

Právnická fakulta Masarykovy univerzity

Katedra právní teorie

Diplomová práce

Funkce trestu a trestání v moderní společnosti

Jaroslav Stránský

2005/2006

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma
Funkce trestu a trestání v moderní společnosti
zpracoval sám a uvedl jsem všechny použité prameny.

.....

Mé vřelé poděkování za dobré rady, kritické připomínky a vedení při psaní této práce patří paní doc. PhDr. Tatianě Machalové, CSc.

1. Trest jako filozoficko právní pojem

1.1 Institut trestu jako součást trestního práva a práva obecně.

Trest je donucovacím prostředkem, jehož se používá podle trestního zákona k dosažení jeho účelu. Tímto účelem je chránit zájmy společnosti, ústavní zřízení České republiky, práva a oprávněné zájmy právnických a fyzických osob.¹

Ve snaze provést filozoficko právní analýzu pojmu trest se nejdříve pokusím určit jeho místo nejen v systému trestního práva, ale i práva obecně.

1.1.1. Stát a právo v lidské společnosti

Aristoteles prohlásil, že člověk je tvor společenský (zoon politikon) a tento fakt můžeme považovat za jednu z příčin toho, že lidé v průběhu svého vývoje vytvářeli a vytvářejí různé druhy společenství. Prvotní formou takové organizace společného soužití většího počtu lidí byly rodiny a na nich založená kmenová společenství, která se postupně formovala v obce, města, městské státy a další druhy pospolitostí. Jejich vytváření bylo determinováno specifickými společenskými a historickými podmínkami. Na konci tohoto vývoje stály první státy jako předchůdci států, které známe a ve kterých žijeme dnes.

Lidskou společnost pak kromě vůle být pospolu charakterizuje lidskému myšlení vlastní potřeba stanovovat si pro své soužití pravidla. Z této potřeby se vyvinulo právo jako regulativní systém, který si lidé sami dávají a který se v historickém vývoji odlišil od jiných normativních systémů a osamostatnil.²

Právo vznikalo na základě potřeby sebezachování, resp. reprodukce života společnosti, z toho vznikajících společenských a individuálních potřeb, účelů a zájmů a tím dané nezbytnosti společenské moci.³ Bylo utvářeno v souladu s lidem vlastními představami o spravedlivém způsobu uspořádání svých vztahů, a to v zájmu efektivního fungování společnosti a dosahování společensko-ekonomického blahobytu a rozvoje.

---

¹ Madar, Z. a kol. *Slovník českého práva II. díl. Praha : Linde Praha a.s., 1999, s. 1470.*

² Knapp, V. *Teorie práva. Praha : C.H.Beck, 1995, s. 28.*

³ *tamtéž, s. 28.*

Ruku v ruce s postupným vývojem v oblasti formy organizace lidské společnosti šel i vývoj v otázce delegace tvorby těchto pravidel „společné hry“ na ty její členy, kteří zastávali v těchto organizacích vedoucí postavení. Postupem času a v souvislosti s organizací lidské společnosti ve stát přecházelo kromě jiných rozhodovacích a organizačních činností i vytváření pravidel chování na ústřední orgány těchto států.

Lidská společnost si tedy prostřednictvím států vytváří normy, které obsahují pravidla chování jejích členů. V zájmu jednotné a všeobecně uznávané platnosti a aplikace těchto pravidel pro ně pak stanoví podmínky přijímání a vstupování v platnost a účinnost. Zároveň stanoví formu, v níž se tyto normy nacházejí. V neposlední řadě jsou pak prostřednictvím výkonné a soudní moci států zajišťovány mechanismy, jejichž prostřednictvím může být chování normami požadované vynucováno.

Pokud tedy norma vydaná příslušným státním orgánem za dodržení stanovených procesů splňuje i další výše naznačené znaky, tedy všeobecnou známost, normativitu vztahující se na neurčený počet potencionálních adresátů, určitost, jednoznačnost a vynutitelnost, můžeme takovou normu označit jako „právní“ a odlišit ji tak od norem neprávních.

1.1.2 Ochrana před kriminalitou jako předmět zájmu práva

Zcela samozřejmé je, že právní normy lidmi vytvářené se nevztahují na všechny společenské vztahy, které ve společnosti vznikají. Taková regulace společenského života by byla nejen nereálná, ale i nežádoucí. Zákonodárny orgány si v průběhu vývoje společnosti vždy vybíraly takové okruhy společenských vztahů, jejichž regulace byla z nějakého důvodu nutná či výhodná, ovšem při respektování oblastí, do nichž nezasahují a průběh i obsah těchto společenských vztahů nechávají v dispozici jejich účastníků.

Jednou z oblastí lidského soužití, která si vzhledem ke své závažnosti a nutnosti odedávna vynucovala přítomnost jasně a přesně stanovených pravidel, tedy nutnost regulace pomocí právních norem, je způsob vypořádání se s kriminalitou, resp. ochrana před ní. Přesvědčit se o tom můžeme kupříkladu při zkoumání nejstarších

známých pramenů práva, z nichž mnohé obsahují normy, které bychom z dnešního hlediska mohli označit jako trestněprávní.

Kriminalitou můžeme označit takové chování některých členů společnosti, při němž nejsou dodržovány nebo jsou porušovány základní normy a hodnoty společnosti a je ohroženo její fungování či samotná její existence.⁴

Kriminalita nenarušuje pouze soukromý, nýbrž i veřejný, společný zájem, tedy prostřednictvím porušení nebo ohrožení zájmu soukromého se ocitá v rozporu i se zájmem veřejným. Tento moment, tedy uvědomění si, že kriminální chování nepředstavuje újmu „pouze“ pro soukromou sféru oběti, nýbrž znamená, byť mnohdy jen potenciální, ohrožení fungování celé společnosti, sehrál velký význam při formování prostředků vypořádávání se s kriminalitou. Zajímavé v tomto ohledu je, že moderní přístupy k trestání se pro účely trestání snaží opět spíše než porušení veřejného zájmu shledávat v trestném činu narušení sociálního vztahu mezi pachatelem a obětí. Těmto trendům bude více prostoru věnováno v druhé kapitole této práce.

Důvody pro reakci společnosti na chování hrubě narušující společenské vztahy v ní probíhající jsou ve své podstatě emocionální. Trestný čin totiž vyvolává u jeho oběti, popřípadě pozůstalých po této oběti negativní emoce a potřebu nápravy způsobeného stavu, případně potřebu morální satisfakce. Z toho vyplývá prvotní způsob reakce zejména na závažné trestné činy, jímž je soukromá (krevní) msta.

V rámci postupující organizace lidské společnosti a formování států přenášeli jednotlivci své nároky na potrestání pachatele na státy a jejich orgány. Příkladem může být středověké právo, které považovalo trestný čin za porušení králova míru, tedy za *crimen maiestatis*, a proto byl trestný čin chápán nejen jako zásah do soukromé sféry oběti, nýbrž i jako útok na panovníka, potažmo celou společnost.

1.1.3 Trestní právo jako jedno z právních odvětví

Právní normy jsou v moderních právních řádech pomocí vzájemných vazeb systematicky uspořádávány do právních odvětví. Tato odvětví jsou vzájemně propojena a provázána a dohromady vytvářejí právní řád. Vzájemně se od sebe odlišují jak svými funkcemi a vlastní metodou regulace, tak také historickým a socioekonomickým způsobem vzniku a konstituování se.

---

⁴ Kuchta, J. Válková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C.H.Beck, 2005, s.184.

Jedním z těchto disciplín je i trestní právo, vymezované vědou trestního práva jako takové odvětví, které završuje fungování právního řádu jako celku tak, že nastupuje v případech, kdy jiná právní odvětví „ztrácí dech“. Podobným příměrem, s trestním právem spojovaným je, že je to ultima ratio, či ultima remedium, tedy poslední prostředek nebo poslední lék, který je využíván v případě, kdy není možné se s vzniklou situací vypořádat pomocí jiného právního odvětví.

Trestní právo tedy upravuje právní vztahy mezi společností (státem) a jejím členem (pachatelem), který se dopustil společensky nežádoucího chování, popsaném trestním právem jako trestný čin (event. čin jinak trestný). Trestněprávní regulace se zaměřuje na úpravu právních skutečností způsobujících vznik, změnu a zánik těchto právních vztahů, jakož i na úpravu vlastních prvků trestněprávních vztahů. Trestněprávní normy vymezují také druhy trestněprávních sankcí, zakotvují povinnost pachatele sankce trpět, jakož i povinnost a právo státu tyto sankce uložit a vykonat. Metodou trestněprávní úpravy je způsob převážně veřejnoprávní regulace vztahů ve společnosti, které jinak představují předmět právní úpravy normami ostatních (mimo-trestních) odvětví práva.⁵

1.1.4 Trest jako součást systému trestního práva

Tresty spolu s ochrannými opatřeními představují sankce za porušení norem trestního práva, jsou tedy právními následky trestného činu a činu jinak trestného. Trest tak můžeme vymezit z hlediska jeho vztahu ke spáchanému trestnému činu, z hlediska toho, jak se dívá na pachatele a jeho delikt, z pohledu cílů, které trest sleduje, z hlediska subjektu, který jej ukládá, a konečně z hlediska jeho vykonatelnosti, vzhledem k vůli odsouzeného.⁶

Ukládání trestů navazuje na trestněprávní zásadu nullum crime sine poena, která vyjadřuje, že žádný trestný čin by neměl zůstat nepotrestán, přesněji řečeno by neměl zůstat bez adekvátní odezvy ze strany společnosti, neboť tato reakce se může v některých speciálních případech obejít bez potrestání pachatele.

Právo, resp. povinnost tresty vynášet a vykonávat nemá oběť trestného činu,

---

⁵ Kratochvíl, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. 3. přepracované a doplněné vydání.* Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 12.

⁶ *tamtéž*, s. 396.

tím méně kdokoli, ale stát na základě jím vydaných norem (nullum poena sine lege) prostřednictvím svých příslušných orgánů.

Trest je za těchto okolností v souladu s potřebou společnosti účinně a efektivně reagovat na spáchanou trestnou činnost vynutitelný pomocí státního donucení i proti vůli potrestaného.

V souladu s výše řečeným tedy můžeme trest definovat jako právní následek trestného činu, vyjadřující negativní (právní a etické) hodnocení pachatele a jeho činu, působící coby prostředek dosažení účelu trestního práva, ukládaný výlučně trestním soudem, jehož výkon je vynutitelný státní mocí.⁷

Trest představuje logické završení systému trestního práva a jeho hlavního účelu a poslání. V souladu s ním je, resp. by mělo být jeho účelem zejména chránit společnost před pachateli trestných činů.

Tomuto účelu trestu by měly odpovídat jeho funkce. Těmi rozumím konkrétní mechanismy nebo též pomocné cíle, jejichž prostřednictvím by měl trest dosahovat svého hlavního zamýšleného účelu.

1.2 Legitimita trestního práva a trestů

Potřeba zkoumání legitimacy ukládání trestů vychází z toho, že trest ve většině svých podob, tak jak je poznáváme zkoumáním právních systémů civilizovaného světa, představuje pro pachatele více či méně citelnou újmu. Tato újma se vztahuje k zájmům a hodnotám, které právní řády považují v jiných souvislostech za chráněné. Tím mám na mysli např. osobní svobodu, svobodu pohybu, právo na vlastnictví apod. Trestní právo umožňuje a činí právně aprobovaným jistý druh násilí, který by byl za jiných okolností zcela protiprávní.

Jádro zdůvodnitelnosti tohoto násilí můžeme nacházet v ochraně společnosti, kterýžto obecný, společný zájem je nadřazený zájmům individuálním, jsou-li se zájmem společným v určitém kvalifikovaném rozporu. Lze se setkat i s názory, že trestní právo a tresty, jež obsahuje, jsou legitimní vzhledem k svému morálnímu účelu, v němž je spatřována spravedlivá reakce společnosti na čin pachatele. Jiné názorové proudy legitimitu trestního práva pak zcela zpochybňují a poukazují na to, že je nástrojem v rukou mocných, sloužícím k neopodstatněnému etiketování slabších sociálních vrstev.

Za již nezpochybnitelné podmínky legitimního působení trestního práva a trestů můžeme v moderní společnosti považovat některé základní zásady trestního práva, z nichž mnohé jsou zakotveny i v pramenech mezinárodního práva (např. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Evropská úmluva o ochraně lidských práv aj.). Za tyto můžeme považovat zásady zákonnosti, přiměřenosti, humanismu a samozřejmě i některé další.

1.2.1 Trestní právo jako jeden z prostředků sociální kontroly

Dříve než bude přistoupeno k argumentaci, jejímž použitím je trestní právo legitimizováno coby jeden z prostředků sociální kontroly v rámci působení jiných institucí sociální kontroly, bude v následující pasáži proveden exkurz do fungování a působení těchto institucí

---

⁷Kratochvíl, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. 3. přepracované a doplněné vydání.* Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 397.

Každé lidské společenství stojí před úkolem zajistit chod společnosti a bezpečnost svých členů, což je předpokladem vývoje společnosti samé.⁸ Z tohoto důvodu pak vznikají prostředky sociální kontroly, jimiž společnost působí na chování lidí a dosahuje tak žádoucí společenské konformity chování svých členů.⁹

Trestní právo je jedním z prostředků této sociální kontroly, a to vedle náboženství, rodiny a výchovy nebo morálky. Tyto neprávní prostředky sociální kontroly jsou vykonávány prostřednictvím tzv. neformálních institucí, vykonávajícími sociální kontrolu bez specifického zmocnění, bez přesně vymezeného postupu a přesně určené strukturace rolí, a to při plnění dalších rolí (rodina, škola, výchovné poradenství, zájmové organizace, církevní společenství atd.) Kontrola chování prostřednictvím neformálních institucí sociální ochrany vyplývá z různých, např. zabezpečovacích, pečujících či vzdělávacích aktivit a není prvotním záměrem. V souvislosti s trestním právem se hovoří o trestněprávní sociální kontrole. Tato je vykonávána pomocí tzv. formálních instancí, jako je policie a soudy.¹⁰

Za hlavní rozdíl mezi formálními a neformálními sociální institucemi lze považovat prvek donucení. Jistými možnostmi vynucení žádoucího chování disponují i neformální instituce sociální kontroly, a to např. různé druhy pokárání ze strany rodičů, školy či podobných institucí, nicméně možnosti vynucení v užším slova smyslu, tedy takovému vynucení, které je normativně upravené, garantované státní mocí a tedy nevyhnutelné, disponují pouze formální instance.

Další rozdíl je možné spatřovat ve způsobu aktivace činnosti těchto institucí. Mnohé z neformálních institucí sociální kontroly jsou aktivovány událostmi, které s delikventním či protizákonným chováním nijak přímo nesouvisí. Rodiče zpravidla pečují o své děti a vychovávají je ihned poté, co se jim narodí. Vštěpují jim tedy základní vzorce chování, včetně těch, které se týkají sociálně konformního a právně aprobovaného chování, aniž by očekávali nějaké budoucí delikventní chování svého dítěte, tím méně čekali s výchovou až do doby, kdy dítě spáchá trestný čin (tedy spíše čin jinak trestný). Stejně tak výchovné a vzdělávací působení školských zařízení se aktivuje ve chvíli, kdy dítě nastoupí školní docházku (event. v rámci předškolních zařízení ještě dříve). Samozřejmě nastávají případy, kdy potřeba speciálních výchov-

---

⁸ Kuchta, J. Váľková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C.H.Beck, 2005, s.183.

⁹ *tamtéž*, s. 183.

¹⁰ *tamtéž*, s. 183.

ných či vzdělávacích metod, popřípadě užívání některé ze sankcí, jimiž tyto instituce disponují, vyvstává jako reakce na problémové chování nebo již na chování porušující trestněprávní normy. Základ výchovného, vzdělávacího a pečovatelského působení neformálních institucí sociální kontroly, jejichž část je (byť ne vždy zcela cíleně) zaměřena i na vedení k sociálně konformnímu a nedelikventnímu jednání, je nicméně aktivován zcela automaticky v rámci přirozeného působení blízkého okolí na člověka. Z tohoto důvodu ovšem nelze na tuto fázi vývoje a na působení neformálních institucí pohlížet jako na něco ne zcela důležitého a směrodatného, nýbrž právě naopak. Ačkoli se jednotlivé teorie přístupů k osobnosti zločince v oblasti vlivu výchovy a vzdělání na pozdější kriminální kariéru značně odlišují, většina z nich tomuto působení přikládá alespoň částečný význam, některé z nich pak význam zcela zásadní (behavioristická teorie založená J.B. Watsonem), ovšem na druhou stranu se lze setkat i s opačně vyhraněnými názory.

Za většinové stanovisko lze považovat to, že se člověk rodí jako neopakovatelný jedinec s mnoha danostmi. Jedním z důkazů toho, že člověk se narodí s určitým zastoupením vlastností, je to, že se narodí s velmi vyvinutým mozkiem, který je nositelem těchto vlastností. Každá vlastnost má své výchozí nastavení dané geneticky. Avšak každá vlastnost se vyznačuje různou mírou možné proměnlivosti. Vrozené zastoupení vlastností nám dává jakýsi koridor, v němž se budeme ve svém životě s velkou pravděpodobností pohybovat. Efektivnost pohybu v tomto koridoru bude tím větší, čím efektivnější výchovu budeme podstupovat. Záleží tedy jak na výchozím stavu vychovávaného, tak na kvalitě rodičů, učitele a v neposlední řadě na kvalitě společnosti, která vytváří řadu dalších podmínek. Člověk se tedy narodí s výchozím nastavením všech vlastností, z nichž některé mohou mít kriminální povahu nebo jsou to sice běžné vlastnosti, ale mohou být patologicky silně nebo slabě zastoupeny. Za podmínky včasné a spolehlivé diagnózy je tento stav do značné míry odstranitelný pomocí efektivní výchovy, která tak snižuje potenciál pro páchání trestné činnosti. Základní výchovný princip totiž vychází z toho, že člověk se automaticky zbavuje všeho, co neuplatňuje, co mu nepřináší žádné efekty a co se mu jeví jako zbytečná zátěž. Pokud tedy u dítěte vysledujeme určité negativní vlastnosti, lze na ně cíleně působit takovým způsobem, aby dítě nezískalo žádnou očekávanou odezvu a

svou vlastnost tak pomalu opouštělo. Na efektivnost popsaného výchovného principu má velmi podstatný vliv naše důslednost a včasnost zásahu.¹¹

Z uvedeného vyplývá, že včasná a důsledná výchova může mít velmi podstatný vliv na budoucí život jedince v tom ohledu, zda u něj bude větší či menší pravděpodobnost kriminálního chování. Ačkoli je možné, že některé vrozené vlastnosti nelze sebelepší výchovou úplně odstranit, lze se jistě s úspěchem pokusit je minimalizovat nebo „nastavit“ správným směrem. Znovu tedy mohu zopakovat, že správnou, včasnou a důslednou výchovu rozhodně nelze podceňovat, ba naopak je třeba vnímat značné pozitivní působení, které může skýtat. Nelze tedy než doporučit všem rodičům, ale i pedagogickým pracovníkům, aby věnovali pozornost včasnému vyzorování a diagnostikování možných potencionálně závadných vlastností dětí a následně se za využití odpovídajících výchovných metod pokoušet na ně adekvátně reagovat. Správná a důsledná výchova se tak vlastně nabízí jako určitý prvotní prostředek všeobecné prevence kriminálního chování.

Můžeme jistě dlouze spekulovat o tom, „kde se stala chyba“, jestliže se někteří jedinci, kteří více či méně absolvovali výše naznačené všeobecně preventivní působení výchovy, vzdělání a vlivů dalších institucí neformální sociální kontroly přesto dopustí trestného činu. Některé teorie se snaží příčiny kriminality nacházet v osobnosti pachatele, ať už v oblasti jeho výchovy nebo vrozených dispozic (např. Lombrosova teorie „rozeného zločince“), v sociálních podmínkách v blízkém pachatelově okolí (např. Sutherlandova teorie diferenciací kontaktů) nebo ve společnosti jako celku (např. Durkheimova teorie anomie), jiné pak v součtu působení těchto a dalších prvků (multifaktorové přístupy) atd. Faktem zůstává, že tváří v tvář chování některých členů lidské společnosti, kteří porušují její základní normy a hodnoty tak závažným způsobem, že tím ohrožují její fungování či samotnou existenci, je tato společnost nucena vytvářet určitý způsob reagování na tyto situace. Tímto způsobem je trestní právo. Bylo již výše vysvětleno, že trestní právo zaujímá postavení jednoho z prostředků sociální kontroly. Od ostatních (neprávních) se ovšem v mnoha ohledech odlišuje, a to zejména možností využití formálních instancí sociální kontroly a mechanismů donucení, jež jsou s nimi spojeny. Ačkoli nelze nevidět preventivní

---

¹¹ Lounová, J. Míhola, J. *Jsou vrozené kriminální sklony odstranitelné? Trestní právo, 2005, č. 6, s. 15-16*

působení činnosti formálních instancí, a to buď přímé (např. osvětová činnost policie, informační kampaně apod.) nebo nepřímé (generální prevence prostřednictvím individuální represe), lze říci, že jádro činnosti státních orgánů podřaditelných pod formální instance spočívá v následném působení. Jejich činnost je tedy aktivována oznámením o spáchání trestného činu, zjištěním pachatele, jeho odsouzením apod.

Podstatné tedy je, že tyto orgány působí jako krajní a poslední prostředek (v souladu s již zmíněným pojetím trestního práva jako ultima ratio) sociální kontroly, a to v případech, kdy ostatní mechanismy z rozličného důvodu selhaly.

1.2.2. Legitimita trestu a trestního práva jako prostředku sociální ochrany

Trestní právo můžeme pojímat jako instrument upravující určitý kvalifikovaný způsob reakce společnosti na chování některých jejích členů, které vážně narušuje její fungování a existenci, popřípadě hodnoty, na kterých je založena.

Právo, resp. povinnost bojovat s kriminalitou, společnost během svého vývoje přenesla na státy, které tak činí prostřednictvím oficiálních (formálních) instancí sociální kontroly. Ty pak představují legitimní reakci společnosti, resp. její velké většiny, orientované na odmítnutí a odsouzení odchylného individuálního chování a prosazení sociálních hodnot a norem. Tato reakce se odehrává na pozadí principu dobra a zla, kdy společnost je dobrá, zatímco pachatel, resp. trestný čin, kterého se dopustil, je zlý. To souvisí i s principem sociálního zájmu a přirozeného zločinu. Jádrem trestných činů, definovaných v trestních kodexech civilizovaných států, je narušení fundamentálních zájmů a základních podmínek existence společnosti. Zájmy chráněné trestním právem jsou společné všem občanům. Pouze malá část trestných činů představuje provinění proti určitým politickým zřízením či hospodářským řádům a je trestána za účelem konsolidace těchto struktur („umělý zločin“).¹²

Proces, jehož prostřednictvím se jednání stává trestným, lze popsat tak, že příslušné státní orgány (zejména orgány zákonodárné, ale spolu s nimi i řada jiných, v ideálním případě ve spojení s institucemi, zabývajícími se vědou trestního práva, kriminologií, penologií aj. vědními obory) sledují a zjišťují, jaké chování má nebo může mít na společnost negativní vliv v tom smyslu, že by mohlo ohrozit, narušit

---

¹² Baratta, A. *Sociologie trestního práva*. Přeložil Pavel Hungr. Brno : Masarykova univerzita, 1995, s. 24 - 25

nebo znemožnit její fungování. Pojem fungování společnosti použitý v této souvislosti můžeme dát do souvislosti s trestněprávním pojmem objekt trestného činu. V případě identifikace takového objektu a jednání, které představuje potencionální nebo reálné ohrožení či narušení tohoto objektu, vytvoří zákonodárce trestněprávní normu, jejímž obsahem je určitý objekt, určité jednání a sankce, která stihne toho, kdo se ve vztahu k takovému objektu takového jednání dopustí. Zákonodárce k tomu vede snaha ochránit společnost před takovým jednáním. Tuto činnost zákonodárce lze označit jako provádění tzv. trestní politiky, která je definována jako součást obecné politiky speciálně zaměřené na kontrolu kriminality a ji doprovázejících nebo jinak s ní souvisejících sociálně patologických jevů, a to jak využíváním poznatků získaných vědeckými metodami a postupy, zejména kriminologickým výzkumem, tak přímým uplatňováním trestněprávních a souvisejících norem v praxi.¹³

Trestní právo, tresty a vynucování jejich výkonu je legitimní právě proto, že je výsledkem snahy zákonodárce chránit společnost před trestnými činy. Narušování tělesné a osobní integrity pachatelů trestných činů je tímto ospravedlněno, neboť je nutným prostředkem požadované ochrany společnosti.

S uvedeným způsobem legitimizace trestního práva a trestů je ovšem možné polemizovat. Vychází totiž z poměrně úzkého vnímání kriminality jako pozitivně právního pojmu. Tento pohled je možné podrobit externí kritice. Pak zjistíme, že trestná činnost není pouze právním pojmem, ale má svou rovinu psychologickou a sociologickou. Trestnou činnost pak můžeme vnímat jako výsledek určitých společenských procesů, jejího uspořádání, vztahů, které jsou v ní převládající a mnoha dalších momentů. Poněkud izolovaný juristický pohled ovšem v trestném činu vidí především porušení trestněprávní normou chráněného objektu. Pomocí příslušné subsumce a s ohledem na určité kvantifikovatelné kategorie stanoví trest, jehož legitimním posláním má být ochránit společnost. Vezmeme-li ovšem v úvahu, že sám trestný čin mohl být zapříčiněn určitými socioekonomickými vztahy odehrávajícími se ve společnosti, je povaha trestu jako prostředku sociální ochrany sporná. Dopadá na pachatele, neboť přepokládá, že právě on byl bez dalšího původcem nežádoucího chování. Po právní stránce je tak všem požadavkům učiněno za dost, stejně jako požadavkům na působení trestu jako prostředku sociální ochrany, neboť té může být prostřednictvím určitého působení na pachatele skutečně dosaženo. Tento trest

---

¹³Kuchta, J. Váľková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C.H.Beck, 2005, s. 9-10.

ovšem nezohledňuje širší kontext, ve kterém je trestný čin možné vnímat. Samotné podstaty problému se nedotýká. Abstraktní společenské vztahy zůstávají mimo záběr trestního práva, které řeší jen konkrétní projevy spočívající v kriminálním chování některých jedinců. Z hlediska skutečného řešení kriminality zohledňujícího její hlubších příčiny se ovšem může jevit jako neúčinné a nevhodné.

Trestní právo je tedy bezpochyby nutné konfrontovat a propojit s poznatky moderní sociologie a kriminologie. Následně je třeba kriminalitu vnímat v širších obzorech než jen jako juristickou kategorii a prostředky využívané k boji s ní tomuto vnímání přizpůsobit. Na chápání trestního práva jako prostředku sociální ochrany a nacházení jeho účelu v ochraně společnosti však podle mého názoru nelze rezignovat.

1.2.3. (Ne) legitimita trestního práva a trestu úhlem pohledu Kritické kriminologie

Koncept sociální ochrany jako způsob vysvětlení důvodů vzniku a legitimacy trestního práva není přijímán jako absolutně platný. Naopak je zejména z pozic mimoprávních věd do značné míry zpochybňován a mnohdy i zcela zatracován, jak již bylo naznačeno výše.

Za nejradikálnější z teorií, které zpochybňují základní východiska teorie sociální ochrany lze považovat tzv. kritickou kriminologii a koncepty labelling approach (etiketizační přístupy), které způsobily převrat v nazírání na proces, v jehož průběhu je chování označováno jako kriminální, a v souvislosti s tím i na pojmy jako kriminalita, pachatel nebo odsouzení. Kritická nebo také radikální kriminologie nepředstavuje zcela ucelenou a empiricky ověřenou teorii, spíše se jedná o směr nahlížení, tázání se a zkoumání otázek spojených se vztahem trestního práva a kriminality. Vychází z tzv. symbolického interakcionismu, což je sociologický směr, podle kterého je realita lidskému jedinci zprostředkovávána pomocí významů a symbolů. Veškeré významové pojmy a symboly, včetně řeči norem chování, se utvářejí jako sociální podmíněná tvrzení. Pro oblast výzkumu fenoménu kriminality to znamená, že normy určující, zda bude určitý typ chování zákonodárcem prohlášen za trestný a v důsledku toho i sankcionován, záleží výlučně na tom, že bude takto označen, nikoli na tom, že je, resp. není „skutečně“ kriminálním deliktem. Ten, kdo konkrétně stanoví, co se stane trestným a co nikoliv, tak ovlivňuje současně i to, kdo získá etiketu kriminální-

ka a kdo nikoliv, a jaké to pro něj bude mít důsledky.¹⁴ Tato teorie tedy říká, že rozdíl mezi konformním a deviantním chováním nezávisí na vnitřním hodnotovém postoji jednotlivce, na niterných aspektech dobrého nebo zlého, sociálního či asociálního, pozitivního nebo negativního. Naopak, rozhodující jsou zákonné definice, podle nichž je v dané společenské etapě rozlišováno chování kriminální od chování předepsovaného právními normami. S problémem legitimacy hodnotového systému, který trestní právo převzalo jako měřítko sociálně adekvátního chování (kritérium rozdílu mezi konformitou a deviací), se vynořuje i problém definice trestného činu jako politicko-sociálního rozhodnutí. Jestliže analýza kriminality nevychází teprve z trestného činu, nýbrž z trestního práva samotného, stávají se centrem pozornosti zákonodárné akty.¹⁵ Dalším ze závěrů kritické kriminologie je to, že popsání mocenská kompetence spolurozhodovat o tom, co se stane trestným činem a co nikoliv, je úzce spjata s příslušností k určitým společenským vrstvám, s profesním zařazením a dalšími dovednostmi.¹⁶ Z takových poznatků vyplývá závěr o „třídní justici“, tedy o záměrné „šikaně“ ovládaných ovládajícími. To je důsledkem činnosti formálních instancí sociální kontroly, v nichž jsou silnější vrstvy zastoupeny mnohem hojněji než ty slabší. Takto personálně obsazené instituce totiž častěji zaměřují svou vyhledávací a kontrolní činnost na chování ovládaných vrstev, které tedy častěji označují jako trestné a jejich příslušníky etiketují jako zločince. Podstatný je i další důsledek těchto úvah, tedy že jako zločinec je označen jen ten, který je při trestném činu formálními instancemi přistižen, přičemž mnohem větší pravděpodobnost tohoto přistižení má vzhledem ke svému znevýhodnění daným sociální statusem právě příslušník sociálně slabších vrstev, zatímco příslušník vrstev silnějších pravděpodobně přistižen nebude, jelikož na jeho chování se formální instance tolik nezaměřují.

V této hypotéze lze vysledovat jak velmi pozitivní přínos, kterým Kritická kriminologie přispěla k poznávání kriminality, jejích příčin a vztahu těchto fenoménů k formování trestního práva, na druhé straně ale i jeden z problematických momentů této teorie. Přínosem mám na mysli podnícení zájmu o tzv. latentní (skrytou) kriminalitu, tedy rozdíl mezi sumou skutečně spáchaných trestných činů a sumou činů, o které se formální instance dozvěděly (tzv. registrovaná kriminalita). Na druhou

---

¹⁴ Kuchta, J. Váľková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C.H.Beck, 2005, s. 97-98.

¹⁵ Baratta, A. *Sociologie trestního práva*. Přeložil Pavel Hungr. Brno : Masarykova univerzita, 1995, s. 59-60.

¹⁶ Kuchta, J. Váľková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C.H.Beck, 2005, s. 98.

stranu ovšem taková hypotéza o sociálně selektivním sankcionování vybízí k empirickému ověření. Jestliže byl totiž vysloven názor, že intenzita (úroveň) registrované kriminality je u sociálně nižších vrstev vyšší než u vrstev sociálně silnějších jen kvůli záměrně znevýhodňujícímu působení kontrolních mechanismů, lze z něj dovodit, že ve skutečnosti je trestná činnost rovnoměrně rozložena mezi všechny členy společnosti. Početné empirické výzkumy ovšem rovnoměrné rozložení kriminality ve společnosti nepotvrdily. Naopak byl jako správný potvrzen všeobecně předpokládaný častější výskyt kriminálně závadného chování mezi společensky slabšími vrstvami.

Za největší přínos kritických a radikálních přístupů ke kriminologii, konceptů labeling approach, ale i dalších teorií, které zejména z pozic poznatků moderní sociologie kritizují a zpochybňují tradiční etiologické přístupy k objasnění příčin kriminality, je možné považovat právě odlišný pohled na věc, vycházející z mnohdy zcela odchylných východisek, než které byly dosud považovány za všeobecně platné. Takovýto "pohled zvenčí" může pozitivně ovlivnit prakticky každou oblast vědeckého zkoumání, a to i v případech, kdy se po důkladnějším prozkoumání ukáží některá jeho východiska jako ne zcela správná. Jeho příspěvek k lepšímu zkoumání dané problematiky může spočívat například v tom, že poukáže na dosud opomíjené oblasti zkoumání nebo nazírání. Tak tomu je i v případě kriticky laděných sociologických konceptů, které kromě již zmíněného poukázání na nutnost brát v úvahu kromě registrované také skrytou (latentní) kriminalitou rovněž pomohly obrátit pozornost k zkoumání makrosociologických vlivů, tedy vnímání kriminality jako produkt makrosociálních poměrů charakterizujících určitý typ společnosti.

Jisté zpochybnění doposud přijímaných zdůvodnění legitimacy trestního práva jistě není na škodu také uvědomíme-li si, jak závažné důsledky má aplikace trestněprávních norem, tedy zejména sankcí na jednotlivce. Z míry, jakou tyto sankce zasahují do osobní integrity a konec konců i z pojetí trestního práva jako ultima ratio by měla vyplývat značná opatrnost a uvážlivost při procesu rozhodování, zda jsou splněny podmínky pro možné užití trestněprávní represe. Tyto požadavky kladou značné nároky na vědecké zkoumání problémů spojených s kriminalitou a trestním právem coby adekvátní reakcí na ni, ale také na samotné vytváření trestněprávních norem. I když pomineme případy zneužití trestního práva, jehož byla lidská společnost v průběhu své historie několikrát svědkem a jež neznamenal přehmat odvíjející se

od chybného posouzení společenské reality, ale zcela záměrné tyranizování společnosti nebo jisté její části, je pro nás značně odstrašující představa neuváženého a neopodstatněného přepínání trestní represe. To by totiž znamenalo nepřijatelné a nelegitimní, přesto však státní moci posvěcené a tedy jen těžko odvratitelné násilí.

1.2.4. Legitimita morálního účelu trestního práva a trestů

Dlouho přetrvával názor, že trest má také splnit svou morální funkci. Měl by tak odpovídat vrozenému smyslu pro spravedlnost, který nás vede k odměňování dobra a trestání zla a předpokládá existenci společenského svědomí, které požaduje potrestání zla. Současná penologie ovšem nepřikládá morální funkci trestu přílišnou důležitost.¹⁷

Jedním z problémů této koncepce je značná vrtkavost společenského mínění a mnohdy patrné tendování veřejnosti k jednoduše znějícím radikálním reakcím, zejména jedná-li se o takové chráněné zájmy, považované za obzvlášť citlivé. Günther Kaiser k tomu uvádí, že vyšší věkové skupiny posuzují soudy spíše pozitivně než věkové skupiny nižší. Dále míní osoby s menším školním vzděláním resp. příslušníci nižší sociální vrstvy, že trestní soudy odsuzují příliš mírně a že by se tvrdšími tresty mohlo docílit snížení kriminality. Příslušníci střední vrstvy naproti tomu plédují silněji pro výchovu pachatele než příslušníci nižší vrstvy. Ohledně pachatelů z nižších vrstev existuje přání přísnějšího a stigmatizujícího potrestání. I když postoje obyvatelstva k účelu a výši trestů mohou být až rigidní, vůči výkonu trestu existuje poměrně plné pochopení. Jestliže však byl rozsudek vyřčen, mění se nezřídka rozhořčení obyvatel nad kriminálním chováním v soucit s odsouzeným.¹⁸

Pokud budeme považovat za hlavní účel trestání dosažení zaslouženého a spravedlivého zadostiučinění vzhledem k vině pachatele, narazíme na problém nejasnosti a neuchopitelnosti těchto pojmů. Spravedlnost, vina (tou zde nemám na mysli zavinění jako jeden ze znaků subjektivní stránky trestného činu), svobodná vůle či morální odpovědnost jsou totiž více součástmi metafyzického řádu, než exaktně posuzovatelnými a zkoumatelnými jevy. Trestání ve jménu těchto idejí je tím pádem obtížně představitelné.

¹⁷ Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J. *Základy penologie*. Brno : Masarykova univerzita, 1995, s. 5.

¹⁸ Kaiser, G. „Veřejná bezpečnost“ - skutečná potřeba obyvatelstva? *Právní rozhledy*, 1998, č.2, s. 72.

Touto úvahou nechci zpochybnit právo společnosti bránit se proti kriminalitě, když tato kriminalita představuje zásah do „spravedlivého“ či „správného“ uspořádání společenských vztahů. Spravedlnost v tomto pojetí spíše než ve svém významu transcendentálním vystupuje jako to, co je „po právu“. To je pak již veličinou poměrně jasně a přesně určenou a lze s ní pak patřičným způsobem zacházet. Společnost má jistě právo stanovovat si, co je a není po právu, tedy promítat do tvorby právních norem většinové představy o tom, co má být a vytvářet tak základní pravidla koexistence. Bez nich by totiž společnost byla neživotaschopná. Ovšem domnívám se, že toto právo nelze považovat za spravedlivé ve transcendentálním slova smyslu, nebo že je morální a jeho prostřednictvím tak lze dosahovat této spravedlnosti či mravnosti. Krom toho, že jsou tyto pojmy velmi nejasně uchopitelné, se představy o nich velmi odlišují vzhledem k socioekonomické vyspělosti společnosti, tradici, kultuře a jsou značně proměnlivé v čase. Již sám tento poznatek silně zpochybňuje postavení mravnosti či spravedlnosti jako důvody či měřítka pro ukládání trestů. Snadno se totiž může stát, že uložením trestu vedeného snahou po dosažení jeho morálního účelu se může společnost dopustit činu, který z pohledu společnosti vybudované na odlišných kulturních a historických základech představuje zcela neospravedlnitelné násilí.

Dále, ve vztahu k pojmům jako je vina či svobodná vůle, podotýkám, že je lze rovněž velmi nesnadno definovat. Vztahují se k myšlení a jednání člověka, tedy k složitému systému pohnutek, motivů, vrozených vlastností stejně jako vlivů výchovy a okolního prostředí. Tyto vnitřní procesy odehrávající se v lidské mysli, jejich ovlivnění vnějšími vlivy představují tak složitý a doposud těžko přesně popsany mechanismus, že bychom měli zachovávat krajní opatrnost při jejich dávání do souvislosti s ukládáním trestů.

Podle mého názoru tedy nelze trestu morální účel přiřazovat. Ukládání trestů by mělo být založeno na exaktních poznatech o příčinách kriminality a mělo by směřovat zejména k jejímu překonání. Dosažení abstraktní spravedlnosti, naplnění morální odpovědnosti a zadostiučinění považuji z hlediska účelu trestání za nevhodné.

Sledování morálního účelu může být ve vztahu k účinnému vypořádání se s kriminalitou dokonce protichůdné. Jeho prosazování na základě emotivně zbarvených požadavků poškozených či široké veřejnosti směřujících k tomu, aby pachatel „dostal co si zaslouží“, by mohlo vést k neuvážlivému přepínání trestní represe. Ta-

kový přístup k trestání by ovšem napáchal více škody než užítku a ve vztahu k ochranné funkci trestního práva by tak byl kontraproduktivní.

K účelu a funkcím trestání je třeba přistupovat na základě pečlivého vědeckého přístupu. Výsledkem by pak měly být takové funkce trestání, které budou skýtat určitý příspěvek k snížení či vyloučení kriminality, bez ohledu na dosažení morálního účelu trestu či abstraktní spravedlnosti. Dovedeme-li tuto úvahu do konce, zjistíme, že si lze představit takovou reakci společnosti na spáchaný trestný čin, která bude garantovat dostatečnou záruku eliminace nebezpečí představovaného jeho pachatelem, bude však v přímém rozporu s představami společnosti o morálním účelu trestu. Řešení takové situace není rozhodně jednoduchou záležitostí, mám ovšem za to, že je jedním z účelů moderní kriminologie, penologie, právní filozofie a dalších vědních oborů zabírajících se účelem a funkcemi trestu se o toto řešení pokoušet. Zde je nutné připomenout, že tento názor nelze předkládat jako jednotný. Pro ilustraci náhledu opačného uvádím následující výňatek. Představme si, že se někdo v silném afektu dopustí z mimořádně pochopitelných pohnutek vraždy. Ze svého činu je zděšen a velmi ho lituje. Veškeré prognózy ukazují, že není společnosti nebezpečný. Kdyby bylo možné zcela dokonale fingovat před veřejností, že dotyčný byl potrestán, bylo by možné od jeho (a to i velmi mírného) potrestání zcela upustit? Domnívám se, že nikoli, odporovalo by to přirozenému lidskému citu pro spravedlivost, který tedy není vysvětlitelný pouze utilitárně a má proto jakýsi metafyzický přesah. Tohoto vraha by bylo nutno, byť zcela neúčelně, potrestat.¹⁹

---

¹⁹ Lata, J. Účel trestu a jeho spravedlivost. *Trestní právo*, 2001, č. 5, s. 17.

1.2 Historický vývoj v nazírání na účel trestu a trestání

1.2.1 Tzv. Stará škola odstrašení

Patrně prvním náhledem na účel trestu, prosazujícím se zejména v předstátní společnosti, byla soukromá (krevní) msta. Významnou roli zde sehrával kromě jiných i teistický prvek. Podle této koncepce se má trest co nejvíce podobat povaze provinění. Odplata byla základem i pro Mojžišův zákon - pachateli bude učiněno stejně, jako on učinil svému bližnímu. V knize Genezis (27:45) je psáno : „Oko za oko, zub za zub, ruka za ruku, noha za nohu, upálení za upálení...“²⁰. Na druhou stranu ovšem teistický vliv nemusel nutně znamenat větší přísnost trestu či jeho antihumánnost. Pro příklad je možné uvést biblický text, který jistě ovlivňoval představy staré izraelské společnosti o účelu trestu : „Kdyby se svévolník odvrátil ode všech svých hříchů, jichž se dopouštěl, a dbal na všechna má přikázání a jednal podle práva spravedlnosti, jistě bude žít a nezemře. Žádná jeho nevěrnost, již se dopustil, mu nebude připomínána, bude žít pro svou spravedlnost, podle níž jednal. Což si libuji ve smrti svévolníka? Je výrok Panovníka Hospodina, zdali nechci, aby se odvrátil od svých cest a byl živ?“²¹

Po postupném přenesení trestající moci z jednotlivců na první státy zůstal účel trestu prakticky stejný, přibral však prvek další, kterým bylo odstrašení. Trest měl tedy kromě odplaty či pomsty vykonané na pachateli trestného činu znamenat zastrašení ostatní populace ve snaze odradit ji od páchání trestné činnosti a působit tak vlastně preventivně. Kombinace účelů odplaty a ochrany společnosti prostřednictvím odstrašení pak dlouho přetrvávala obsažena v mnoha trestněprávních systémech. Sociální msta tak nebyla vykonávána soukromě, nýbrž prostřednictvím státní moci, zaštitěné panovníkem, trest tak ve středověkém pojetí představoval panovníku pomstu. Účinnost trestu nebyla spatřována v jeho nevyhnutelnosti, jako spíš v intenzitě.²² Prostřednictvím individuální represe, tedy exemplárním potrestáním, mělo být dosahováno generální prevence. Systém trestů se tak vyznačoval využíváním trýznivých a brutálních metod trestání a nadužíváním trestu smrti (mnohdy ještě zostřovaném různými způsoby trýznivého mučení), který po staletí představoval nejobvyklej-

²⁰ Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J. *Základy penologie*. Brno : Masarykova univerzita, 1995, s. 4.

²¹ Lata, J.: *Účel trestu a jeho spravedlivost*. Trestní právo, 2001, č. 2, s. 23.

²² *tamtéž*, s. 24.

ší sankci proti narušitelům zákona. Krom toho byly využívány i stigmatizující tresty, jejichž funkcí bylo nezvratné veřejné označení pachatele (vypalování značek nebo písmen, odsekávání některých částí těla, zejm. uší, nosu, prstů případě celých končetin). Tresty byly vykonávány veřejně jak v zájmu veřejné manifestace moci státu (panovníka), tak kvůli výstraze pro zbytek společnosti, která ji měla tímto odradit od trestné činnosti. Cílem veřejných poprav nebylo ani tak znovunastolit rovnováhu, jako spíš až k nejzazšímu bodu rozvinout nesouměřitelnost mezi člověkem, který se odvážil překročit zákon, a všemocným panovníkem, který uplatňuje svou sílu.²³ Objektem trestu bylo tělo pachatele, trest musel být zejména viditelný.

V některých trestněprávních systémech se postupně prosazoval účel trestu spočívající v ochraně společnosti prostřednictvím vyloučení pachatele z ní. Způsobem provedení takového trestu bylo vyhnanství nebo vyhoštění ze země. Kořeny vyhnanství lze nalézt v kmenovém zřízení, kdy pachatelé byli za svůj čin vypuzeni z kmenového společenství, což se mohlo rovnat, vzhledem k existenčním podmínkám, faktickému odsouzení k smrti.²⁴

1.2.2 Cesare Beccaria a jeho pojetí trestu

Výše popsaný účel systém trestního práva a trestů, který spočíval ve veřejně prováděném drakonickém trestání pachatelů, jehož účelem bylo zejména pomstít čin, kterého se pachatel dopustil, popřípadě ochránit lidské společenství před podobnými činy prostřednictvím zastrašení, které mělo od podobného jednání odradit jiné, byl předmětem kritiky mnoha myslitelů a filozofů v průběhu starověku i středověku. Tak již Platón vyjadřoval myšlenky z dnešního hlediska podřaditelné pod tzv. relativní teorie trestu, když psal : „Jestliže pak chceš povážit, Sókrate, jaký asi význam má trestat ty, kteří se dopouštějí bezpráví, sama ta úvaha tě poučí, že lidé pokládají zdatnost za věc získatelnou, neboť nikdo, kdo se nerozumně nemstí jako zvíře, netrestá viníka myslé na to a z toho důvodu, že se provinil; ale kdo přistupuje k trestu s rozumem, nemstí se za minulé provinění - vždyť by nemohl způsobit, aby se ode-

---

²³ Foucault, M. *Dohlížet a trestat. Přeložil Čestmír Pelikán. Praha : Dauphin, 2000, s. 88.*

²⁴ Karabec, Z. *Účel trestání. Kriminalistika, 2000, č. 2, s. 111.*

stalo to, co se stalo - nýbrž trestat pro budoucnost, aby se znovu neprovinil ani sám ten, kdo je trestán, ani jiný, kdo by uviděl jeho potrestání.“²⁵

Podobně také Hugo Grotius hlásal, že trest není jen odplatou, protože příroda nedovoluje, aby člověk působil bytosti sobě podobné zlo za jiným účelem, než za účelem dobra.²⁶

Prvním opravdovým průkopníkem v oblasti „moderního“ myšlení o účelu a funkcích trestu a trestního práva byl italský právník Cesare Beccaria (1738-1749). Ten již v roce 1764 (tedy ve svých 26 letech) vydal svůj spis *O zločinech a trestech*, ve kterém podrobil kritice tehdejší trestněprávní systém, využívání krutých a nelidských trestů (za jeden z nich považoval i trest smrti) a také nedostatky v trestní justici a v oblasti výkonu trestů. V jeho díle se tak promítl tehdejší dominantní myšlenkový proud, tedy osvícenství.

Beccariovy myšlenky byly v Evropě obecně přijímány, staly se inspirací nejen pro tvůrce mnoha evropských trestních kodexů, ale i pro autory Ústavy USA. V této souvislosti je třeba zmínit Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně Josefa II. z roku 1787, který představuje konkrétní výsledek úsilí osvícenců o vytvoření moderního trestního práva. Vliv Beccariova spisu je evidentní. Poprvé se uplatnila i v našem právním řádu zásada *nullum crimen, nulla poena sine lege*. Zřetelně se v něm projevila změna v nazírání na účel trestu. Při stanovení trestu vycházel ze zásady úměrnosti mezi společenskou nebezpečností trestného činu a přísností trestu. Tresty měly již především přispívat k převýchově pachatele.²⁷

Beccaria vychází z teorie společenské smlouvy jako základu autority státu a zákonů. Říká, že zákony jsou podmínkami, pod kterými lidé nezávislí spojili se ve společnost, jsouce unavení žít v neustálém stavu válečném, a aby užívali svobody ztrpčené nejistotou, zda bude zachována.²⁸ Základem pro vytvoření trestního práva je obecná spravedlnost a prospěch každého jednotlivce ovšem i prospěch společnosti, vůči kterému může jednání jednotlivce vystupovat jako protiklad. Bylo tak zapotřebí smyslých důvodů, které by dostačily zapuditi despotického ducha každého člověka zvlášť, aby neponižoval nazpět do starodávného chaosu zákony společnosti. Těmito

---

²⁵ Lata, J. *Účel trestu a jeho spravedlivost. Trestní právo, 2001, č. 2, s. 24.*

²⁶ Kuchta, J. Váňková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005, s. 186.*

²⁷ Vlček, E. *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu. Brno : Masarykova univerzita, 1993, s. 28.*

²⁸ Beccaria, C. *O zločinech a trestech. Přeložil Josef Sládeček. Praha : J. Otta, 1893, str. 9.*

smyslnými důvody jsou tresty, ustanovení proti rušitelům zákonů.²⁹ Beccaria tedy dovozuje, že z nutnosti zachování již ustavených zákonů a obecné spravedlnosti lidé postoupili části své svobody, které jsou natolik velké (ovšem o nic větší), aby přiměly příslušné k tomu zmocněné orgány, aby je chránily. Souhrn veškerých těchto nepatrných částek tvoří trestní právo.³⁰ Jednou ze svých nejvýznamnějších myšlenek, kterou Beccaria vyslovil na tomto místě a později ji ve své práci na několika místech rozvedl je ta, že tresty, které překračují nutnost, aby zachován byl soubor veřejného blaha, jsou nespravedlivé svou povahou; a tím spravedlivější jsou tresty, čím světější a neporušitelnější jest bezpečnost a čím větší svoboda, kterou panovník zachovává poddaným.³¹

Na dalších místech své práce Beccaria ostře napadá postupy tehdejších justičních orgánů při trestních procesech, zejména zacházení s obviněnými, které se nijak podstatně neodlišovalo od zacházení s odsouzenými, stejně jako tehdejší všeobecně užívaný hlavní důkazní prostředek, jímž byla tortura. Beccaria kritizuje to, že zajišťování obviněných, prováděné prostřednictvím věznění, se nijak nelišilo od samotného trestu, a to jak přístupem justičních orgánů, podmínkách v prostorách vězení, tak tím, že obžalovaní byli umístováni do stejných věznic, ve kterých si již odpykávali trest odsouzení pachatelé. Beccaria prosazoval z dnešního hlediska již zcela zásadní a všeobecně respektovanou zásadu presumpce neviny. Říká, že člověk obžalovaný, ze zločinu vězněný a pak zproštěný, neměl by na sobě nésti žádné příhany.³² Na jiném místě pak píše, že nikdo nemůže se nazývati vinným před rozsudkem soudcovým, aniž společnost může jemu odníti veřejnou ochranu, dokud není rozhodnuto, zda-li porušil úmluvu, na základě které jemu ochrana byla poskytnuta. Nevinným, dle zákonů, jest každý, jehož zločiny nejsou dokázány.³³

Zcela v souvislosti s jinými Beccariovými myšlenkami je i jeho vyhraněný postoj vůči tortuře. Ta je podle něj nejen porušením zásady presumpce neviny, nýbrž i příkladem takového zacházení s (domnělými) narušiteli veřejného řádu, které zcela překračuje nutnost ochrany a zachování tohoto veřejného blaha. Až s posměchem se pak Beccaria staví k různým, částečně již i v jeho době překonaným představám o božích soudech a důkazech takto vyjevených (zkouška ohněm, vodou apod.), stejně

---

²⁹ *tamtéž*, s. 9.

³⁰ *tamtéž*, s. 9.

³¹ *tamtéž*, s. 9.

³² *tamtéž*, s. 16.

³³ *tamtéž*, s. 30.

jako k představě, že trýznivé mučení představuje pro pachatele jakési očištění a vykoupení vzhledem k činu, jehož se dopustil. Zaobírá se i dalšími prvky průběhu trestního řízení, jako např. výslechem svědků. Jeho myšlenky v této oblasti by se daly shrnout tak, že požaduje pečlivý a racionální přístup policie a soudních orgánů při zjišťování, zda se obžalovaný dopustil či nedopustil činu, z něhož byl obviněn. To vše pak za striktního respektování zákonů. Vyjadřuje se rovněž k tehdy běžným procesům založených na tajných žalobách, průběhu řízení nejen bez přítomnosti veřejnosti, ale mnohdy i bez přítomnosti obžalovaného. Vyžaduje, aby trestní procesy probíhaly veřejně a aby na dodržování práv obžalovaného dbal obhájce.

Značný prostor a pozornost věnoval Beccaria ve své práci účelu a funkcím trestu. Již v úvodu vytyčuje jako účel a smysl trestního práva hájit veřejné blaho a dodržování zákonů před soukromými přehmaty každého člověka zvláště, který snaží se vždy vzít ze skladu nejen vlastní svou část, nýbrž uloupiti sobě i částky jiných³⁴. V souladu s tím není podle něj účel trestu jiný, než zameziti, aby viník působil nové škody svým občanům a zdržeti ostatní od škodlivých činů podobných.³⁵ Účelem trestu není trápiti a zarmucovati bytost citlivou, aniž odčiniti zločiny již spáchané. Může úpění nešťastníka od času nikdy se nevracejícího zpět požadovati činy již dokonané?

³⁶

Při vymezení konkrétní působení trestu vychází Beccaria z filozofie indeterminismu, tedy ze svobodné vůle každého jednotlivce rozhodnout o svém chování, kdy zvažuje zejména míru užitku či ztráty, které mu jeho chování přinese. V návaznosti na to vyslovuje myšlenku, že pro dosažení účinku trestu stačí, aby zlo trestu převyšovalo dobro ze zločinu pocházející, a v toto stupňované zlo má být počítána nevyhnutelnost trestů, a ztráta dobra, jež bylo přivoděno zločinem : všechno, co nad to jest, je tudíž zbytečným tyranstvím.³⁷ Důležitým přínosem Beccariova díla byla jím prosazovaná funkce trestu spočívající v napravení a převýchově pachatele, čímž má být dosaženo, že tento pachatel nebude již více znamenat pro společnost nebezpečí. Tím patrně položil základy tzv. relativních teorií trestu.

Beccariův přístup k účinnému způsobu trestání byl na svou dobu poměrně radikální. Oproti přísnosti a krutosti trestů stavěl zejména neodvratnost a rychlost tres-

---

³⁴ *tamtéž*, s. 9.

³⁵ *tamtéž*, s. 41.

³⁶ *tamtéž*, s. 40.

³⁷ *tamtéž*, s. 41.

tu. Jasně říká, že jednou z největších překážek není ukrutnost trestů, nýbrž nevyhnutelnost těchto a tudíž bedlivost úředníků a ona neúprosná přísnost soudcova, která má být doprovázena mírným zákonodárstvím, má-li být užitečnou ctností.³⁸ Ve vztahu k rychlosti ukládání trestů uvádí, že čím trest bude rychlejší a bližší spáchanému zločinu, tím bude spravedlivější a tím užitečnější.³⁹ K odůvodnění tohoto tvrzení předkládá hned několik argumentů. Z hlediska obviněného uvádí, že je kruté jej podrobovat dlouhému čekání v nejistotě na vynesení rozsudku o jeho vině a trestu, stejně tak není správné ponechávat jej po dlouhou dobu čekat na rozsudek ve vězení, což pro něj rovněž představuje zbytečné trápení. Z hlediska účinků trestu na veřejnost pak předkládá ten argument, že čím menší je délka času, která je mezi trestem a zločinem, tím mohutnější a trvalejší v mysli lidské je sloučení těchto dvou pojmů Zločinu a Trestu, tak že mimovolně se považuje jeden za příčinu a druhý za účinek nutný a nevyhnutelný.⁴⁰ Beccaria tedy říká, že zárukou pro větší bezpečnost společnosti skýtá takový systém, ve kterém potencionálnímu pachateli ve spáchání trestného činu brání jeho povědomí o tom, že po spáchání trestného činu bude s velkou pravděpodobností odhalen, usvědčen a potrestán. Naopak mnohem menší preventivní význam přikládá takovému systému, v němž má pachateli od spáchání trestného činu odrazovat vědomí, že bude-li jako pachatel tohoto činu odhalen a usvědčen, bude krutě a nelidsky potrestán, když ovšem pravděpodobnost tohoto odhalení je poměrně malá.

Proti užívání krutých a nelidských trestů vyslovil Beccaria ve své práci ještě řadu dalších argumentů, prostřednictvím nichž poukázal na nesoulad mezi takovým trestáním a účelem trestu, jeho spravedlivostí, přiměřeností ke spáchanému deliktu i s údajným preventivním účinkem na ostatní nekriminální populaci. V návaznosti na to Beccaria až na některé odůvodněné výjimky odmítá trest smrti, resp., odmítá přiznat státům právo tento trest vynášet a vykonávat. Ve vztahu k účinkům trestů na společnost Beccaria z vlastností lidské povahy, zejména z její adaptability na okolní podmínky, dovozuje neopodstatněnost představ o odstrašujícím účinku drakonických trestů. V téže míře, v jaké trest stává se krutějším, zatvrzuje se mysl lidská, která je jako tekutina : stojí vždy v rovnováze s předměty ji obklopujícími; a moc vášní vždy způsobí, že po století ukrutných trestů kolo leká tak, jak před tím vězení.⁴¹ Dále ve

---

³⁸ *tamtéž*, s. 57.

³⁹ *tamtéž*, s. 55.

⁴⁰ *tamtéž*, s. 65-66.

⁴¹ *tamtéž*, s. 41.

vztahu k preventivnímu účinku, který by trest dle něj měl mít, považuje za mnohem efektivnější déle trvající tresty, jako např. vyhnanství či nucené práce, než krátké, byť silně odstrašující působení krutého trestu. Dovojuje to z poznatku, že déle trvající vjemy dělají na lidskou mysl mnohem větší a silnější dojem.

Beccaria prosazuje úměrnost trestu spáchanému zločinu. Vychází přitom z teorie indeterminismu když říká, že lidé při svém jednání poměřují překážky a prospěch, který jim přinese. Říká pak, že jestliže stejný trest je určen na dva zločiny, které nestejně urážejí společnost, tu lidé nenajdou silnější překážky a páchají větší delikt, jestliže shledají, že s ním je spojen větší prospěch.⁴² Dovojuje pak, že trest musí být úměrný protiprávnímu činu pachatele a měřítkem musí být škoda způsobená společnosti. Pochybili ti, kteří domnívali se, že pravým měřítkem zločinů je úmysl pachatele; úmysl závisí od skutečného dojmu předmětu na pachatele a od předchozí nálady mysli jeho. Tyto jsou však různé u všech lidí i u každého člověka dle toho, jak rychle střídají se myšlenky, vášně a okolnosti. Bylo by tudíž nutno, utvořiti zvláštní zákoník nejen pro každého občana, ale i zvláštní zákon pro každý zločin. Někdy způsobí lidé, majíce nejlepší úmysly, velmi veliké zlo společnosti a někdy způsobují dobro, majíce třeba velmi nekalé úmysly.⁴³ Hledisko požadované diferenciacie trestů v závislosti na újmě, kterou pachatel svým činem způsobil společnosti, Beccaria staví jako další argument proti užívání krutých trestů, kterým jsou omezené možnosti rozlišování zcela vlastní. Uvádí k tomu, že není tak snadno zachovati poměr podstatný mezi zločinem a trestem; poněvadž byť i vynalézavá ukrutnost měnila co nejčtetněji způsob trápení, přece nemůže překročiti onu nejzazší sílu, až ku které je omezena soustava a citlivost lidská.⁴⁴

V rámci své práce se Beccaria zamýšlel také o možnostech prevence kriminality. Vychází přitom ze zásady, že pro společnost je mnohem výhodnější a méně namáhavější zločinům předcházet než je trestat. Vychází z toho, že předpokladem účinnému zamezování zločinnosti jsou jasné a srozumitelné a respektované zákony. Dalším Beccariou vyzdvihovaným momentem je vzdělanost, která lidem rozšiřuje obzory a umožňuje jim rozpoznávat dobrodiní zákonů a uznávat jejich nezbytnost. Není člověka osvíceného, který by nemiloval veřejných, jasných a užitečných smluv spo-

---

⁴² *tamtéž*, s. 62.

⁴³ *tamtéž*, s. 64-65.

⁴⁴ *tamtéž*, s. 42.

lečenské bezpečnosti, porovnáváje drobet neužitečné svobody jim obětované s velikým počtem všech svobod, obětovaných lidmi jinými, kteří nemajíce zákonů mohli by se státi spiklenci proti němu. Kdokoliv má vnímavou mysl a podívá-li se na sbírku zákonů dobře učiněných, a shledá-li, že neztratil leč osudnou svobodu, způsobovati jiným zlo, bude přinucen, aby dobrořečil trůnu a tomu, kdo jej zaujímá.⁴⁵ Další zmiňovanou podmínkou zamezování zločinu je dostatečná kontrola orgánů vykonávajících zákony a jejich nezkorumpovatelnost. Beccaria se také domnívá, že k snížení trestné činnosti by mohlo prospět odměňování ctnosti, které můžeme chápat jako veřejné odměňování bezúhonných občanů či takových z nich, kteří se nějakým způsobem zasloužili o veřejné blaho a bezpečnost. Konečně za nejbezpečnější prostředek zamezování zločinů považuje Beccaria výchovu, kterou zde chápe spíše ve smyslu dobrého příkladu, vzdělání a osvěty, poskytované samotným státem nebo „mudrci“.

Svou práci Beccaria zakončuje postulováním všeobecné zásady, která by podle něj měla ovládat trestání : Nemá-li žádný trest být násilím, kterého se dopouští buď jednotlivec aneb mnozí na jediném občanu, musí nutně býti veřejný, rychle následující, nutný, tak malý, jak to možno za daných poměrů, přiměřený zločinu, předepsaný zákony.⁴⁶

Beccariova práce rozhodně nebyla ve své době všeobecně akceptována, lze naopak říci, že se stávala i předmětem sžíravé kritiky některých jeho současníků. Přesto ovšem měla značný vliv na tehdy probíhající změnu v náhledu na účel trestu a trestání a mnoho z myšlenek v ní obsažených našlo svůj odraz v trestní politice některých panovníků a vlád.

Z níže uvedené rekapitulace deseti Beccariových zásad a postulátů je zřejmé, že neztratily nic na své přesvědčivosti a významu ani po 240 letech, byť se některé z nich až do současné doby nepodařilo prosadit : 1. zákaz svévole policie; 2. striktní dodržování zákonů soudy; 3. rychlost trestního řízení (čím dříve následuje trest za zločin, tím je spravedlivější a užitečnější); 4. zajištění dostatečné doby pro obhajobu; 5. veřejnost soudního přelíčení (zrušení tajných žalob); 6. presumpce nevinu u neuvěřitelného pachatele; 7. nahrazení dosavadního smyslu trestu jako odplaty a zastrašení veřejnosti (generální prevence) novým účelem zaměřeným na odstrašení a ná-

---

⁴⁵ *tamtéž*, s. 98-99.

⁴⁶ *tamtéž*, s. 100.

pravu pachatele (speciální prevence); 8. zrušení útrpných trestů (úlohou trestu není týrat bytost obdařenou vnímáním); 9. nahrazení trestu smrti doživotním trestem odnětí svobody; 10. upřednostnění prevence kriminality (je lepší zločinu předcházet než jej trestat).⁴⁷

Na Beccariovy myšlenky pak bezprostředně navázali další myslitelé, kteří pak rozvinuli jím načrtnutou relativní teorii trestu. Zmiňme zejména Giandomenica Romagnosiho, který rovněž vycházel z konceptu trestu jako prostředku ochrany společnosti a rozvinul své myšlenky až do poměrně radikálního stanoviska, podle nějž společnost nemá právo trestat provinilce, pokud vznikne po prvním zločinu morální přesvědčení, že nebude následovat další.⁴⁸

1.2.3 Absolutní teorie trestu ve filozofii I. Kanta a G.W.F.Hegela

Na rozvoj relativních teorií trestu reagovali významní němečtí filozofové Immanuel Kant (1724-1804) a Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), jejichž teorie trestu jsou si v mnoha ohledech podobné.

Kant vychází při své koncepci trestního práva a trestu ze základní premisy, již je pro něj vnitřní svoboda, odpovědnost a morálnost člověka. Takoví jedinci podléhající morálnímu zákonu uzavírají společenskou smlouvu, a to prostřednictvím své svobody, kterou jsou obdařeni právě a jedině jako morální, důstojné a odpovědné osobnosti. Z toho pak dovozuje, že pokud by ze společenské smlouvy vyplývaly takové prostředky, které by jedincovu svobodu či morální samostatnost opomíjely nebo vyvracely, tato smlouva by tím popírala sebe sama.

Kant vychází z toho, že lidské soužití musí být založeno zejména na vnitřní sebekázní každého jednotlivce, z jeho přijetí kategorického imperativu. Uznání toho, že každý je s to „být sám sobě pánem“ je podle Kanta nutnou presumpcí veškeré činnosti donucující mocí.⁴⁹ To ovšem neznamená, že by bylo možné zrušit veškerou donucující moc. Morální jedinec je totiž ve stavu boje s tendencemi, které tomuto (kategorickému) imperativu odporují. Vnější donucovací moc musí ponechat člověku plnou možnost, aby sám vedl tento boj a aby v něm dosáhl úspěchu, aniž by mu v tom po-

⁴⁷ Kuchta, J. Válková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C.H.Beck, 2005, s. 52.

⁴⁸ Baratta, A. *Sociologie trestního práva*. Přeložil Pavel Hungr. Brno : Masarykova univerzita, 1995, s. 17

⁴⁹ Ojzerman, T.I. a kol. *Kantova filosofie a současnost*. Přeložili Jiří Pešek, Jaroslava Pešková. Praha : Svoboda, 1981, s. 228.

máhala bičem nebo cukrovím. Jedinec, který utrpěl porážku (neučinil to, co by měl a co by mohl učinit) stává se oprávněně objektem donucující moci. Použití vůči němu násilí je stejnou povinností, jako zřít se jakékoli preventivní (zastrašující, k rozumu přivádějící, vychovávající atd.) represe⁵⁰ Důležité je připomenout, že Kant nevyžaduje použití donucující moci jako reakce na veškerá porušení veřejných zákonů. Rozlišuje kategorii občanských a veřejných zločinů. Rozdíl mezi nimi je ten, že pouze spáchání veřejného zločinu je neslučitelné s důstojenstvím občana svého právního státu.⁵¹ Veřejný zločin také musí být úmyslný, musí jej být možné přičíst pachateli za vinu.

Zákonným následkem uznání existence viny osoby je, že se vůči ní použije trestu. Soudní trest je vždy určité utrpení, které zločinci způsobí státní orgány. Trestní právo je právo státní moci postupovat vůči svým poddaným tak, aby za spáchaný zločin trpěli.⁵² Smyslem tohoto násilí je prostá pomsta za újmu, kterou vinou zločince utrpěl jiný jedinec. Trest vykonávaný jako „talio“ (odplata) vyplývá ze zločinu s bezprostředností formálního logického závěru. Donucující moc jedná v takovém případě krajně neosobně, jako automat, odpovídající ranou na jakoukoli ránu, způsobenou jedním jedincem jinému jedinci. Mezi zločin a trest se nevkládá žádná morální reflexe.⁵³ Kant tedy odmítá, že by trest měl směřovat k dosažení jakéhokoli cíle. Má být pouze prostředkem k dosažení spravedlnosti, která je podmínkou existence státu. V souladu se svým pojetím člověka jako rozumné bytosti nadané svobodnou vůlí Kant považuje za nemožné jakékoli výchovné nebo nápravné směřování trestu. To by člověka snižovalo na úroveň věci zbavené rozumu. Trest jako výraz požadavku kategorického imperativu uskutečňuje spravedlnost a zároveň hájí vrozená práva osobnosti zločince jako rozumné bytosti a respektuje tak důstojnost osobnosti zločince jako člověka.⁵⁴

Kant ovšem do jisté míry dosahování jiných, užitečných cílů prostřednictvím trestu připouštěl. Narozdíl od výše popsané trestající spravedlnosti mluvil v této souvislosti o trestající chytrosti, která má vycházet z pragmatického zvážení toho, co nejvíce působí k odvrácení zločinu. Těchto cílů lze však dosahovat až potom, co bylo vyhověno požadavkům trestající spravedlnosti a nesmí s nimi být v rozporu.

---

⁵⁰ *tamtéž*, s. 229-230.

⁵¹ *tamtéž*, s. 186.

⁵² *tamtéž*, s. 188.

⁵³ *tamtéž*, s. 213.

⁵⁴ *tamtéž*, s. 189.

Pokud se týká výměry trestu, rozvíjí Kant svou teorii obnovy spravedlnosti trestem tím směrem, že trest musí být úměrný spáchanému činu, je tedy třeba oplátit stejné stejným, protože jen tím lze uspokojit trestající spravedlnost. Tedy : zlo, které způsobíš někomu jinému v národě, aniž si ho zasloužil, sám sobě působíš. Tupíš-li ho, sebe sama tupíš; okrádáš-li ho, sebe sama okrádáš; biješ-li ho, sebe sama biješ; zabíjíš-li ho, sebe sama zabíjíš.⁵⁵

Z podobných předpokladů jako I. Kant vycházel i G.W.F. Hegel. Stejně jako Kant byl zastáncem teorie indeterminismu a svobody lidské vůle. Zločince chápal jako osobu svobodnou a rozumnou. Trest pak má být především překonáním zločnickova činu, který je negací práva, má tedy být negací této negace, znovuoobením a potvrzením práva.

Hegel píše, že lidská vůle může při svém působení na vnější věci způsobit násilí nebo představovat donucení. Projev takového donucení nebo násilí je ovšem nepravní, protože svým působením překonává jinou svobodnou vůli nebo její jsoouco. Toto donucení tak musí být překonáno dalším donucením, prostřednictvím donucovacího práva. První donucení jakožto násilí vykonávané svobodným, které porušuje jsoouco svobody v jeho konkrétním smyslu, právo jakožto právo, je zločin.⁵⁶ Takové právo je ovšem nepřekonatelné. Zločin má sice faktický vliv na svůj objekt, tedy projeví se na něm jako jeho změna, ale právě tato změna způsobená zločinem je nicotná. Právo je totiž jakožto absolutno nepřekonatelné, projev zločinu je tedy o sobě nicotný a tato nicotnost je bytostí účinku zločinu.⁵⁷ Zločin je tak jakýmsi překonáním práva, které ovšem nemůže a nesmí nabýt platnosti. Je obsaženo pouze ve vůli zločince. Toto překonání práva pak musí být opět prostřednictvím práva překonáno a tak dojde k obnově práva a také k potvrzení jeho platnosti.

Jako prostředek k obnově práva Hegel vymezuje trest. Teorie trestu je jedním z těch předmětů, kterým se v pozitivní právní vědě novější doby vedlo nejhůře, poněvadž v této teorii nevystačí rozvažování, nýbrž bytostně záleží na pojmu. Jestliže jsou zločin a jeho překonání, které se nadále určuje jako trest, považovány jen za nějaké zlo vůbec, lze ovšem pokládat za nerozumné chtít nějaké zlo jen proto, že už je zde nějaké jiné zlo. Tento povrchní charakter zla je v různých teoriích trestu, teorii prevence, odstrašení, pohrůžky, nápravy atd., předpokládán jako něco prvního, a to,

---

⁵⁵ *tamtéž*, s. 191-192.

⁵⁶ Hegel, G.W.F. *Základy filosofie práva*. Přeložil : Vladimír Špaček. Praha : Academia, 1992, s. 126.

⁵⁷ *tamtéž*, s. 128.

co naproti tomu z trestu má vzejít, je stejně povrchně určeno jako něco dobrého. Nejde však ani jen o nějaké zlo, ani o to či ono dobro, nýbrž jde určitě o bezprávi a o spravedlnost.⁵⁸ Hegel tedy spíše než nějaké zlo chápe trestný čin jako porušení práva jako něčeho absolutního a z toho také vychází při úvahách o jeho konání.

Trest znamená pro pachatele jistou újmu, ta je ovšem spravedlivá. Hegel říká, že trest jako překonání negace práva, kterého se pachatel svým činem dopustil, je s tímto natolik spjat, že již samo zločincovo jednání trest předjímá. Pokud se tedy pachatel dopustí trestného činu, je srozuměn s tím, že po něm bude následovat trest a jeho trestné jednání již toto srozumění bez dalšího obsahuje. Hegelovými slovy řečeno je trest je právem kladeným na zločince samotného, tj. kladeným v jeho jsoucí vůli, v jeho jednání. Neboť v jeho jednání jako jednání někoho rozumného spočívá, že je něčím obecným, že je jeho prostřednictvím nastolen zákon, který on v tomto jednání pro sebe uznal, pod který tedy může být subsumován jako pod své právo.⁵⁹ Tím, že je trest považován za jeho právo, je zároveň zločinec ctěn jako svobodná a rozumná bytost.

Účelem trestu tedy má být odplata a překonání spáchaného zločinu. Aby mohl být trest skutečným překonáním zločinu, musí s ním být srovnatelný, spáchaný zločin a trest musí být sobě rovné. Hegel uznává, že dosáhnout úplné rovnosti je nemožné, ale vyžaduje, aby se kvantitativní i kvalitativní povaha trestu co nejvíce přibližovala povaze zločinu. Měřítkem pro srovnávání musí být hodnota jakožto vnitřní rovnost věcí, které jsou ve své existenci specificky zcela různé. Odplata je vnitřní souvislost a identita dvou určení, která se jeví jako různá a která mají také navzájem různou vnější existenci.⁶⁰

Hegel dále zdůrazňuje, že odplata nesmí být soukromou pomstou, ta je totiž stejně jako zločincův trestný čin pouhou subjektivní vůlí jednotlivce a pro zbytek společnosti tak představuje jen další porušení práva. Vyžaduje tedy spravedlnost osvobozenou od subjektivního zájmu a forem, jakož i od nahodilosti moci, tedy nemstící, nýbrž trestající spravedlnost.

Ovšem ani Hegel zcela nevyklučuje různé další cíle a účely, které mohou být s trestem spojené. Různé zřetele, které patří k trestu jakožto jevu a jeho vztahu

---

⁵⁸ *tamtéž*, s. 129.

⁵⁹ *tamtéž*, s. 130.

⁶⁰ *tamtéž*, s. 133.

k zvláštnímu vědomí a které se týkají následků na představu (odstranit, napravit apod.), jsou na své místě, a to především pouze s ohledem na modalitu trestu, snad hodny bytostného zkoumání, avšak předpokládají zdůvodnění, že trestání je o sobě a pro sebe spravedlivé.⁶¹ Odmítá ovšem preventivní nebo odstrašující působení trestu.

Podobě jako Kant totiž vychází z pojetí člověka jako svobodné, důstojné a rozumné bytosti. Hrozba trestu pokládá člověka za nesvobodného a chce ho donutit pomocí představy nějakého zla. Právo a spravedlnost však musí sídlit ve svobodě a ve vůli a nikoli v nesvobodě, na niž se obrací hrozba. S takovým zdůvodněním trestu je to, jako když se na psa zvedne hůl, a s člověkem není jednáno v souladu s jeho ctí a svobodou, nýbrž jako se psem.⁶²

Hegelovy a Kantovy teorie absolutního trestu, tedy trestu pojímaného jako odplaty za spáchaný trestný čin, vycházející ze svobodné vůle člověka jako rozumné bytosti, nenašly mnoho následovníků a další vývoj názorů na účel a funkce trestání se nesl spíše v duchu relativních, popřípadě smíšených teorií trestu.

1.2.4 Relativní teorie trestu

Zatímco absolutní teorie trestu nespojují s ukládáním trestů žádné jiné účely kromě potrestání samého (punitur, quia peccatum est - trestá se, protože bylo spácháno zlo), relativní teorie trestu spojují s trestem pro společnost užitečné cíle (punitur, ne peccatum - trestá se, aby nebylo spácháno zlo). Relativní teorie tak zahrnují široké spektrum myšlenek negativní (odstrašení), jakož i pozitivní (zejm. resocializační) generální a individuální prevence, spojující podstatu trestu s účelem stojícím mimo samotný trest.⁶³

Analýze jednotlivých cílů či funkcí trestu bude věnována samostatná kapitola níže, proto budou na tomto místě pouze zmíněny okolnosti utváření relativních teorií trestu a některé osobnosti, které tyto přístupy k trestání zastávaly.

Pro vznik a rozvoj relativních teorií trestu měly značný význam změny v přístupu k člověku jako k lidské bytosti, utváření občanské společnosti a postupné opouštění pozůstatků chápání trestného činu jako soukromého zločinu. Tyto proměny

---

⁶¹ *tamtéž*, s. 129.

⁶² *tamtéž*, s. 130.

⁶³ *Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné obecná část. Brno : Masarykova univerzita, 2002. s. 396*

se odehrály na konci 18. století pod vlivem myšlenkového proudu Osvícenství, který již byl zmíněn v souladu s C. Beccariou, který osvícenské představy přímo promítl do svých představ o trestním právu a trestu. V tomto období tak bylo postupně upouštěno od trestů postihujících tělo zločince a větší důraz se začal klást na jeho osobnost. Obrazně by se mohlo říci, že poté, co se trestní právo přestalo starat o tělo zločince, začalo se zabývat jeho duší.⁶⁴ Dále bylo upouštěno od provádění trestů vedených snahou odčinit urážku panovníka způsobenou trestným činem a větší důraz začal být kladen na ochranu společnosti. Té mělo být dosahováno prostřednictvím nápravy pachatele a výchovně preventivního působení trestu na zbytek společnosti. Přestávalo být důležité to, co bylo trestným činem způsobeno v minulosti, trest měl působit spíše do budoucna.

Jedním z prvních průkopníků relativní teorie trestu v novověkých dějinách byl německý kriminalista P.J. Anselm von Feuerbach (1775-1833).

Feuerbach již jasně rozlišoval mezi generální a speciální prevencí, přičemž akcentoval prevenci generální. Generální prevence psychologickým donucením mělo být dosahováno pohrůzkou trestem, zatímco aplikace trestu měla každému dát najevo, že pohrůžka trestem je míněna vážně. Zásluhou Feurebachovou byl vyzvednut požadavek spravedlivosti trestu. Svou teorii uskutečnil Feuerbach v bavorském trestním zákoníku z r. 1813.⁶⁵

Významný přínos pro relativní teorii trestu znamenaly poznatky německého právníka, univerzitního profesora trestního práva a představitele tzv. pozitivistického směru Franze von Liszta (1851-1919), shrnuté v jeho teorii speciální prevence. Lisztovy představy o reformě trestního práva vešly ve známost jako Marburgský program. Přednesl jej v roce 1882 při příležitosti své úvodní přednášky na Univerzitě v Marburgu. Formuloval v něm jasně a výstižně nové cíle trestního práva spočívající v resocializaci pachatelů trestných činů cílevědomými zásahy do jejich osobní svobody, ochranou společnosti před nebezpečnými zločinci jejich zajištěním a využitím odstrašujícího účinku trestu odnětí svobody na potencionální pachatele.⁶⁶ Liszt vycházel z jím navržené diferenciaci pachatelů na příležitostné zločince, zločince ze zvyku s možností nápravy a nenapravitelné zločince. Od tohoto rozdělení se pak odvíjely jeho představy o rozdílných funkcích trestu, když požadoval zastrašení náhod-

---

⁶⁴ Lata, J. *Účel trestu a jeho spravedlivost. Trestní právo, 2001, č.3, s. 22.*

⁶⁵ Novotný, O. a kol. *Trestní právo hmotné - I. Obecná část. Praha : Aspi Publishing, 2003. s. 270.*

⁶⁶ Kuchta, J., Válková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005, s. 57.*

ných zločinců, nápravu napravitelných charakterových zločinců a zneškodnění nenapravitelných. V tomto smyslu upřednostňoval trestní právo orientované na osobu pachatele před trestním právem akcentujícím trestné jednání. Zdůrazňoval i souvislost mezi sociální a trestní politikou, když prohlašoval, že nejlepší trestní politikou je dobrá sociální politika.⁶⁷ Otázku spravedlnosti trestu podřizoval požadavku účelnosti. Spravedlivý trest je nutný, spravedlnost v trestním právu znamená zachování míry potřebné z hlediska myšlenky účelu.⁶⁸

Podobné zásady prosazovali i další představitelé pozitivistickým směrů, ať již byli orientace antropologické - zvl. italský psychiatr C. Lombroso nebo sociologické - např. italský právník E. Ferri. K relativním teoriím patří i tzv. škola sociální ochrany, jež vznikla uprostřed 20. století (Francouz M. Ancel, Ital F. Gramatica).⁶⁹

---

⁶⁷ Kuchta, J., Válková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C.H.Beck, 2005, s. 58.

⁶⁸ Kuchta, J., Válková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C.H.Beck, 2005, s. 187.

⁶⁹ Novotný, O. a kol. *Trestní právo hmotné - I. Obecná část*. Praha : Aspi Publishing, 2003, s. 271.

1.3 Analýza funkcí trestu a trestání

1.3.1 Retributivní (odplatná) teorie

Na úvod je třeba říci, že pohledem retributivní teorie trestu nelze v zásadě o funkcích trestu či cílech, jichž by měl trest dosáhnout, hovořit, neboť účelem trestu je pro ni samotné potrestání pachatele. Trestá se proto, že bylo v minulosti spácháno zlo (trestný čin), které je nutno odčinit. K tomu může dojít jen oplacením téhož tím-těž, tedy pokud pachatel zla vytrpí stejné nebo velmi podobné příkoří jako to, které svým činem způsobil. Trest je tedy odplatou, resp. pomstou a jeho primárním účelem je právě a jedině tato pomsta. Jiné, sekundární cíle jako např. pozitivní působení na zbytek společnosti, mohou být s trestem jako pomstou spojeny, ale jen do té míry, ve které nejsou v rozporu s primárním účelem.

Základním výchozím bodem retributivních teorií je indeterminismus, tedy ten názor, že spáchání trestného činu je výsledkem svobodného rozhodnutí pachatele, jež si je vědom toho, že může být potrestán. S takovým pojetím se setkáváme i u I. Kanta a G.W.F. Hegela, jejichž teorie trestu byly popsány v předchozí kapitole. Tito filozofové pak indeterminismus spojovali se svým nazíráním na pachatele jako na morální a svobodnou bytost, která je plně zodpovědná za své chování. Proto je účelem trestu pouze odčinit trestný čin, obnovit spravedlnost a potvrdit existenci a platnost práva.

Výměra trestu a jeho podoba musí podle retributivní teorie co nejvíce odpovídat spáchanému činu a jeho závažnosti.

Z dnešního hlediska se retributivní teorie jeví v mnoha ohledech jako překonaná, stejně jako mnohá její východiska. Z historie trestání poznáváme, že její bezvýhradné uplatňování vedlo k ukládání zbytečně krutých trestů, které nijak zřetelně nepřispěly k zajištění či zvýšení ochrany společnosti před trestnou činností.

Za těžko udržitelný můžeme považovat již samotný výchozí bod retributivní teorie, tedy indeterminismus a předpokládanou svobodu vůle. Pokud pomineme problém s definováním a určením tohoto pojmu, staneme před otázkou, zda si vůbec lze zcela svobodné jednání představit. Proti takové představě totiž můžeme postavit opačnou, která vychází z toho, že na lidském chování se za všech okolností více či

méně podepisuje souhrn různých vlivů, ať už vnějších nebo vnitřních, dlouhodobých či krátkodobých, vrozených či osvojených během výchovy.

Není dle mého názoru účelné zkoumat, která z těchto koncepcí je správná či správnější. Lze však konstatovat, že na lidské jednání mají určité vlivy nezanedbatelný vliv, což již samo o sobě představu absolutně svobodné vůle do jisté míry zpochybňuje. Nelze opominout rovněž vědecké výzkumy v této oblasti a jejich výsledky. Tak byly v souvislosti s kriminálním chováním zkoumány např. vlivy určitých genetických odchylek nebo neurofyziologických zvláštností pachatelů a v obou případech byly odhaleny možné vlivy na kriminální chování. Podmíněnost kriminálního chování se nikoli bezvysledně pokoušely objasnit i mnohé sociologicky nebo psychologicky orientované přístupy (např. vlivy makrosociálního prostředí nebo koncepce pachatele trestných činů jako psychopatické osobnosti). Od zmíněných přístupů jistě nemůžeme očekávat nalezení klíčového a všeobecného faktoru, který nezvratně způsobuje kriminální chování. Můžeme však pod vlivem těchto dílčích momentů usuzovat na to, že představa pachatele trestného činu jako zcela svobodně se rozhodujícího a jednajícího individua není správná.

Značný problém retributivní teorie dále spatřuji v možnosti dovození legitimacy trestu jako pomsty. Vyjdeme-li z toho přístupu, že legitimní je jen takový trest, který směřuje k naplnění účelu trestního práva, tedy k ochraně společnosti, pak musíme konstatovat, že trest jako pomsta, jejímž prostřednictvím má dojít k obnovení narušené spravedlnosti, legitimní být nemůže, neboť k ochraně společnosti nijak znatelně nepřispívá, ostatně si ve své krajní poloze takové ambice ani neklade. To však nemůže být jediným argumentem vyvracejícím legitimitu retributivního trestání. Další vychází z problematického uchopení pojmu spravedlnosti, o čemž již bylo v této práci pojednáno. Pokud se pak týká trestání ve jménu spravedlnosti, tedy odplaty či pomsty, těžko lze přistoupit na myšlenku, že spáchaný trestný čin, který ve svém důsledku způsobil určité příkoří či utrpení, opravňuje společnost reprezentovanou svými mocenskými orgány, aby „spravedlivě“ potrestala jeho pachatele tím, že bude nucen vytrpět stejné či podobné příkoří. Trestní právo a trest má být výsledkem práva společnosti na sebeobranu před trestnou činností, nikoli prostředkem páchaní činů způsobujících další neúčelné a neodůvodněné utrpení, byť ve jménu „spravedlivé pomsty“, úměrné spáchanému zločinu. Takové odůvodnění trestu nemůže obstát a pomsta tak sama není ničím než novým zločinem (Max Stirner : „Násilí páchané

státem se nazývá zákonem a násilí páchané jednotlivcem se nazývá zločinem.⁷⁰). Člověk si totiž za žádných okolností nemůže osobovat postavení spravedlivého mstitele, neboť vzhledem ke svým omezeným možnostem poznání a chápání nemůže obsáhnout všechny okolnosti spáchání zločinu, stejně jako nemůže exaktně určit, co je a není spravedlivé.

Retributivní teorii můžeme rovněž kritizovat pohledem vývoje společenské kultury a humanismu, když respektování těchto hodnot je všeobecně uznávaným předpokladem pro legitimní trestání. Přitom je zcela zřetelné, že trest pojímaný jako pomsta či odplata tato východiska nerespektuje.

Svou legitimitu odvozuje retributivní teorie rovněž od naplnění společenské potřeby trestu a poskytnutí morální satisfakce nejen poškozeným, ale i ostatním členům společnosti. Tomuto aspektu trestu však již nicméně byl věnován dostatek prostoru v pasáži o legitimitě morálního účelu trestu.

Odplatné přístupy k trestání mohou být i pro moderní přístupy k trestání prospěšné při vnímání odplaty nikoli jako účelu trestu, nýbrž jako vyjádření kvalitativních a kvantitativních vlastností trestu, tedy jako prostředek či metodu vyměření trestu, resp. možnosti uložení trestu. V tomto ohledu pak může odplatná teorie vystupovat jako limit některých účelů trestu prosazovaných relativními teoriemi trestu, zejm. teorií odstrašení, ale i teorií nápravných, a působit tak ve prospěch pachatele tím, že klade důraz na možnost potrestání pachatele pouze na základě spáchaného trestného činu (*nulla poena sine crimine*) a pouze v závislosti na jeho škodlivosti, ačkoli by dosažení požadovaného účelu trestu mohlo vyžadovat potrestání jiné.

Vzhledem k výše nastíněným argumentům nelze v zásadě uplatňování retributivní teorie trestu považovat v moderní společnosti za žádoucí a vhodné. Mnohá východiska, na kterých je vystavěna neobstojí při konfrontaci s moderními vědeckými přístupy k příčinám kriminality a k trestání. Její uplatňování se ocitá v rozporu se zásadou přiměřenosti a humanity trestů a trestního práva. V demokratické společnosti, založené na zásadách práv jednotlivce a občanských svobod, představují tresty „vyrovnaných účtů“ rozpor v hodnotách.⁷¹ Navíc tresty ukládané na základě retributivních přístupů nijak nepřispívají k dosahování účelu trestního práva.

---

⁷⁰ Inciardi, J.A. *Trestní spravedlnost. Přeložil Vladimír Drábek. Praha : Victoria Publishing, a.s., 1994, s. 490.*

⁷¹ Inciardi, J.A. *Trestní spravedlnost. Přeložil Vladimír Drábek. Praha : Victoria Publishing, a.s., 1994, s. 467.*

1.3.2 Teorie odstrašení

Teorie odstrašení patří mezi tzv. relativní teorie trestu, které s trestem spojují takové cíle, které mají přispět ke zvýšení ochrany společnosti před trestnou činností. Trestá se zejména se zřetelem na budoucnost, ve snaze vyloučit budoucí páchaní trestných činů. Vzájemně se od sebe odlišují tím, který prvek jako rozhodující pro zamezení trestné činnosti a ochranu společnosti akcentují. Jak již vyplývá z názvu, teorie odstrašení za takový faktor považuje takové působení trestu, které od budoucí trestné činnosti odradí jak samotného pachatele (individuální prevence), tak i zbytek společnosti (generální prevence).

Odstrašení je spojeno s myšlenkou exemplárního potrestání pachatele. Je v zájmu všech členů společnosti, aby se nestali pachateli, a to podle teorie odstrašení opravňuje stát, aby potrestal jednotlivce dostatečně přísně pro výstrahu ostatním.

Odstrašující efekt se očekává i od vedlejších účinků trestání. Sem patří zejm. tzv. „labelling effect“, tedy společenské ocejchování osoby jako pachatele trestného činu, a různé formy pranýřování pachatelů. Krajní případy takového veřejného ocejchování (fyzické mrzačení pachatelů známé ze středověku) představují v současné době fyzické tresty podle islámského práva, které umožňuje useknout zloději ruku a takto ho nejen potrestat, ale i veřejně označit. Odstrašující efekt se předpokládá zejména při veřejném vykonání rozsudku.⁷²

Úskalí odstrašujícího trestání jsou zcela nasnadě. Exemplární trestání pachatelů je v přímém rozporu se zásadou humanity trestního práva, stejně jako s požadavkem úměrnosti trestu nebezpečnosti spáchaného trestného činu. Pachatel totiž kromě té části trestu, která vychází ze zločinu, jehož se dopustil, musí snést ještě tu část, která je k té první přidána v zájmu odstrašení zbytku populace a kterou by nemusel vytrpět v případě, že by v době jeho potrestání neexistovala akutní potřeba odradit potencionální pachatele.

Odstrašující trest v sobě skrývá značná nebezpečí, která spočívají v možnosti neodůvodněného přepínání trestní represe, event. zcela vědomého zneužívání brutálních trestů k prosazování jiných cílů než je požadované zvýšení ochrany společnosti. První z uvedených nebezpečí lze demonstrovat na příkladu veřejného provádění vel-

---

⁷²Karabec, Z.Účel trestání. *Kriminalistika*, 2000, č. 2, s. 110.

mi krutých trestů, známého ze středověku. Druhý se pak projevil např. v nacistickém právu, ale i v trestním právu jiných totalitních režimů. Pro ně bylo typické lpění na krutých trestech (trest smrti, tělesné tresty apod.) a jejich veřejném provádění nebo alespoň širokém zveřejňování zpráv o exemplárních trestech.

Odstrašující teorie kalkuluje s tím, že exemplární tresty budou na zbytek populace působit takovým způsobem, že je odradí od případného spáchání trestného činu. V této představě ovšem spočívá další problém odstrašující teorie trestu, jelikož tento předpoklad není nepochybný, ba naopak jej lze do značné míry přesvědčivě vyvrátit. Víra v účinnost odstrašení spočívá nicméně na domněnce, víře a pocitech. Existují však přesvědčivé důkazy, že odstrašující účinek trestu je přinejmenším slabý. Jasně to dokazuje vysoká úroveň kriminality a recidivismu ve městech.⁷³ Dokazuje to rovněž míra kriminality ve státech, které počítají s odstrašujícím účinkem trestů, která není nižší než ve státech jiných. Jako příklad uveďme trest smrti uzákoněný v některých ze států USA, jehož vliv na snížení závažné násilné kriminality v těchto státech ovšem nebyl prokázán. Příčiny selhávání odstrašujícího účinku trestů můžeme nacházet v okolnostech, za nichž bývají páčány trestné činy, popř. v osobnosti pachatelů. Trestné činy, zejména násilné povahy, jsou často páčány impulsivně a jejich pachatel při jejich provádění na případný trest vůbec nepomýšlí. V jiných případech jsou sice trestné činy páčány plánovitě, promyšleně a opakovaně a mělo by tak platit, že pachatel při jejich přípravě zvažuje i možnost, že bude dopaden a potrestán. Případný tvrdý postih by tak pachatele teoreticky mohl od zamýšleného trestného činu odradit. Je však třeba vzít v potaz výsledky výzkumů osobnosti pachatelů trestných činů, a to zejména recidivistů. Z nich vyplývá, že mnohé z pachatelů charakterizuje nezodpovědnost, nepoučitelnost, neschopnost cítit vinu, přehnané sebevědomí a optimismus apod. Z těchto charakterových vlastností (které samozřejmě nemusí být a nejsou přítomné u všech pachatelů) vyplývá, že se sebedůkladnější odstrašování trestem u takových pachatelů pravděpodobně mine účinkem. Pachatelé trestných činů si totiž nepřipouští, že by mohli být za své chování postiženi, buď se spoléhají na to, že jsou tak chytří a „šikovní“, že je policie nikdy neodhalí, nebo myšlenky na trest jednoduše vytěšňují.

---

⁷³Inciardi, J.A. *Trestní spravedlnost*. Přeložil Vladimír Drábek. Praha : Victoria Publishing, a.s., 1994, s. 470

S jistou mírou nadsázky by se tak dalo říct, že trest působí jako efektivní odstrašení pouze pro tu část populace, kterou můžeme označit za nekriminální či bezúhonnou a která se trestných činů nedopouští povětšinou z jiných důvodů než ze strachu před trestem. V některých případech lze však přesto odstrašující působení trestu považovat za efektivní, a to např. ve vztahu ke kriminalitě tzv. bílých límečků, jejíž pachatelé se často rekrutují z vyšších či středních sociálních vrstev a u nichž zatčení a odsouzení představují veřejnou potupu a ohrožují jejich kariéru a rodinu. Odstrašení jako takové lze aplikovat na podobné komunity u jistých druhů trestné činnosti.⁷⁴

Druhým směrem působení odstrašujících účinků kromě generálního odstrašování je i zastrašení individuální. Základní myšlenkou je snaha odradit pachatele, který se již v minulosti dopustil trestného činu, od spáchání podobného činu v budoucnosti tím, že bude nucen podstoupit trest záměrně konstruovaný tak, aby jej jeho vykonání zastrašilo natolik, že se v obavě před dalším podobným potrestáním raději již zločinů nebude dopouštět. V praxi trestání pak průnik takových myšlenek představují např. tzv. šokující tresty, známé z USA, kde jsou aplikovány především na mladistvé pachatele. Spočívají v tom, že delikventům odsouzeným za méně závažný čin je uloženo strávit několik dnů ve věznici s přísným režimem a poté zbytek trestu vykonávají na svobodě pod dohledem probačního pracovníka. Má se za to, že tato krátká zkušenost s vězeňskými podmínkami odradí mladistvého delikventa od další trestné činnosti, aniž bude vystaven negativním vlivům spojeným s výkonem nepodmíněného trestu odnětí svobody.⁷⁵

Otázku přípustnosti odstrašujícího trestání bychom měli nahlížet zejména úhlem pohledu účelu trestu a trestního práva, ke kterému sama teorie odstrašení cíleně směřuje, resp. se o to pokouší, tedy pohledem jejího přispění k ochraně společnosti. Jak již bylo objasněno, generální preventivní účinek trestů rozhodně nelze přeceňovat a prosazovat jako jediný či dominantní funkci trestání. Jeho přínos pro snižování kriminality je totiž velmi těžce specifikovatelný. Ačkoli v obecném povědomí zejména laické veřejnosti je často zakořeněna představa, že čím tvrdší tresty budou za trestné činy následovat, tím méně jich bude páčáno, bližší zkoumání, stejně jako empirické výzkumy tuto hypotézu nepotvrzují.

---

⁷⁴ Inciardi, J.A. *Trestní spravedlnost. Přeložil Vladimír Drábek. Praha : Victoria Publishing, a.s., 1994, s. 470*

⁷⁵ Karabec, Z. *Účel trestání. Kriminalistika, 2000, č. 2, s. 110.*

Exemplární trestání tak musí být v demokratických právních systémech zcela vyloučeno. Za prvé proto, že jeho přínos ke snižování kriminality je více než pochybný, za druhé pro ostrý rozpor s požadavky na zákonnost a adekvátnost trestu a s ideály humanismu, na nichž musí být každá moderní společnost vystavěna a která příkazují šetřit lidskou důstojnost a základní lidská práva pachatele. Navíc příklady využívání a zneužívání exemplárních trestů, které nacházíme ve více ale i méně vzdálené minulosti rozhodně nemohou být pro moderní přístupy k trestání vzorem.

Není ovšem odůvodněné poukazovat na to, že trest nesmí mít generální odstrašující účinek. Trest totiž svou samotnou existencí odstrašujícím způsobem fakticky působí. Již samotná představa potrestání, stejně jako jej provázejících postupů orgánů činných v trestním řízení, je spojena v myslích většiny lidské populace s citelnou újmou na fyzické i psychické integritě, s negativními reakcemi okolí a dalšími nepříjemnými souvislostmi, což může mít jistý vliv na snižování kriminality. V souvislosti s tím však lze znovu konstatovat myšlenku, kterou již v 18. století vyslovil C. Beccaria, tedy že efektivní odstrašení pro potencionální pachatele představuje nikoli krutost provedení trestu, ale neodvratnost jeho následování. Svou roli tak při posuzování odstrašujícího účinku trestu hraje nejen míra objasněnosti registrované trestné činnosti, ale zejména existence tzv. latentní kriminality (rozdíl mezi skutečnou kriminalitou a registrovanou kriminalitou).

Důležitý a opodstatněný je i jiný aspekt generálního účinku trestů než ten spočívající v hrozbě trestem a odstrašení tímto způsobem, což může mít dopad jen na relativně omezený okruh adresátů. Jedná se o posilování důvěry veřejnosti v trestní právo tím, že jsou ukládány tresty z hlediska individuální prevence pokud možno adekvátní. Posilování právního vědomí touto cestou tak míří k ochraně společnosti před dalšími trestnými činy.⁷⁶

Pokud se pak týká individuálního odstrašení jako prostředku prevence páchaní trestné činnosti, pak je opět třeba neunáhlený a rozvážný přístup. Za prvé proto, aby se trest nestal prostředkem neuváženého a zbytečného násilí a za druhé proto, aby pachatele ovlivnil žádoucím směrem, tedy aby se v budoucnosti chtěl vyvarovat protizákonnému chování a vést řádný život, a nezanechal v něm pouze pocity hořkosti a nespravedlivé újmy a z nich pramenící apriorně negativní postoje ke společenské-

---

⁷⁶ Kratochvíl, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. 3. přepracované a doplněné vydání.* Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 401.

mu zřízení a právnímu řádu. Důležitou úlohu v takovém žádoucím působení trestu pak kromě represivně preventivního působení trestu musí sehrávat pozitivně preventivní, tedy výchovné a nápravné působení.

1.3.3 Nápravná teorie trestu

Nápravná (rehabilitační) teorie trestu, jako jedna z relativních teorií, vyzdvihuje jako hlavní cíl trestu napravit (resocializovat) a převychovat (reedukovat) pachatele trestných činů tak, aby byli schopni vyvarovat se recidivy a dosáhnout u nich změny chování z asociálního na chování společensky akceptovatelné a žádoucí.⁷⁷

Teorie rehabilitace vychází z předpokladu, že osoba páchající trestnou činnost má k takovému jednání identifikovatelné důvody, které se dají odhalit, řešit a změnit. Rehabilitace předpokládá, že „zločin se nevyplatí“ a že „existuje lepší cesta“. Jejím cílem je změna chování a reintegrace narušitelů zákona do společnosti jako produktivních občanů.⁷⁸

Tato teorie vyrůstá z pozitivistického směru trestněprávní nauky a názorů o determinismu (omezení) svobody vůle každého jednotlivce. Kriminální chování konkrétního pachatele je důsledkem určitých poznatelných vlivů, např. nedostatků ve výchově, rodinného prostředí, existenční nouze, biologických a psychologických předpokladů aj. Pachatel se vlastně nerozhoduje „svobodně“, zda spáchá trestný čin, ale jedná pod tlakem různých osobnostních a sociálních faktorů.⁷⁹

Z hlediska legitimacy trestu se jeví rehabilitační přístupy jako zcela vyhovující. Jsou zaměřeny do budoucna, když se pozitivním působením na pachatele snaží, aby se již nedopouštěl trestné činnosti a chrání tím společnost před dalšími zločiny tohoto pachatele. Navíc zcela respektuje požadavky na humanitu trestního práva. Díky těmto pozitivním momentům má v současné době rehabilitační teorie určující vliv na trestní systémy valné většiny vyspělých demokratických států.

Skalní příznivci této teorie tvrdí, že na rozdíl od falešných nadějí, které vzbuzuje odstrašení, či dočasných opatření odplaty a izolace, je rehabilitace jediný humaní mechanismus vedoucí ke změně kriminálního chování. Nápravné přístupy

⁷⁷ Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J. *Základy penologie*, Brno : Masarykova univerzita, 1995, s. 7.

⁷⁸ Inciardi, J.A. *Trestní spravedlnost*. Přeložil Vladimír Drábek. Praha : Victoria Publishing, a.s., 1994, s. 470.

k trestání mají ovšem i své kritiky, kteří tvrdí, že příčiny kriminality ještě nebyly plně pochopeny, a proto má snaha o behaviorální změnu jen pochybnou hodnotu. Jiní tvrdí, že jelikož nápravná zařízení a výchovné programy na svobodě poskytují jen minimální nebo žádné rehabilitační služby, existuje jen minimální možnost nápravy jako takové. Třetí skupina hájí filozofii, že „nic nepůsobí“ (nothing works), a tvrdí, že rehabilitace neprokázala a nikdy neprokáže svou schopnost předcházet kriminalitě nebo ji snižovat.⁸⁰ Další námitky spočívají v neúčinnosti nápravných programů především pro omezenost jejich časového působení; nelze během doby vyměřené výkonem trestu reformovat to, co se dlouhodobě formulovalo po celý dosavadní ontogenetický vývoj jedince.⁸¹

Tyto kritické hlasy odhalují jeden z hlavních problémů rehabilitační teorie, jímž je hledání spolehlivých metod pozitivního působení na pachatele trestných činů, které by měly seznatelný vliv na snižování kriminality a větší ochranu společnosti. Jen nedosažitelným ideálem je samozřejmě nalezení takového způsobu výchovného a nápravného působení, které by mělo stoprocentní účinnost. Je však třeba přiznat, že dosavadní výsledky rehabilitačních působení se tomuto ideálnímu stavu ani zdaleka nepřibližují. Příčiny těchto dílčích nezdarů lze nacházet buď v nenapravitelnosti některých pachatelů trestných činů nebo v nedostatečnosti samotných nápravných metod a jejich aplikace do praxe. Obě tyto příčiny lze považovat za relevantní. Bohužel z mnoha pozorování a výzkumů zaměřených na pachatele trestných činů a zejm. recidivistů vyplývá fakt, že někteří jedinci mají tak silně zakořeněné své negativní vlastnosti, postoje a kriminální návyky, že jsou vzhledem k možnostem současného nápravného působení prakticky nevychovatelní. Na druhou stranu je nutno konstatovat, že mnohé ze zásad nápravného a výchovného působení nejsou zcela efektivně promítány do praxe, resp. zůstávají pouze „na papíře“ a faktický výkon trestů má na pachatele zcela jiné než výchovné a nápravné působení.

Dalším z problémů rehabilitační teorie, kterým lze zčásti objasnit její ne zcela odpovídající aplikování do praxe, je její značná nákladnost a dále náročnost předpokladů, které klade na odbornost, kvalifikovanost a zkušenost personálu (psychologů, pedagogů, sociálních pracovníků, příslušníků vězeňské služby a orgánů činných

---

⁷⁹ Karabec, Z. Účel trestání. *Kriminalistika*, 2000, č. 2, s. 110.

⁸⁰ Inciardi, J.A. *Trestní spravedlnost*. Přeložil Vladimír Drábek. Praha : Victoria Publishing, a.s., 1994, s. 471.

⁸¹ Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J. *Základy penologie*. Brno : Masarykova univerzita, 1995, s. 7.

v trestním řízení), který by měl odpovídající realizaci poznatků rehabilitační teorie zajišťovat. Značné nároky klade rehabilitační teorie na sbírání informací o pachateli a o příčinách jeho jednání. Dosažení stavu co nejlepší informovanosti o co největším počtu faktorů, které mohou být pro nápravné působení na pachatele významné, pak musí být výchozím bodem při zvažování nejvhodnějšího způsobu potrestání, při vytváření individualizovaných programů zacházení a při následné postpenitenciární péči, přičemž všechny tyto činnosti vyžadují pečlivý a odborný přístup. Mám za to, že společnost by v rámci snahy o dosažení větší bezpečnosti a efektivnější ochrany neměla na těchto činnostech příliš šetřit. Je sice zřejmé, že každá společnost, resp. stát disponuje pouze s omezenými ekonomickými prostředky a není možné v souvislosti s tím nevidět, že z hlediska veřejnosti, která vnímá otázku „živení kriminálních z peněz daňových poplatníků“ poměrně negativně, je otázka zvyšování výdajů na odpovídající zacházení s pachateli trestných činů politicky poměrně citlivá. Je však třeba si uvědomit, že vzhledem k škodám, které kriminalita působí, z nichž navíc mnohé nemají pouze materiální rozměr, se společnosti vyplatí investovat své prostředky tím způsobem, který další kriminalitě skutečně účinně zabrání.

I přes jisté problematické momenty rehabilitačních přístupů k trestání právě z této teorie vychází nejvíce možných cest vedoucích k dosahování účelu trestního práva, samozřejmě ve spojení s některými poznatky ostatních přístupů k trestání. Důraz, který klade nápravná teorie na osobu pachatele a etiologii individuálního kriminálního chování skýtá záruky toho, že budou účinně odhalovány příčiny trestného jednání odsouzených a v návaznosti na to formovány takové metody a programy zacházení, které povedou k reálné nápravě alespoň podstatné části z nich a přispějí tak k větší ochraně společnosti před trestnou činností. Popsané působení rehabilitační teorie je nutné považovat za ideální a je úkolem všech zainteresovaných institucí podřídit svou činnost co nejužšímu přiblížování tomuto stavu.

1.3.4 Eliminační (vylučovací) teorie

Eliminační teorie trestání, označovaná též jako teorie omezování či zneschopnění, je zahrnována mezi relativní teorie trestání. Účel trestního postihu spatřuje v dočasné nebo trvalé izolaci pachatele od ostatní společnosti.⁸² Cílem trestu není

---

⁸² Karabec, Z. Účel trestání. *Kriminalistika*, 2000, č. 2, s. 111.

odplata, ale spíše ochrana společnosti. Vyloučením pachatele ze společnosti se společnost chrání před další trestnou činností, která by mohla být spáchána. Vychází se z předpokladu, že ten, kdo se dopustí jednou zločinu, dopustí se jej znovu.⁸³

Hlavní problém teorie izolace tkví v samotném provádění izolace, v jejím trvání a v její účinnosti z hlediska dosahování účelu trestního práva. Pokud by totiž chtěly trestní sankce jen prostřednictvím odloučení pachatelů dosahovat účinné ochrany společnosti, musely by být neúměrně tvrdé. Pachatele lze totiž beze zbytku vyloučit ze společnosti pouze jeho popravou nebo doživotním vězněním, případně pak vyhnanstvím nebo vyhoštěním pachatele ze země (takový postup ovšem zásadně nelze v moderních právních systémech využít proti vlastním občanům státu, který vyhoštění jako trest ukládá). Univerzální užívání takových trestů by sice mohlo znamenat značný přínos pro zajištění ochrany společnosti před trestnými činy, ovšem bylo by zcela neslučitelné s humánností a přiměřeností trestního práva. Pokud tedy připustíme, že nelze pachatelům ukládat doživotní trest odnětí svobody nebo dokonce trest smrti za všechny trestním právem sankcionované trestné činy a jejich případná izolace tak bude mít v drtivé většině případů dočasný charakter, musíme počítat s tím, že bude pachatel dříve či později opět propuštěn na svobodu. Jestliže by pak trest, který pachatel vykonal, spočíval v pouhé izolaci, pravděpodobnost úspěšné neintegrace pachatele do společnosti by byla poměrně malá.

Pokud se týká provádění izolace požadované vylučovací teorií, hlavní prostředek je spatřován v trestu odnětí svobody. Není pochyb, že umístění nebezpečných pachatelů do přísně střežených věznic je spolehlivým prostředkem, jak chránit ostatní občany. Není však možno nevidět související problémy. Vydřování vězeňského systému je velmi nákladné. Kdyby jedinou reakcí společnosti na spáchaný trestný čin bylo uvěznění pachatele, nebylo by pro žádnou zemi ekonomicky únosné takto eliminovat stále rostoucí kontingent osob, které porušily pravidla chování, sankcionovaná trestním právem.⁸⁴ Rovněž je třeba si uvědomit, že uvěznění jako takové s sebou nese velký počet negativních vedlejších účinků, a tak by mohlo nadužívání trestů odnětí svobody ovlivněné izolační teorií způsobit více škody než užítku.

Vyloučení pachatele ze společnosti za jediný či hlavní cíl trestání považovat nelze. Její možné pozitivní působení při dosahování účelu trestního práva lze nachá-

---

⁸³ Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J. *Základy penologie*. Brno : Masarykova univerzita, 1995, s.5.

⁸⁴ Karabec, Z. *Účel trestání*. Kriminálnístika, 2000, č. 2, s. 112.

zet zejména při jeho kombinaci s jinými funkcemi trestu. Izolaci pachatele tak lze za přínosnou považovat pokud je jejím prostřednictvím umožněno efektivnější výchovné či jiné pozitivní působení. V takovém případě je ovšem třeba dbát na to, aby byly současně minimalizovány vedlejší negativní efekty izolace, zejména je-li zajišťována prostřednictvím výkonu trestu odnětí svobody.

V některých konkrétních případech pak ovšem izolaci pachatele za hlavní účel trestu považovat musíme, a to tehdy, pokud se snaha o převýchovu pachatele při jeho pouze dočasné izolaci jeví z hlediska ochrany společnosti jako zcela nedostatečná, neboť takový pachatel by i nadále představoval pro společnost velmi vážné ohrožení. Tento stav může mít různé příčiny tkvící v pachateli samotném (např. duševní porucha) nebo v nemožnosti dosáhnout u něj za využití v současnosti dostupných převýchovných metod a postupů takového pokroku, aby již nepředstavoval pro společnost vážné nebezpečí. V případě, že je takovýto stav spolehlivě diagnostikován, nezbyvá než takového pachatele od zbytku společnosti izolovat natrvalo nebo alespoň do doby, než bude jeho nebezpečnost pro společnost natolik minimalizována, že bude moci být propuštěn. Patří se ještě podotknout, že v případě, že byla přetrvávající nebezpečnost pachatele způsobena jeho duševní poruchou, nemělo by být jeho vyčlenění ze společnosti provedeno prostřednictvím trestu, nýbrž ochranného opatření, jež na rozdíl od trestu neobsahuje společenské odsouzení pachatele a tomu by měly odpovídat i podmínky výkonu těchto opatření.

1.3.5 Teorie restituční (kompenzační)

Tato teorie zdůrazňuje význam odstranění následků trestného jednání a význam náhrady škody, kterou utrpěla oběť trestného činu. Trest podle této teorie má především směřovat k tomu, aby byla obnovena rovnováha v sociálních vztazích, porušená trestným činem, a aby byly uspokojeny nároky poškozených osob.⁸⁵

Trest s ohledem na poškozeného plní dvě funkce. Jednak dává poškozenému (příp. jeho blízkým) pocit morálního zadostiučinění a nahrazuje tak pomstu, které se musel vzdát. Toto hledisko ovšem nesmí být zřetelem, ke kterému lze při ukládání trestu samostatně přihlížet. O to více by však měla být součástí trestu druhá funkce - maximální možná náhrada škody poškozeného. Narušuje-li trestný čin společenský

---

⁸⁵ Karabec, Z. Účel trestání. *Kriminalistika*, 2000, č. 2, s. 112.

řád a má-li být účelem trestu jeho ochrana, pak toto narušení je nutno (alespoň částečně) restaurovat právě odškodněním poškozeného.⁸⁶

Z hlediska legitimacy trestního práva a jeho tradičního účelu je třeba říci, že kompenzační přístupy přímo ke zvýšení ochrany společnosti nepřispívají. Nezaměřují se totiž ani tak na pachatele, ale na škodu, kterou trestným činem způsobil. Dále je zřejmé, že některé škody způsobené trestnou činností jsou již nenapravitelné a v těchto případech tak kompenzační teorie své uplatnění nenajde.

Restituční teorie nemá ovšem vyhraněný charakter v tom smyslu, že by jednostranně preferovala zaměření trestního postihu pouze na nároky oběti na úkor potrestání pachatele (má na zřeteli i rehabilitační a další funkce trestu).⁸⁷

Význam kompenzační teorie pro moderní přístupy k trestání je nesporný. Je příkladem nového nazírání na trestný čin a způsob vypořádání se s ním, které je do značné míry odlišné od nazírání dosavadního. Myšlenky kompenzační teorie zasazené do širšího kontextu tzv. restorativní justice, v praxi trestání se projevující jako tzv. alternativní tresty, popř. alternativní postupy v trestním řízení s největší pravděpodobností představují směr budoucího vývoje trestního práva a systému reakce společnosti na trestnou činnost.

---

⁸⁶ Lata, J. *Účel trestu a jeho spravedlivost. Trestní právo, 2001, č.5, s. 15.*

⁸⁷ Karabec, Z. *Účel trestání. Kriminálnístika, 2000, č. 2, s. 112-113.*

2. Trestní politika a sankční politika - vývoj a současné trendy

Důležitou otázkou při zkoumání trestních sankcí je jejich podoba a způsob jejich provádění, resp. hledání jejich ideálních variant, které co nejlépe povedou k naplňování ochranné funkce trestního práva.

Výsledkem tohoto úsilí jsou systémy trestních sankcí obsažené v jednotlivých právních rádech. Systémy trestněprávních sankcí prošly v historii velkým počtem změn, stejně jako se měnily a vyvíjely trestněpolitické přístupy k trestu a jeho úloze ve společnosti. Tento vývoj není u konce, ba naopak doznává v současné době velký počet sankčních systémů podstatných změn. Ty jsou patrné jak v nových přístupech k provádění, náplni a cílům po léta užívaných trestních sankcí, jako je zejm. trest odnětí svobody, tak i ve vytváření zcela nových podob trestních sankcí, v novém způsobu nazírání na funkce, které by tresty měly plnit a cíle, které by s nimi měly být spjaty. Důvodem nutnosti těchto změn je to, že doposud uznávané principy trestání se v mnoha ohledech ukazují jako nevyhovující nebo nedostatečné. Tak se jeví nejen z hlediska jejich skutečného přínosu k omezení kriminality. Dále je třeba trestání poměřovat i z hlediska jeho vyhovění dalším požadavkům na funkce a metody trestání vycházející jak ze zásad humanity a přiměřenosti trestního práva, tak i z poznatků o příčinách kriminality a jejího vnímání v kontextu moderní společnosti.

2.1 Trest odnětí svobody

2.1.1 Historie trestu odnětí svobody

Trest odnětí svobody můžeme považovat za trestní sankci relativně mladou. Jedním z důvodů bylo odlišné nahlížení na trest a jeho účel, než jaké vlastní současným trestněprávním systémům a z toho vycházející odlišné způsoby potrestání jako byly tresty smrti, mrzačící či exkomunikační tresty. Dalším důvodem byla ekonomická náročnost provádění trestu odnětí svobody. V pojetí starověkého trestního práva tak odnětí svobody představovalo spíše prostředek pro vykonání jiných trestů (zajištění pachatele do vynesení rozsudku nebo do vykonání trestu smrti či jiného trestu). Sankcí zaměřenou přímo na omezení svobody pachatele bylo zotročení pachatele, jež však bylo mnohdy nebylo pouze sankcí trestněprávní, nýbrž i civilněprávní (otroctví pro dluhy).

Na formování trestu odnětí svobody v našem pojetí mělo největší vliv právo židovské a římské. Tady se setkáváme s pojmem biblické vězení, které mělo dvě formy - věznění při vojenské strážnici (disciplinární opatření) a tzv. studny smrti (hladomorny), které lze však spíše než za vězení považovat za zostřený způsob výkonu trestu smrti. Také v právu starých Římanů nalézáme prvky trestu odnětí svobody. Byť i u nich převládal trest smrti a tělesné tresty, bylo možno se jim vyhnout útekem, tedy dobrovolným opuštěním společnosti, které představovalo omezení svobody pohybu a pobytu.⁸⁸

Širší používání uvěznění se objevuje v křesťanské epoše. Byla to církev, která začala používat dočasné umístění (někdy však na celý život) ve strohých podmínkách klášterů jako určitý trest pro privilegované společenské vrstvy. Asketické podmínky řeholních řádů a izolace od vnějšího světa znamenaly značné omezení osobní svobody. Punitivní charakter inkarcerace se postupně přenesl i do světského života. Používání uvěznění jako trestní sankce vedlo k vytváření velmi krutých podmínek, za kterých se tento trest vykonával. Bylo tomu tak zejména proto, že uvržení do vězení

---

⁸⁸ Kalvodová, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 9.

bylo chápáno jako alternativa k tradičním trestům, tedy k popravě či k jiným fyzickým trestům, v lehčím případě k dehonestujícím sankcím.⁸⁹

S rozvojem renesančního myšlení a souvisejícími změnami postojů k člověku a k lidskému životu a v souvislosti s vznikem nových ekonomicko-výrobních vztahů začala být v některých evropských městech průběhu 16. a 17. století zakládána relativně moderní vězeňská zařízení. Příkladem mohou být nápravné či pracovní domy vznikající nejprve v Anglii a Holandsku, jejichž hlavním záměrem bylo šíření mravní výchovy, elementární vzdělávání a vedení k práci (tkaní sukna). Proto byli stálými členy personálu pastor a učitel.⁹⁰ Za první předchůdce nynějších věznic se považují věznice ve Florencii z r. 1677 nebo polepšovna pro mladistvé v Římě z r. 1704.

Celkově byly poměry v prvních věznicích neutěšené. Odsouzení žili ve velmi špatných materiálních a hygienických podmínkách a často byli vystavováni velmi krutém zacházení. Změny k lepšímu přineslo v tomto ohledu až osvícenství, pod jehož vlivem se začala rozvíjet moderní penologie i trestní právo.

2.1.2 Vznik penologických systémů

Pojetí trestu věznění v současném pojetí, zakotvené v právních rádech jako trest odnětí svobody se zformovalo během 18. a 19. století. V tomto období se rovněž rozšířilo, stalo se univerzální sankcí a nahradilo tak do té doby nejčastěji užívanou trestní sankci, trest smrti.

Zkoumání účinnosti a podmínek ukládání trestů, zejména trestu odnětí svobody byly zpočátku součástí trestněprávních věd. Postupem času se ovšem poznatky o věznění pachatelů trestných činů prohlubovaly a došlo tak ke zrodu nové samostatné vědní disciplíny, penologie, kterou můžeme vymezit jako vědu o trestu a trestání. Zaoobírá se zejména zkoumáním účinků výkonu trestů na odsouzené a zvláštní pozornost věnuje trestu odnětí svobody.

18. a 19. století bylo také obdobím koncipování penologických systémů. Pod pojmem penologický systém je chápán souhrn zásad, postupů, podle nichž je vykonáván trest odnětí svobody a od kterých se očekávalo dosažení změny (nápravy) chování vězněného provinilce. Hledá se co neúčinnější penologický systém, jehož pro-

---

⁸⁹ Karabec, Z. *Krátkodobé tresty - jeden z problémů českého vězeňství. Trestní právo 2000*, č. 4, s. 7.

⁹⁰ Kuchta, J., Válková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005, s. 196.*

střednictvím by se výkonem trestu dosáhlo potřebné převýchovy odsouzeného. Penologické systémy do svých zásad v průběhu svého vývoje vstřebávaly stále více se rozšiřující poznatky o člověku, o jeho psychice, chování, výchově, fungování v sociálním prostředí. Každý systém využívá určitý postup zacházení s provinilcem, od kterého se očekává změna jeho chování; jednotlivé systémy se liší přístupem k provinilci a postupem zacházení s provinilcem.⁹¹

Mezi významné myslitele, kteří přispěli k reformám vězeňského systému patřil John Howard (1726-1790), který s vězněním pachatelů spojoval jejich nápravu, výchovu a vzdělávání. Dalším byl Alexander Maconochie (1787-1860), průkopník tzv. bodovacího (známkovacího) systému. Ten spočíval v zainteresování vězňů na vlastní nápravě, neboť jejich propuštění z věznice bylo vázáno na dosažení určitého počtu bodů. Získání bodů bylo přitom vázáno na slušné chování a plnění povinností. Bodo- vý systém byl později rozpracován a vyústil do vzniku tzv. progresivních vězeňských systémů. Ty byly založeny na rozdělení výkonu trestu do několika stupňů, od nej- přísnějších k nejmírnějším. Podmínkou postupu do mírnějšího stupně a následného propuštění bylo opět dobré hodnocení vězněva chování. Z progresivního přístupu vycházel i borstalský vězeňský systém, pojmenovaný podle města Borstal v anglickém Kentu. Tento systém vycházel z progresivního přístupu a z myšlenky nahrazení represivního působení výkonu trestu odnětí svobody zejména k úsilím vedoucím k resocializaci pachatele. Byl založen na důsledné individualizaci a z ní vycházející diferenciaci vězňů. Odsouzení byli nejprve podrobena osobní anamnéze a po analýze vzešlých poznatků byl vysloven závěr o vhodném zacházení s tímto pachatelem. Z trestu pak mohl být propuštěn ten, z jehož chování se dalo usuzovat, že na svobodě povede řádný život. Propuštění vězni pak byli nadále pod dohledem s tím, že pokud se dopustili závadného chování, mohli být vráceni zpět do vězení.

2.1.3 Zrod a principy vězeňství v díle M. Foucaulta

Vězeňství se ve svém díle věnoval také významný francouzský filozof Michel Foucault. Vznik vězeňství je v jeho díle kladen do přímé souvislosti s opuštěním původního poslání trestu, jímž bylo demonstrovat pachatelovo provinění na jeho vlastním těle. Foucault ovšem připomíná, že objektem trestu nepřestává být tělo ani

---

⁹¹ Kuchta, J., Válková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C.H.Beck, 2005, s. 198.

při trestání prostřednictvím věznění. Již samotné omezení svobody a pohybu, v oblasti sexuality nebo stravy, které je věznění vlastní, představuje určitý aspekt trestání dotýkající se těla odsouzeného. Věznění ovšem nepůsobí na tělo odsouzeného pouze takto nepřímě, jde zde i o záměrné působení, které je každému trestání vlastní. V našich společnostech je vždy třeba trestní systémy situovat do určité „politické ekonomie“ těla: dokonce i když se neuchylují k násilným či krvavým trestům, dokonce i když využívají „mírné“ metody, jež jen uzavírají nebo napravují, jde vždy právě o tělo - tělo a jeho síly, jejich užitečnost a jejich poslušnost, jejich rozdělení a jejich podřízení.⁹²

Velký důraz klade Foucault při popisování mechanismů věznění na jeho funkci, která spočívá v dohlížení a dozoru nad odsouzenými. Předkládá model tzv. panoptismu jako mechanismus uplatňování dohlízející moci. Spočívá ve vybudování systému, který dokonale využívá metody „vidět a nebýt viděn“. Aplikace panoptismu na architekturu vězeňství by předpokládala vězení jako centrální věž obkrouženou celami. Při takovém uspořádání a za dodržení dalších technických předpokladů je pak dosaženo toho, že vězeň si nemůže být jist, zda jej v každý konkrétní okamžik nesleduje dozorce, aniž by se o tom mohl přesvědčit.

Trestání o dohlížení má vést zejména k převýchově delikventů a k jejich výchově ke společenské konformitě. Ústředním pojmem je zde disciplína, techniky jejího prosazování a vynucování. Věznění přitom skýtá řadu možností pro disciplinární působení. Vězení musí být vyčerpávajícím disciplinárním aparátem, a to v několika ohledech: musí brát v potaz všechny rysy jedince, jeho tělesný výcvik, jeho pracovní způsobilost, jeho každodenní vedení, jeho morální postoj, jeho nadání.⁹³ Vězení je dokonalým disciplinárním zařízením, prostřednictvím jeho působení lze odsouzeného téměř naprosto ovládat. Dosahuje toho zejména prostřednictvím izolace pachatelů a předepisování povinné práce. Významným je z tohoto hlediska rovněž trvání trestu, jež může být zejména skrze orgány ukládající trest individualizováno ve vztahu k osobnosti každého odsouzeného.

Důležitou myšlenkou, která se Foucaultovým dílem věnovaném vězeňství prolíná, je rozšiřování disciplinárních technik z věznic na celou společnost. Foucault popisuje mechanismus, jímž se skrze určité instituce rozšiřuje jejich působení i za

---

⁹² Foucault, M. *Dohlížet a trestat*. Přeložil Čestmír Pelikán. Praha : Dauphin, 2000, s. 59

⁹³ Foucault, M. *Dohlížet a trestat*. Přeložil Čestmír Pelikán. Praha : Dauphin, 2000, s. 325-326

jejich hranice. Není to záležitost pouze vězení, ale i takových institucí, jako je např. škola, jejímž prostřednictvím je kontrolováno nejen chování dítěte, ale i jeho rodičů. Lze pak prokázat i opačný postup, tedy kdy vězeňství přejímá, resp. v minulosti přejalo některé techniky uplatňování moci vypracované v jiných oblastech, jako bylo kromě školství např. ještě vojenství.

Foucault považuje vězeňství za výraz určité ekonomie moci. Mechanismy jejího prosazování a prvky jí aplikované způsobují pronikání disciplíny do širšího sociálního pole. Prostřednictvím vězeňství a dalších mocenských institucí je distribuována normalizující moc, přičemž toto působení je do značné míry svébytné a nezávislé. S ohledem na to pak Foucault označuje moderní společnost jako „disciplinární“.

2.1.4 Mezinárodněprávní aspekty trestu odnětí svobody, Evropská vězeňská pravidla

S postupným rozvojem penologických poznatků o trestech a jejich výkonu zejména ve vztahu k jejich účinnosti vznikala potřeba mezinárodní spolupráce v této oblasti. Důvodů pro to vyvstávalo několik. Byla zde potřeba vyměňovat si informace o způsobu reakce států na trestnou činnost, která by vedla ke zformování takové trestní politiky, jejíž prosazování v praxi trestání by znamenalo pozitivní přínos pro posílení ochrany společnosti. Dále potom vědomí toho, že tresty představují významný zásah do tělesné a duševní integrity pachatele a snaha zakotvit podmínky ukládání a výkonu trestů nejen normami vnitrostátními, ale i mezinárodněprávními tak, aby byla zajištěna důsledná kontrola jejich zákonnosti, přiměřenosti a jejich souladu se základními lidskými právy a svobodami.

Z těchto důvodů se v minulosti konala řada mezinárodních konferencí a kongresů, které se zabývaly otázkami trestání a vězeňství.

První významný kongres zabývající se otázkami vězeňství se konal v roce 1872 v Londýně. Na třetím mezinárodním kongresu v Římě byla ustavena Mezinárodní trestní a penitenciární komise, která působila až do roku 1951, kdy její dosavadní činnost převzala OSN. Tato komise vytvořila v letech 1929-1933 první vězeňská pravidla, která později našla formální vyjádření jako Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni, vyhlášená roku 1935 Společností národů. Nová verze minimálních pravidel byla pak přijata Organizací spojených národů a nakonec byla schválena rezolucí Hospodářské a sociální rady OSN z 31.7.1957.

Standardní minimální pravidla OSN z roku 1955 obsahují minimální předpoklady, jež OSN považuje za žádoucí pro zacházení s vězni, zvláště při prosazování disciplíny a v souvislosti s užíváním nástrojů omezování svobody ve věznicích. Přispívají k respektování ochrany základních lidských práv a svobod ve vězení, což je projevem vysokých morálních a filozofických hodnot vztahujících se k člověku a jeho životu, které inspirují pokrok a reformování podmínek ve vězeňství na úrovni teoretické i praktické.⁹⁴

Z významných mezinárodních smluv, které vznikly průběhu druhé poloviny 20. století, zabývajících se problematikou trestání a zejména trestu odnětí svobody jmenujme Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966. V něm je krom požadavků na zákonnost trestního práva specifikována i povinnost takového zacházení s vězni, jehož hlavním cílem je převýchova a náprava, a dále je kladen důraz na diferenciaci odsouzených a zacházení s mladistvými přiměřeně jejich věku a právnímu postavení. Dále je to pak Evropská Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950, Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání z roku 1984 aj.

Jedním z nejvýznamnějších dokumentů mezinárodní penologie jsou bezesporu Evropská vězeňská pravidla. Poprvé byla vyhlášena v roce 1973, později byla přepracována a vyhlášena jako Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. 87/3. I přesto, že coby pramen mezinárodního práva spadají do kategorie soft law, měly nesporný vliv na právní úpravu trestu odnětí svobody v evropských státech.

Je třeba chápat tato pravidla v kontextu s rozvojem evropské trestní filosofie a politiky, která byla inspirována zejména negativní zkušeností Evropského společenství v průběhu druhé světové války.⁹⁵

Účelem EVP je podle jejich preambule zejména stanovit rozsah minimálních zásad pro všechny oblasti vězeňské správy, které jsou nutné pro lidsky důstojné podmínky a pro prospěšná jednání v moderních progresivních systémech; podněcovat vězeňské správy, aby rozvíjely politiku a styl řízení a praxi založenou na korektních současných zásadách účelu a spravedlnosti; podporovat u vězeňského personálu profesionální postoje, které odrážejí důležité sociální a morální stránky jejich práce a vytvářet podmínky, při nichž mohou vylepšovat vlastní výkon ve prospěch společnosti jako celku, pro vězně v jejich péči a jejich vlastní pracovní uspokojení; posky-

---

⁹⁴ Kuchta, J., Válková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C.H.Beck, 2005, s. 208.

tovat realistická základní kritéria, dle nichž vězeňské správy a ti, kteří jsou odpověd-
ni za kontrolu podmínek a řízení věznic, mohou správně posuzovat jednání a měřit
dosahovaný pokrok k vyšší úrovni.

EVP pojímají trest odnětí svobody jako takové opatření, které je již trestem
samo o sobě a podmínky jeho výkonu tak nesmí nad nutnou a odůvodněnou míru
prohlubovat utrpení s ním spojené. Cílem trestu odnětí svobody pak má být zejména
náprava a převýchova pachatele v tom směru, aby se po propuštění z trestu mohl
začlenit zpět do společnosti. Z toho lze dovodit, že se EVP hlásí k rehabilitační teorii
funkce trestu a neumožňuje trest odnětí využívat k exemplárnímu trestání nebo
k pomstě vykonané na pachateli. Vychází rovněž z předpokladu zákonnosti ukláda-
ných sankcí, z požadavků humanity a respektování základních lidských práv.

EVP považuje trest odnětí svobody více než za cíl trestání za prostředek
k dosažení jiných cílů, jimiž je resocializace a náprava odsouzeného. Pro dosažení
těchto cílů stanoví určité výchozí body a v návaznosti na ně i základní metody půso-
bení na pachatele. EVP specifikuje základní pravidla týkající se požadavků na ubyto-
vání, lékařskou péči, hygienické a stravovací podmínky ve věznicích. Smyslem těch-
to ustanovení je bezesporu důraz na respektování lidského života, zdraví, důstojnosti
a dalších lidských práv a svobod, stejně jako vytyčení takových podmínek výkonu
trestu odnětí svobody, ve kterých bude možné efektivně naplňovat nápravné cíle.
Zachovávání určitých standardů v těchto oblastech má přispět i k omezení škodlivých
vlivů uvěznění, které obecně snižují sebeúctu a pocit osobní zodpovědnosti vězňů.

EVP dále stanoví určité požadavky na odbornost a správné vedení vězeňského
personálu. Úloze personálu pro účinné naplňování výchovných cílů přikládají EVP
značnou váhu. Vychází přitom z pragmatického poznatku, že jakékoli metody a způ-
soby působení na pachatele vyční naprázdno pokud jejich provádění nebude zajišťo-
váno lidmi, kteří jsou nadáni určitou osobnostní i odbornou kvalitou.

Pokud se týká nápravného a výchovného působení na pachatele, EVP vychází
z principu důsledné individualizace a diferenciací pachatelů. Požaduje, aby bylo co
nejrychleji po nástupu vězně k výkonu trestu získáno maximální množství informací
o jeho osobnosti, potřebách, schopnostech apod. Z těchto informací je pak třeba vyjít
při klasifikaci vězňů a jejich umístění do různých typů zařízení nebo nápravných
skupin. Dále je nutno je využít pro sestavení individuálního výchovného programu.

---

⁹⁵ Kalvodová, V. *Evropská vězeňská pravidla. Časopis pro právní vědu a praxi, 1997, č.1, s. 91.*

V rámci plnění tohoto programu pak má být na vězně působeno s využitím všech vhodných nápravných, výchovných, mravních, duchovních a jiných prostředků. Mělo by být snahou rozvíjet metody podporující spolupráci a účast vězňů na své vlastní výchově. Za důležitý a pozitivní prvek výchovy považují EVP rovněž vhodnou práci.

Dalším důležitým faktorem je zachování kontaktů odsouzeného pachatele s jeho rodinou a blízkými. Z toho důvodu musí být vězňům dovolen styk s rodinou, musí jim být umožněno přijímat jejich návštěvy tak často, jak je to možné. Pro udržení a rozvoj pozitivních sociálních vazeb je vhodné stanovit systém „dovolených“ z výkonu trestu.

Pro účinné znovuzачlenění pachatelů do společnosti je třeba je na návrat do ní vhodně připravit. Z toho důvodu EVP stanoví opatření, která jim k tomu mají pomoci. Zvláštní úsilí je třeba vyvinout v případě vězňů s delšími tresty, pro něž má být zaveden tzv. předpropouštěcí režim. Jejich případné podmíněné propuštění pak má být kombinováno s účinnou sociální podporou.

EVP vychází z vědomí, že samotné výchovné působení uskutečněné v rámci výkonu trestu pro zabezpečení resocializace pachatele zdaleka nestačí. Měřítkem úspěšnosti rehabilitačního úsilí totiž musí být zejména chování odsouzeného poté, co vězení opustí. K dosažení cíle trestu předpokládaného EVP je tak třeba vyvíjet patřičné úsilí i po propuštění. EVP obsahují především zásady a principy vztahující se k samotnému výkonu trestu odnětí svobody, proto v nich konkrétní požadavky na přístupy k postpenitenciární péči nenalezneme. Pouze v obecných obrysech udávají, že je třeba v tomto ohledu spolupracovat s takovými sociálními službami a zařízeními, které pomáhají propuštěným vězňům začlenit se opětovně do společnosti, zejména ve vztahu k rodinnému životu a zaměstnání. Zástupcům takových organizací musí být umožněn přístup k vězňům ještě za trvání trestu.

Je třeba znovu připomenout, že EVP byla vydána jako doporučení a jejich dodržování tak není přímo vynutitelné. Požívají nicméně vysoké autority a jimi kladené požadavky na způsob provádění trestu odnětí svobody se staly zdrojem inspirace pro reformy evropských vězeňských systémů. Vytvořily určitý všeobecně uznávaný standard vězeňství.

Z hlediska aplikace a dodržování EVP se lze setkat s poměrně optimistickými závěry, jako např. : EVP se stala respektovanou normou a metodickým pokynem při

tvorbě vězeňských systémů členských zemí Evropské unie. Nutno ovšem konstatovat, že vyspělé evropské země již dávno překonaly tato pravidla a značnou část výsledku svého hospodářského potencialu věnovaly na rozvoj vězeňství, zlepšování pracovních a služebních podmínek pro zaměstnance, i odsouzené a zajištění provozu skutečně efektivního vězení, pro které už neplatí tradovaný názor, že vězení je školou zločinu.⁹⁶ Vzhledem k přetrvávání negativních důsledků věznění na odsouzené, problematickému vztahu k jejich skutečné nápravě a dalším problémům, se kterým se věznění potýká, lze zaujmout i pesimističtější postoj. Zejména pak s ohledem na postkomunistické státy včetně České republiky. Je otázkou, zda by každodenní praxe věznění v těchto státech v konfrontaci se principy zakotvenými v EVP bezesbytku obstála.

2.1.5 Krize trestu odnětí svobody - kritika vězeňství

Trest odnětí svobody je v mnohých trestněprávních systémech koncipován jako trest univerzální. Přesto však lze v posledních letech pozorovat posun v sankční politice vyspělých států, který spočívá v opouštění tradičních přístupů trestní justice založené na ukládání a výkonu trestu odnětí svobody.

Jednou z příčin tohoto vývoje je bezesporu i odborná diskuse vedená na téma problémů spojených s vězněním. V ní je zejména poukazováno na mnohé negativní vlivy, které má výkon trestu odnětí svobody na vězněné, jak budou blíže specifikovány níže. Dále je pak zpochybňován hlavní argument zastánců odnětí svobody, tedy jeho účinnost a přispívání k potírání kriminality. Radikální přístupy k této problematice pak efektivnost věznění nejen zcela popírají, ale navrch přidávají tvrzení, že instituce věznění pachatelů naopak přispívá k reprodukci kriminálního chování.

Pojmem, který se pravidelně objevuje v souvislosti s kritikou vězeňství je tzv. vězeňská subkultura. Jí můžeme rozumět umělé prostředí vycházející ze samotného faktu koncentrace velkého počtu osob s výrazně negativními vlastnostmi v kombinaci s dalšími momenty, které jsou věznění vlastní.

Moment předurčující tento „druhý život“ vězňů můžeme nacházet již v tzv. rituálech degradace, které výkon trestu odnětí svobody uvozují. Vězeň je při nástupu trestu podroben potupné osobní prohlídce, je zbaven svých osobních věcí, mezi jiný-

---

⁹⁶Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J. *Základy penologie. Brno : Masarykova univerzita, 1995, s. 27.*

mi i svého oblečení. Tím je do značné míry potlačena individualita vězněného, který je poté uvržen do rutinního a monotónního vězeňského života. Odnětí svobody způsobuje vězněným osobám závažné deprivace. Bylo vyjmenováno 5 ztrát, k nimž vede věznění : ztráta svobody, odnětí materiálních i nemateriálních statků, ztráta heterosexuálních vztahů, nedostatek bezpečí (ohrožení spoluvězni), omezení vlastní autonomie.⁹⁷ Tyto obecně formulované ztráty s sebou nesou značný počet konkrétních situací, které pro vězněné představují stres a ponížení jako např. ztráta soukromí při provádění základních hygienických potřeb, permanentní strach ze spoluvězňů apod.

Výsledkem působení těchto momentů je extrémní psychický tlak, ve kterém uvěznění žijí. R. Girtler, který se ve své práci zabýval okrajovými sociálními kulturami k tomu dodává, že existuje několik možností vyrovnání se s tímto stresem. 1. člověk se stáhne do sebe, upadne do letargie, 2. vězeň se brání spolupráci s personálem, 3. chová se disciplinovaně, aby ho personál akceptoval, nebo 4. vyrovná se s okolnostmi a vybuduje si existenci, se kterou se může částečně uspokojit.⁹⁸

Zesilování negativního působení naznačených ztrát a dalších negativních vlivů, které s sebou nese věznění pak představuje přeplněnost věznic a dále nesprávné chování vězeňského personálu k vězněným.

Nedostatečná kapacita vězeňských zařízení je problémem prakticky všech vězeňských systémů po celém světě. Její řešení v podobě postavení nového vězeňského zařízení je většinou jen krátkodobé, neboť bývá jen otázkou času, kdy je i jeho kapacita překročena. Výsledkem takového uvažování je pak rozvoj tzv. vězeňského průmyslu známého z USA.

Neprofesionální chování dozorců k vězněným má pak pro vznik a zaměření vězeňské subkultury značný význam. V souvislosti s tím jsou pravidla vězeňského života charakterizovaná apriorní opozicí vůči dozorcům, přecházející až v otevřeně nenávislné postoje. Zejména s ohledem na země s komunistickou minulostí musíme zmínit nebezpečí přetrvávání tehdejšího jednání vězeňského personálu, ve kterém byly záměrně pěstovány pocity nadřazenosti a panství nad osudem vězňů.⁹⁹

Lze si položit otázku, zda se lze i v současných vězeňských systémech setkat s dozorcí, kteří reedukaci vězňů „berou do svých rukou“ a neodborným a nevhodným

⁹⁷ Marešová, A. *Důsledky dlouhodobého uvěznění. Trestní právo 2004, č.4, s. 23.*

⁹⁸ Girtler, R. *Okrajové sociální kultury. Brno : Masarykova univerzita, 2001, s. 59.*

⁹⁹ Karabec, Z. *Účel trestání. Kriminalistika, 2000, č. 2, s. 114.*

chováním založeném na zneužívání svého nadřazeného postavení působí z hlediska nápravy vězňených kontraproduktivně. Dost možná bychom se ale měli tázat opačně. Je vůbec možné dosáhnout stavu, ve kterém budou podobné jevy bezezbytku vymýceny? Je možné v systému vězeňství založeném na vztahu mocí obdařeného ovládajícího a bezmocného ovládaného zaručit, že se nenajde nikdo, kdo tuto svěřenou mu moc nezneužije? Domnívám se, že odpověď bude negativní a je tak možné konstatovat, že tento problém tkví již v samotné podstatě vězeňství.

Zmíněné deprivace, ztráty a další negativní vlivy vedou ve většině případů k přijímání pravidel vězeňské subkultury, k přebírání vzorců chování, které vězňené učí se s těmito podmínkami vyrovnat. Není překvapující, že tyto svébytné „zákony lágru“ vystupují v opozici k reedukačním a resocializačním cílům, které by měly být s trestem odnětí svobody spojovány. Velká část vězeňských dovedností a pravidel je primárně zaměřena na oklamání dozorců a obcházení pravidel určených vězeňskou správou. Mezi vězni pak požívá vysokého respektu ten, který v této oblasti prokáže výjimečné schopnosti.

Důsledky působení vězeňské subkultury na osobnost pachatele bývají v zásadě špatné a nežádoucí. Nejde zde pouze o některé její průvodní jevy, jako je např. tetování, hazard, vězeňský argot apod.

Z hlediska nápravy a pozdější resocializace vězně jsou významné překážky, které vězeňská subkultura tomuto snažení klade. Tento efekt je označován jako prizonizace (zvěženštění) nebo též vězeňská enkulturace. Je to proces, v jehož průběhu vězeň přijímá pravidla, hodnoty, zvyky a celkovou kulturu vězení. Jedním z důsledků prizonizace je již naznačené ztížení reedukačního snažení vykonávaného personálem věznice, popř. jinými institucemi. Odsouzení se totiž naučí plnit úkoly, které jim výchovný program ukládá, navenek prezentují řadu pozitivních postojů a forem chování, ale vnitřně zůstávají nedotčeni. Naučí se ve vězení plnit uložené povinnosti s minimálním vynaložením úsilí v míře, která neumožňuje kázeňské zátkroky dozorců odůvodněné nesplněním úkolů či povinností, ale tak, že spoluvězni nemohou jedince osočit za přehnané a vtíravě podlézavé plnění povinností.¹⁰⁰ Další důsledek prizonizace může být patrný zejména ve spojení s déle trvajícím trestem odnětí svobody. Hrozí zde totiž nebezpečí, že se vězeň vězeňské kultuře a pravidlům

---

¹⁰⁰ Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J. *Základy penologie*. Brno : Masarykova univerzita, 1995, s. 55.

vězeňského života zcela a do jisté míry nevratně přizpůsobí. Takový stav pak může značně znesnadnit nebo úplně znemožnit úspěšný návrat odsouzeného na svobodu.

Důsledkem uvěznění je většinou případů přerušení sociálně užitečných vztahů, narušení či úplné rozbití rodiny a dalších citových vazeb odsouzeného. Jedním z důsledků je, že trestem je postižen nejen pachatel, ale i jeho rodina. Druhým to, že takový stav působí jako další stresující činitel a v důsledku i jako další překážky pro úspěšný návrat na svobodu. Významný je v tomto ohledu rovněž poznatek, že ve vězení odsouzení často naváží vztahy nové, které však mají na jejich budoucí život vliv většinou záporný. Vězení bývají s ohledem na tento fakt nazývána „školou zločinu“. Obecné tvrzení laické veřejnosti vyjádřené v tvrzení, že ve vězení se každý pokazí, naučí co ještě neuměl a zvýší svou zločineckou kvalifikaci, je potvrzeno některými praktickými zkušenostmi kriminalistů i penologickými výzkumy.¹⁰¹ Je zřejmé, že tento stav je způsoben již samou podstatou vězení spočívající v koncentraci jedinců se závadným chováním na malém prostoru, ve kterém spolu přicházejí do velmi těsných kontaktů. Těžko si pak lze představit, že je možné nějak významně přispět ke zlepšení tohoto nežádoucího stavu v rámci zachování současné podoby výkonu trestu odnětí svobody.

Dále je ve vztahu k odnětí svobody poukazováno na nesoulad mezi jeho základním účelem, ke kterému směřuje a metodami, které jsou mu vlastní. Na tento rozpor upozorňoval ve své práci věnované trestu odnětí svobody již Novotný. Podle něj je jednou z nejzávažnějších příčin trestných činů nedostatky ve volních vlastnostech, jako jsou cílevědomost, sebeovládání, samostatnost, nepoddajnost, ukázněnost, píle apod.¹⁰² Dosažení těchto vlastností je z velké části věcí vlastního úsilí a vůle, která vyústí ve správné rozhodnutí. Paradoxní potom je, že systém odnětí svobody nechává odsouzeným pro tuto vlastní vůli jen velmi malý prostor. Vězeňský řád totiž naplňuje vězňům denní režim, minimalizuje jejich volbu i v tak základních věcech jako je práce, ubytování, stravování nebo ošacení. Posilování vlastní vůle a potřebných zábran je nemožné vzhledem k vnějším zábranám jako jsou mříže nebo zdi, ale i dalším omezením, jimiž se život ve vězení liší od života na svobodě, jako je nemožnost svobodného přístupu k alkoholu, penězům či osobám odlišného pohlaví. Vězni tedy nemají příležitost překonávat překážky a projevat tak skutečnou disciplínu.

---

¹⁰¹ *tamtéž*, s. 57.

¹⁰² Novotný, O. *O trestu a vězeňství*. Praha : Academia, 1969, s. 186.

Vnější zábrany a bezprostředně hrozící kázeňské tresty činí vnitřní zábrany zbytečnými. Každé výchovné úsilí, které by mělo směřovat k odstranění závadných povahových rysů vězňů, je tímto značně relativizováno, ne-li zcela vyloučeno.

Při výčtu záporných stránek věznění nelze opominout stigmatizující či marginalizační efekt, který s sebou uvěznění nese. Stigmatizace odsouzeného je znakem prakticky všech v současnosti ukládaných trestů, ve vztahu k trestu odnětí svobody je ovšem nejmarkantnější. Odnětí svobody je prostředkem dokonalého vyčlenění pachatele ze společnosti. Toto vyčlenění je však v drtivé většině případů pouze dočasné, a rak dříve či později vyvstane problém znovuzачlenění do společnosti. Účelem trestu odnětí svobody by mělo být na tento moment pachatele připravit, mnohdy je však jeho efekt spíše opačný.

Negativní působení vězeňské subkultury, ztráta individuality, rozvoj negativních vlastností, narušení pozitivních sociálních vazeb, to vše ve vzájemné kombinaci spolu s dalšími činiteli pachatelovu resocializaci značně ztěžuje. Připočteme-li k tomu nálepku „kriminálního“, kterou propuštěného vězně jeho okolí často označuje, zjistíme, že postavení propuštěného vězně bývá ve společnosti velmi nezáviděníhodné.

Jestliže za dominantní funkci trestu v současné společnosti považujeme nápravu, reedukaci a znovuzачlenění pachatele do společnosti, pak je z výše nastíněného patrné, že je trest odnětí svobody do značné míry nevyhovující. Jeho přínos pro ochranu společnosti prostřednictvím nápravy pachatele se v mnoha ohledech zdá být spíše fiktivní. Zejména u dlouhodobě vězněných osob nutno konstatovat, že výkon trestu nenaplní svůj účel, spíše naopak, negativní účinky takového uvěznění upevňují kriminální zaměření osobnosti vězněných, a proto po vykonání trestu tito pachatelé jsou pro společnost stále stejně nebezpeční jako před uvězněním (někdy i více) a po propuštění z věznice bezprostředně pokračují ve své kriminální kariéře.¹⁰³ Nelze se tedy divit radikálním postojům, které vězení považují spíše než za nápravnou instituci za škodlivou instituci, která ze zločinců-začátečnicků tvoří zkušené a otrlé, „plnohodnotné“ zločince. Konec konců, poměr těch, kteří po vykonaném trestu opustí brány vězení navždy a těch, kteří se do nich dříve či později znovu navrátí, těmto názorům do značné míry dává za pravdu. Od žádného trestu samozřejmě nelze očekávat, že jeho vykonání napraví všechny, kteří jej absolvují. Současný stav, ve kte-

---

¹⁰³ Marešová, A. *Důsledky dlouhodobého uvěznění. Trestní právo, 2004, č. 4, s. 23.*

rém je nemalý podíl trestné činnosti páchan recidivisty však nelze považovat za uspokojivý.

Přes veškeré výše zmíněné argumenty zůstává mezi částí odborné veřejnosti (včetně soudců a státních zástupců) pevně zakořeněný názor, že trest odnětí svobody je tím nejvhodnějším způsobem naplnění účelu trestu. Na jednu stranu je tento názor výsledkem určité setrvačnosti a „přirozeného konzervatismu“ justičního organismu, projevující se ve spoléhání na zaběhnuté právní instituty.¹⁰⁴ Na druhou stranu je však nutno připustit, že trest odnětí svobody v současné době stále zůstává jako nezbytná součást trestních systémů vzhledem k ochranné funkci, kterou musí trestní právo plnit. V každé společnosti se vyskytuje určitý okruh pachatelů, u nichž nepřichází v úvahu jiný způsob eliminace nežádoucího deviantního chování, než jejich izolace formou odnětí svobody.¹⁰⁵ V návaznosti na to ovšem vyvstává otázka jeho postavení v systému trestů, zejména pak v hierarchii tohoto systému. Úkolem trestní politiky v moderní společnosti tak je přehodnotit jeho postavení v systému trestů. S tím neoddělitelně souvisí hledání a uplatňování jeho vhodných alternativ. Krom toho pak musí být zcela přesvědčivě uveden v soulad s ostatními požadavky, které moderní společnost na trestání a výkon trestů klade.

---

¹⁰⁴ Karabec, Z. *Možnosti sankční politiky. Kriminální politika 2001, č. 3, s. 166*

¹⁰⁵ Kalvodová, V. *Trest odnětí svobody na doživotí. Brno : Masarykova univerzita, 1995, s. 77.*

2.2 Alternativní tresty

2.2.1 Důvody a východiska alternativních přístupů k trestání

Důvodů, které v posledních desetiletích vedly drtivou většinu vyspělých států k opouštění tradičních přístupů založených zejména na principech retributivní justice, při využívání trestu odnětí svobody jako univerzálního trestu, je několik. Jedním z nich je důvod ekonomický, neboť již tak vysoké náklady na chod justičních systémů a udržování vězeňských zařízení, se značně zvyšují. Krom zvyšující se zátěže veřejných financí se tento stav odráží i v problému přeplněnosti věznic. Dalším z důvodů je neúčinnost trestů odnětí svobody a selhávání systému trestání z hlediska nápravy a resocializace pachatelů trestných činů. Dále lze na tomto místě již jen odkázat na výše popsané negativní vlivy věznění na pachatele a další argumenty mluvící proti využívání tohoto trestu, jak byly popsány výše.

Alternativní tresty jsou výsledkem nového, moderního přístupu k trestnímu právu a zvláště k trestání. Reagují na snahu o změnu přístupu k trestání i k samotnému vnímání a chápání trestného činu, do značné míry vyvolanou vyčerpáním možností tradičních trestně politických přístupů. Nevzdávají se respektovaného účelu trestního práva, jímž je ochrana společnosti před pachateli trestných činů a zabránění odsouzeným v páchání další trestné činnosti. K naplnění regulativní a ochranné funkce trestního práva ovšem volí jiné prostředky. Důraz kladou zejména na tresty nespojené s odnětím svobody a na co možná největší individualizaci pachatelů s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem případů. Spíše než „trestat“ pachatele s nimi chtějí „zacházet“, spíše než za „objekt“ působení se je samotné jako „subjekt“ snaží zainteresovat na vlastní účinné rehabilitaci. Některé z alternativních přístupů dbají na posílení pozice poškozeného v trestním řízení a rovněž na individuální přístup k němu. Výsledkem alternativních přístupů k trestání by měla být opatření, která by byla účinným, rychlým a relativně levným prostředkem boje s kriminalitou.

Alternativní trestní sankce přitom nelze bez dalšího považovat za zmírnění trestní politiky. Mnohé z nich stanoví pro pachatele trestných činů poměrně zásadní omezení běžného způsobu života a představují tak pro ně určitý druh újmy. Rozdílem oproti tradičním primárně represivním sankcím je zde ovšem pozitivně motivující působení, které je alfou a omegou alternativních sankcí a které je hlavním důvodem,

proč mají alternativní tresty ambice být vhodnějším nástrojem pro boj s kriminalitou než tradiční tresty.

Alternativní tresty naplňují požadavky některých mezinárodních dokumentů, které stanoví základní cíle moderní trestní politiky. Jedním z nejvýznamnějších mezinárodních dokumentů vztahujících se k problematice alternativních trestů jsou Doporučená evropská pravidla v oblasti společenských sankcí a opatření. Byla vypracována Evropským výborem pro trestní problematiku a Výborem pro spolupráci v trestních záležitostech a přijata Radou Ministrů Rady Evropy dne 17.1.1992 ve Štrasburku jako Doporučení č. R(92) 16. Jsou považována na paralelu k Evropským vězeňským pravidlům.

Pravidla neuzívají pojmu alternativní sankce, ale nevazební společenské sankce a opatření (NSSO). Za ně považují sankce a opatření, během jejichž výkonu pachatel zůstává ve společnosti a která zahrnují určitá omezení jeho svobody vyplývající z povahy uložených podmínek nebo povinností, spojovaných s uplatněním těchto sankcí zákonem. Považována za NSSO jsou i opatření stanovená před uložením nebo místo uložení sankce justičními orgány.

Smyslem pravidel je stanovit určitý standard pro tvůrce a vykonavatele národních legislativ, jenž by umožnil účinné provádění NSSO. Respektováním tohoto standardu má být dosaženo stavu rovnováhy mezi ochranou společnosti, zájmy poškozených i právy pachatelů. Pravidla mají rovněž určit základní kritéria pro vytváření a uplatňování NSSO v souladu s požadavky na ochranu základních lidských práv a svobod odsouzených a dále zakotvit pravidla pro pracovníky odpovědné za uplatňování NSSO i pro ty členy společnosti, kteří jsou jimi dotčeni.

Podle Pravidel mohou být NSSO ukládány pouze na základě zákona a pouze justičními orgány.

Nesmí být ukládány diskriminačně, nesmí ohrožovat soukromí a důstojnost odsouzeného ani jeho rodiny. O aplikaci NSSO a jejich podmínkách musí být odsouzený předem informován, prováděny pak musí být na základě souhlasu a spolupráce odsouzeného. Personál odpovědný za vykonávání NSSO musí být dostatečně početný a kvalifikovaný. Musí být příslušně vyškolen a jeho profesionální kompetence rozvíjeny pravidelným výcvikem a hodnocením. Průběh NSSO bude doložen v individuálním spise obsahujícím výhradně informace o NSSO. Odsouzený bude mít

právo do něj nahlížet a informace v něm obsažené popřít. Informace obsažené ve spise budou sdělovány pouze osobám se zákonným oprávněním.

Doporučená evropská pravidla v oblasti společenských sankcí a opatření jsou výrazem trendu omezování trestu odnětí svobody a jeho nahrazování alternativami. Formulují základní pravidla ukládání a výkonu alternativních sankcí, které by měly být státy akceptovány a dále konkretizovány.

2.2.2 Diferenciace alternativních trestů

Pojem alternativní tresty či sankce je obtížně definovatelný. Krom toho jej můžeme vnímat v několika rovinách. V nejužším pojetí považujeme za alternativní tresty ty, jež nejsou spojené s odnětím svobody. Jsou ukládány v případech, kdy by trest odnětí svobody mohl být uložen, ale z nějakého důvodu může být jeho účelu dosaženo i jinak. V širším pojetí pak lze za alternativní trestní sankce považovat ty, které jsou s některou formou odnětí svobody spojeny. Trest je ovšem koncipován tak, aby byly co nejvíce omezeny škodlivé účinky trvalé izolace v zařízení vězeňského typu. Při nejširším chápání zahrnujeme pod pojem alternativní trestání situace, kdy k potrestání pachatele v pravém slova smyslu nedochází vůbec.

Do první skupiny, vycházející z nejužšího chápání alternativních trestů, zařazujeme sankce ekonomické povahy jako jsou peněžité tresty, náhrady škody nebo denní pokuty, sankce omezující či zbavující určitých práv, jako např. zákaz řízení motorových vozidel, propadnutí věci, zákaz výkonu určitého povolání. Do této skupiny sankcí řadíme i tzv. výchovná opatření, morální sankce spočívající např. v osobní omluvě poškozenému a dále pak i trest obecně prospěšných prací a uložení probace.

Do druhé skupiny alternativních sankcí řadíme taková opatření, jako je částečná detence, víkendové tresty nebo trest domácího vězení.

Do třetí skupiny pak spadají opatření s vyloženě depenalizačním charakterem. Jedná se o upuštění od potrestání a dále pak tzv. procesní odklony.

Sporné je s ohledem na výše provedené dělení zařazení podmíněného trestu odnětí svobody. Podle některých názorů je třeba jej zařadit do třetí skupiny, neboť nedochází k výkonu žádného trestu. Jiní jej řadí do skupiny první. Tento názor se jeví jako lépe zdůvodnitelný, neboť i přes to, že ve většině případech nedochází při jeho

uložení k výkonu trestu odnětí svobody, jedná se o trestní sankci uloženou jako výsledek trestního řízení, představující pro odsouzeného jistou specifickou újmu.

V následujících podkapitolách budou blíže představeny některé druhy alternativních trestů, které jsou v současné praxi trestání již hojně využívány, popř. skýtají významné možnosti pro budoucí rozvíjení trestní politiky.

2.2.3 Peněžitý trest, denní pokuty

Peněžitý trest je jeden z nejčastěji ukládaných trestů nespojených s odnětím svobody. Jeho funkcí je kromě samotného potrestání pachatele mnohdy snaha odčerpát zisk, který pachatel trestným činem dosáhl, popř. prostředky potřebné k dalšímu páchání trestné činnosti. V některých případech lze hovořit i o funkci reparativní, když bývá pachatel odsouzen k tomu, aby věnoval určitou částku na charitativní účely apod. Jinou povahu než peněžitý trest má ovšem náhrada škody ve vztahu k poškozenému trestným činem.

Největším problémem peněžitého trestu je stanovení jeho přiměřeného rozsahu a jeho následné plnění. Právní úpravy stanovují poměrně široké rozmezí, v jehož rámci může soud v konkrétním případě stanovit odpovídající výši peněžitého trestu ve vztahu k povaze trestného činu a k možnostem odsouzeného. V některých případech však i přes tuto soudní individualizaci peněžitý trest nepřipadá v úvahu. Ekonomická situace některých odsouzených je mnohdy velmi špatná, někteří nemají stálé nebo vůbec žádné zaměstnání. I když tedy bývá odsouzeným poskytována možnost placení peněžitého trestu ve splátkách, pro některé pachatele je povinnost trest vykonat nespílitelná. Vzhledem k tomu, že pokud není peněžitý trest vykonán, bývá kromě výjimečných případů přeměňován na nepodmíněný trest odnětí svobody, bude v takových případech vhodnější uložit jiný alternativní trest.

Určité řešení pro tuto slabinu může být modifikace peněžitého trestu do podoby tzv. denních pokut. Podstatou tohoto nového druhu peněžitého trestu je vyjádření závažnosti činu počtem dní, přičemž za každý den musí být uhrazena určitá peněžitá částka stanovená na základě pečlivého hodnocení majetkových poměrů pachatele.¹⁰⁶ Takovýto způsob výpočtu výše peněžitého trestu je průhlednější a také spravedlivější.

---

¹⁰⁶ Šámal, P., Karabec, Z. *Ke koncepci rekodifikace trestního práva hmotného. Právník 2000, č.4. s. 359.*

Vzhledem ke své majetkové povaze bude ukládání peněžitého trestu vhodné zejména jako sankce za majetkové, resp. hospodářské trestné činy, popř. takové trestné činy, k jejichž páčání musí pachatel disponovat určitými finančními prostředky. Může být ovšem využitelný i v jiných případech, jako jsou nedbalostní trestné činy nebo jiné trestné činy s menší společenskou nebezpečností, a představovat tak významnou alternativu zejména ve vztahu ke krátkodobým trestům odnětí svobody.

2.2.4 Podmíněné odsouzení

Trest podmíněného odsouzení ukládá soud v případě, že shledá pachatele viněného trestným činem a uloží mu za něj trest odnětí svobody, vykonání tohoto trestu ovšem odloží o tzv. zkušební dobu. Pokud se pachatel v této zkušební době osvědčí, tedy zejm. nespáchá jiný trestný čin, trest odnětí svobody se nevykoná. V případě, že k výkonu trestu odnětí svobody nakonec skutečně nedojde, představuje podmíněné odsouzení alternativu k tomuto trestu.

Problémem tohoto trestu je ovšem jeho resocializační účinek, který nelze přeceňovat. Odsouzeného má od dalšího páčání trestné činnosti odradit pouze bezprostřední hrozba výkonu trestu. Podmíněné odsouzení v čisté formě ovšem nepočítá prakticky s žádným způsobem účinné kontroly nebo usměrňování chování, popř. je tato kontrola jen velmi formální. Odsouzený je tak z větší části ponechán sám sobě.

Domnívám se tedy, že trest samotného podmíněného odsouzení by měl přicházet do úvahy v případech, kdy je z okolností konkrétního případu patrné, že odsouzený nemá sklony k recidivě a podmíněné odsouzení tak bude z hlediska ochrany společnosti dostatečné. V ostatních případech nelze samotné podmíněné odsouzení doporučit a bude vhodnější kombinovat jej s prvky probace.

2.2.5 Probace

Institut probace pochází z práva USA. Jeho název pochází z latinského probare (zkoušet). Probace tak představuje určitý druh zkoušky, již je odsouzený podroben a jejíž úspěšné absolvování mu umožní vyhnout se trestu odnětí svobody.

Zakladatelem způsobu tohoto trestání byl již v polovině 19. století John Augustus, který skládal za odsouzené kauci, poté jim poskytl přátelství, práci a finanční

podporu. Když se později odsouzený dostavil k soudu, kde měl vyslechnout trest, Augustus podal zprávu o jeho pokrocích na cestě nápravy a požádal, aby soudce vynesl místo nepodmíněného trestu jen menší pokutu a náhradu soudních výloh. Jeho úsilí nakonec vedlo k přijetí prvního probačního zákona v r. 1878 v Massachusetts.

107

V evropském prostředí se probace postupně vyvinula z podmíněného odsouzení, s nímž začaly být postupem času spojovány povinnosti ukládané odsouzenému spolu s prvky kontroly a dohledu. Společné rysy probace a podmíněného odsouzení spočívají i nadále v závislosti na uznání pachatele vinným ze spáchání trestného činu a v odložení výkonu trestu na pozdější dobu. K tomu ovšem v případě uložení probace přistupují další momenty. Za prvé je to dohled a kontrola nad tím, zda odsouzený vede řádný život a nezavdává příčinu k tomu, aby byl vykonán trest odnětí svobody. Za druhé je to účinné výchovné působení a péče probačního pracovníka směřující k převýchově odsouzeného. Právě tento prvek činí z probace více než jen druh podmíněného odsouzení. Toto zaměření na pomoc odsouzenému a péči o něj otevírá zcela nové obzory. Narozdíl od jiných trestů zaměřených primárně na potrestání pachatele, tedy na způsobení určité újmy, je primární funkcí probace účinně pomoci odsouzenému začlenit se do společnosti, překonat sklony k páčání trestné činnosti a nepředstavovat tak již pro společnost potencionální hrozbu.

Využití prvků probace se netýká pouze podmíněného odsouzení. S uložení dohledu je možné spojit i některé další trestněprávní instituty. Jedná se zejména o podmíněné zastavení trestního stíhání s dohledem, nahrazení vazby probačním dohledem nebo podmíněné propuštění z výkonu trestu s dohledem, tzv. parole.

Základní otázkou probace je nalezení odpovídajících metod, způsobů výkonu probačního dohledu a jeho organizační zajištění. Z toho důvodu je právními řády zřizována Probační služba.

Úkolem probačních úředníků je v souladu s výše zmíněnými charakteristikami probace kontrolovat, zda odsouzený vede řádný život, popř. plní další povinnosti uložené mu soudem. Vedení řádného života ovšem nespočívá pouze v tom, že se odsouzený vyvaruje páčání trestné činnosti. Významné jsou i jiné druhy chování, které nemusí být považovány přímo za trestné, ale mohou vystupovat jako krimino-

---

¹⁰⁷ Inciardi, J.A. *Trestní spravedlnost*. Přeložil Vladimír Drábek. Praha : Victoria Publishing, a.s., 1994, s. 669

genní faktor. Kontrola během zkušební doby by se tedy měl mj. zaměřit i na to, jestli se odsouzený neoddává zneužívání omamných či psychotropních látek nebo jedů, není-li závislý na požívání alkoholických nápojů, zda se neocitá ve společnosti lidí tíhnoucích k páchání trestné činnosti atd.¹⁰⁸

Práce probačního úředníka ovšem nesměřuje pouze k dohledu, ale zvláště k péči o odsouzeného a pomoci v jeho problémech s cílem posílení jeho schopností k bezkonfliktnímu způsobu života ve společnosti a pozitivnímu vztahu k prostředí, ve kterém žije, popř. k nalezení nového prostředí, jež ho nebude negativně ovlivňovat ve vztahu k trestné nebo jiné protispolečenské činnosti.¹⁰⁹

Úspěšné splnění tohoto úkolu klade vysoké nároky na odbornou zdatnost probačních úředníků, na jejich umění jednat s odsouzenými tak, aby vzbuzovali nejen respekt, ale i důvěru. Probační úředník musí věnovat dostatek energie a času na to, aby poznal odsouzeného, jeho rodinné a sociální poměry, jeho postoje atd. Ze sumy těchto informací musí identifikovat nebezpečné faktory, které by mohly negativně ovlivnit vyvíjené resocializační úsilí a pokusit se vyloučit jejich působení. Rovněž musí najít prostředky, které budou v tom kterém konkrétním případě skýtat možnost žádoucího ovlivnění budoucího života odsouzeného. Probační úředník by tak zejména měl pomoci odsouzenému při hledání vhodného zaměstnání, nabídnout mu a zprostředkovat účast v nejrůznějších léčebných nebo rehabilitačních programech a řešit rozličné problémy vyskytující se v životě odsouzeného. Podmínkou tohoto vysoce individualizovaného přístupu („case work“) je bezesporu omezený počet osob, nad kterými bude jeden probační úředník vykonávat dohled, jinak vyvstává riziko, že jeho činnost bude formální a převážně administrativní.¹¹⁰ Navázání blízkého osobního vztahu by v případě formálního výkonu probace bylo vyloučeno a resocializační funkce tohoto opatření tím výrazně snížena.

Systém probace přerůstá rámec trestního práva a rozvinutá probační služba, integrující dohled a pomoc, je významnou sociální, psychologickou, lékařskou a jinou odbornou službou zajišťující společenskou adaptaci odsouzeného.¹¹¹

¹⁰⁸ Ščerba, F. *Metody a činnosti Probační a mediační služby*. Trestní právo, 2002, č.6, s. 21.

¹⁰⁹ Púry, F., Šámal, P. *Nad jedním rozhodnutím o probaci*. Trestní právo, 1997, č.7-8, s. 4.

¹¹⁰ Rizman, S., Sotolář, A., Šámal, P. *K problematice alternativních trestů*. Trestní právo, 1997, č.7-8 (Příloha), s. VII.

¹¹¹ Suchý, J. *Probace, postavení a úloha probačních úředníků v mezinárodním srovnání*. Právní rozhledy, 1995, č.7, s. 274.

Za největší přínos probace lze považovat to, že k vyloučení škodlivých vlivů věznění a zachování jeho rodinných a sociálních vazeb přistupuje ještě další prvek, který jiným alternativním sankcím není tak zcela vlastní. Je jím účinná pomoc poskytovaná pachateli, která mu umožňuje resp. usnadňuje jeho snahu vést řádný život. Pokud tedy bude probace využívána ve vhodných případech vhodným způsobem, který zaručí skutečně efektivní dohled a pomoc, může v budoucnosti představovat jedno z nejvýznamnějších opatření přispívající k redukci kriminality. O prvky probace by podle mého názoru měl být co nejčastěji doplňován trest podmíněného odsouzení svobody, neboť narozdíl od samotného podmíněného odsouzení je prostřednictvím probace možné dosáhnout zamýšleného účinku trestu i u poměrně značně kriminálně narušených pachatelů. Trest podmíněného odsouzení s dohledem by pak měl být využíván jako alternativa krátkodobých, popř. střednědobých trestů odnětí svobody.

2.2.6. Obecně prospěšné práce

Trest obecně prospěšných prací (OPP) byl v podobě community service (služba pro obec) zaveden uzákoněn v roce 1972 ve Velké Británii. Odtud se poté rozšířil do dalších evropských i mimoevropských států.

Zákonná úprava OPP se v právních řádech různí. Lze zjistit následující zákonné úpravy : 1. OPP jako alternativa trestu odnětí svobody; 2. OPP jako alternativa náhradního trestu odnětí svobody za nedobytný peněžitý trest; 3. OPP jako soudem uložená povinnost při podmíněném zastavení trestního stíhání nebo při podmíněném odsouzení.¹¹²

Podstata trestu OPP spočívá v nuceném výkonu určité práce, kterou musí odsouzený odvést ve svém volném čase a bez nároku na odměnu. Pojmovým znakem této práce je pak její obecná prospěšnost, tedy vytvoření užitečného výsledku, který bude prospěšný pro širší okruh lidí.

S trestem OPP jsou spojovány tři základní funkce trestu. První z nich je reparační. Odvedení určitého objemu prací představuje jisté zadostiučinění, které pachatel trestného činu poskytuje společnosti. Z tohoto hlediska je významný zejména druh

---

¹¹² Suchý, O., Válková, H. *Obecně prospěšné práce jako alternativa trestu odnětí svobody v mezinárodním srovnání. Právní rozhledy, 1994, č. 4, s. 151.*

práce, kterou je pachatel povinen vykonat a dále způsob vykonání, resp. účinný dohled nad jeho výkonem. Druhou funkcí, kterou trest OPP plní je samotné potrestání pachatele. Ačkoli se zde v porovnání s nepodmíněným trestem odnětí svobody jedná zajisté o menší zásah do práv odsouzeného, volný čas a námaha, kterou musí pro splnění trestu vynaložit určité potrestání samo o sobě představuje. Z hlediska působení trestu OPP by však měl být punitivní aspekt spíše vedlejší, resp. měla by nad ním převážet třetí a nejdůležitější funkce tohoto trestu, jímž je náprava a resocializace pachatele. Výchovný prvek zde představuje již sama práce. Je příležitostí k tomu, aby pachatel, který by jinak byl pouhým pasivním vykonavatelem příkazů či zákazů, se aktivně přičinil o svou výchovu. Má sloužit k tomu, aby byla podpořena pachatelova sebedůvěra a sociální odpovědnost. Práce vykonávaná ve veřejném zájmu má přinést pachateli morální užitek, má sloužit k jeho začlenění do společnosti a přispět k jeho pracovní adaptaci. Významným rysem OPP je tedy fakt, že vyžaduje na odsouzeném, aby dal svůj čas a své schopnosti k dispozici společnosti, jejíž platné právo porušil.¹¹³ Výchovné působení pak v sobě obsahuje již samotné pravidelné vykonávání práce. Zejména pro některé nedostatečně socializované nebo mladistvé pachatele může být takové pracovní nasazení první zkušeností toho druhu v jejich životě. Osvojení určitých pozitivních návyků, nalezení vůle potřebné k výkonu práce stejně jako další momenty, které práce do lidského života vnáší, může mít alespoň v některých případech na odsouzeného velmi kladný vliv. Ten má bezesporu i to, že odsouzení k OPP nejsou trestem vytrženi ze svého okolí, nejsou poškozeny jejich pozitivní sociální kontakty.

Na druhou stranu se ovšem výchovné působení pachatele vyčerpává právě jen odvedením práce, která mu byla uložena. To, že takový trest bude mít sám o sobě dostatečný resocializační účinek, je v konkrétním případě na pečlivém zvážení soudce. Rozhodnutí soudu ukládající OPP tak musí vycházet z dostatečného počtu informací o pachateli, jeho sociálním zázemí, motivech, které ho vedly ke spáchání trestného činu apod. Význam má v souvislosti s účinkem OPP rovněž souhlas odsouzeného a dohled nad výkonem prací.

Pokud se týká otázky, zda je pro výkon OPP nutný souhlas odsouzeného, odpověď na ni není jednoznačná. V potaz je nutno vzít i konvenci č. 29 Mezinárodní organizace práce z roku 1930, o potlačování nucené práce, podle níž je nicméně sou-

---

¹¹³ Vanduchová, M. *K novému tretu obecně prospěšných prací. Právní praxe 1996, č. 7, s. 397.*

hlas s provedením práce irrelevantní pokud byl dán pod hrozbou učinění jiného trestu. Opačně lze argumentovat čl. 8 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, podle nějž nelze za nucenou považovat práci vykonávanou osobami uvězněnými na základě zákona nebo osobami, které jsou podmíněně propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody. Dále je třeba si uvědomit, že OPP přes svou povahu alternativní sankce zůstávají trestem ukládaným v souvislosti se spáchaným trestným činem. Při zachování legitimacy trestního práva a trestů tak nelze považovat újmu způsobenou trestem pachateli a priori za protiprávní proto, že trestem porušené zájmy pachatele právo v jiné souvislosti chrání. Bezvýhradným lpěním na souhlasu pachatele k provedení OPP bychom mohli dospět k závěru, že pachatel musí dát souhlas i k jiným způsobům potrestání, včetně nepodmíněného trestu odnětí svobody, což si lze jen těžko představit. Z hlediska účinnosti OPP by nicméně soud při zvažování jeho uložení měl znát postoj pachatele k jeho vykonání. Bude-li zcela negativní, pak představuje ukládání OPP a snaha o organizaci a zajištění jejich výkonu pouze promarněný čas a prostředky. Resocializační působení trestu OPP uloženého bez naděje na to, že odsouzený tento trest akceptuje a vykoná, je totiž nulové.

S dohledem nad výkonem OPP, ale i s dalšími momenty souvisí postavení Probační služby, která je v mnoha právních řádech určena jako instituce zajišťující organizaci OPP. Probační pracovníci zpravidla po právní moci rozsudku, kterým byl trest OPP uložen, projednávají s odsouzenými podrobnosti výkonu tohoto trestu, zjišťují okolnosti, které na něj mohou mít vliv a dohlíží na splnění zákonných podmínek. Právě činnost probačních úředníků tak může mít zásadní vliv na souhlas odsouzeného s výkonem trestu a potažmo i na účinnost tohoto trestu. Jejich úkolem bývá vybrat pro odsouzeného vhodný druh práce. Ve většině případů se s ohledem na často nízkou úroveň vzdělání odsouzených jedná o málo kvalifikované manuální práce. Omezení OPP na nekvalifikovanou práci ve všech případech však není žádoucí ani vhodné. Zjištěná kvalifikace pachatele by měla mít význam při výběru konkrétního druhu práce, při jehož výkonu by pachatel mohl využít svých odborných znalostí a dovedností.¹¹⁴ Kvalifikovanější práce může znamenat mnohem větší přínos pro společnost a tím lepší plnění reparativní funkce. Pro odsouzeného pak bude práce odpovídající jeho schopnostem mnohem přijatelnější, čímž bude posíleno i nápravné

---

¹¹⁴ Zezulová, J., Kabátová, I. *Několik poznámek k alternativnímu trestu obecně prospěšných prací. Trestní právo, 1997, č.6, s. 11.*

působení. Navíc výkon manuálních fyzických prací se může osobám s např. vyšším vzděláním, odbornou kvalifikací nebo s vyšším společenským postavením jevit jako trest degradující, což by bylo v rozporu s principem, že výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost.¹¹⁵

Z hlediska účinnosti trestu OPP by pak bylo ideální, aby byl druh OPP zvolen v souvislosti s ohroženým či narušeným objektem trestného činu, jehož se odsouzený pachatel dopustil (např. sprejer bude čistit pomalované domy či dopravní prostředky, fotbalový výtržník bude čistit stadiony apod.).¹¹⁶

Úkolem probačních úředníků bývá ve spolupráci příslušnými institucemi (obecní úřady, zdravotnická a jiná veřejně prospěšná zařízení) nejen zajišťovat výkon OPP, nýbrž i kontrolovat jeho průběh. V případě shledání závažných nedostatků ve výkonu trestu pak pravidelně podává podnět k přeměně trestu OPP na nepodmíněný trest odnětí svobody.

Trest OPP bývá ukládán zejména za málo společensky nebezpečné trestné činy jako jsou různé projevy vandalství, výtržnictví nebo méně závažná majetková trestná činnost. V některých zákonných úpravách OPP se ovšem setkáváme s možností uložení OPP za poměrně závažné a společensky nebezpečné trestné činy. Otázkou je potom přiměřená výměra OPP. Názory na tuto záležitost jsou různé. Většina kriminologů a penologů považuje horní hranici pohybující se nad 300 hodinami za nepřiměřeně vysokou. Argumentují tím, že takto vysoký počet hodin představuje pro některé klienty nepředstavitelný časový prostor, což jej může demotivovat a ve vztahu k výkonu trestu působit negativně. Naopak zejména strany státních zástupců se lze setkat s požadavky, aby horní hranice byla položena mnohem výše, a to až ve výměře 700 či 800 hodin. Právní úpravy v tomto ohledu dávají za pravdu spíše kriminologům, když horní hranice výměry trestu OPP bývá stanovena většinou pod hranicí 300 hodin.

Nebezpečí ukládání trestu OPP může představovat jeho možný stigmatizující efekt. Takový nežádoucí důsledek však je možné vyloučit vhodným a profesionálním přístupem k zajišťování místa a způsobu výkonu trestu. Vypořádání se s tímto problémem ostatně spadá do kompetence probačních úředníků, jejichž odborný a citlivý

---

¹¹⁵ Kalvodová, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 130.

¹¹⁶ Háková, L., Kotulan, P., Rozum, J. *Několik poznámek k trestu obecně prospěšných prací*. *Trestní právo*, 2005, č. 4, s. 13.

přístup by výkon OPP měl provázet od počátku až do konce. Při dodržení tohoto předpokladu ve spojení s dalšími výše zmíněnými podmínkami bude trest OPP doajista představovat významný prostředek k resocializaci a nápravě některých pachatelů zejména méně společensky nebezpečné trestné činnosti a účinně tak přispěje k zabránění její reprodukce.

2.2.7 Tresty spočívající v částečném omezení svobody

Konstruování tohoto typu sankcí je výsledkem trestní politiky, která vychází z uznání známých negativních aspektů nepodmíněného trestu odnětí svobody. Současně ovšem vnímá, že v případech některých pachatelů je žádoucí natolik intenzivní nápravné působení, že jej lze dosáhnout pouze prostřednictvím alespoň částečného omezení svobody. V jiných případech je pak nutné pachatele omezit na svobodě s ohledem na potencionální nebezpečí, jež pro společnost znamená. Moderní přístup k trestání se pak tuto situaci snaží řešit tím, že se negativní vlivy stále izolace pachatele v zařízení vězeňského typu snaží vyloučit nebo alespoň minimalizovat. Toho dosahuje buď přerušováním výkonu trestu nebo izolací pachatele v jiném prostředí než je vězení.

Přerušování odnětí svobody je charakteristické pro tzv. částečnou detenci, kdy pachatel tráví ve vězení pouze určitou část dne. Dále pak pro víkendové vězení, které umožňuje odsouzeným, aby trest výkonu odnětí svobody vykonávali pouze o víkendech nebo ve svém volném čase. Přínosem takového výkonu trestu odnětí svobody je to, že pachatel není zcela vytržen ze svých rodinných a jiných blízkých vazeb, není tak náchylný k prizonizaci a jiným vedlejším efektům věznění. Na druhou stranu je ovšem třeba věnovat značnou pozornost výběru vhodných osob a účinnému dohledu nad výkonem takových trestů. Je totiž třeba předejít nebezpečí spočívající v tom, že by pachatelé takového zmírnění represe zneužívali a v době volného pobytu na svobodě páchali trestné činy. Naopak je třeba zajistit, aby odsouzení trávili mezidobí, ve kterém nejsou ve výkonu trestu, užitečně, zejména docházeli do zaměstnání, do školy apod.

Velké možnosti pro současnou trestní politiku představuje trest domácího vězení ve spojení s elektronickým sledováním. První experiment s elektronickým monitorováním byl učiněn v Nizozemí v roce 1993. Důvodem byla snaha nalézt pro-

středky představující alternativy k trestu odnětí svobody, které by omezily počty osob ve věznicích.¹¹⁷ Tento experiment se osvědčil a trest domácího vězení byl v Nizozemí uzákoněn a poté začal pronikat i do právních řádů dalších států.

Podstata domácího vězení spočívá v tom, že uložený trest odnětí svobody pachatel neodpykává ve vězení, ale ve svém bytě, kde se musí zdržovat kromě doby určené např. pro zaměstnání nebo jiné aktivity. Ty jsou součástí individuálního rozvrhu činností určeného odsouzenému. V průběhu pobytu ve svém bytě je odsouzený sledován pomocí zařízení, které musí mít připevněné na těle. Signál z tohoto zařízení je zaznamenáván a vyhodnocován. V případě, že by odsouzený mimo stanovenou dobu opustil svůj byt nebo se pokusil zařízení ze svého těla sejmout, přijímací zařízení v dozorčím místě by spustilo alarm.

Zajímavé je, že z výpovědí účastníků tohoto trestu vyplynulo, že trest domácího vězení s elektronickým sledováním považovali za skutečné omezení osobní svobody, vyžadující velkou dávku vlastní disciplíny a odpovědnosti a přesně stanovený rozpis činností z něho učinil opravdový trest.¹¹⁸

Argumenty směřující proti zavedení domácího vězení zmiňují technickou a ekonomickou náročnost jeho provádění. Vzhledem k ekonomické náročnosti vězeňského systému lze nicméně říci, že není-li trest domácího vězení nějak markantně levnější, pak ovšem rozhodně není dražší. Jiným argumentem je možnost porušení principu rovnosti. Ten příkazuje, aby stejné okolnosti činu byly posuzovány stejným způsobem. Kritice byla tedy podrobena ta skutečnost, že elektronicky hlídané domácí vězení v sobě obsahuje nebezpečí „trestního práva rozštěpeného do dvou tříd“, neboť tato forma výkonu trestu by přicházela v úvahu pouze u těch pachatelů, které je možno pokládat za sociálně integrované. u bezdomovců by tak elektronická pouta nebyla aplikovatelná.¹¹⁹

Resocializační funkce trestu domácího vězení může být v konkrétních případech naplňována prostřednictvím dalších povinností spojených s trestem, které byly pachateli stanoveny v individuálním programu.

Trest domácího představuje vzhledem ke klasickému trestu odnětí svobody humánnější a v mnoha ohledech výhodnější řešení pro případ, že je nutné pachatele

---

¹¹⁷ Kalvodová, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s.152.

¹¹⁸ Kalvodová, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 153.

¹¹⁹ Krahl, M. *Elektronicky hlídané domácí vězení*. *Právní rozhledy*, 1998, č. 5, s. 232-233.

trestného činu izolovat od zbytku společnosti a intenzivně dohlížet na jeho chování. Jeho uložením nejsou narušeny pozitivní pachatelovy rodinné a jiné blízké sociální vztahy. Nepřerušuje se výkon povolání, nehrozí zde možnost kriminální infekce a prizonizace, tedy průvodní jevy věznění. Je však potřeba pečlivě zvážit okolnosti ukládání tohoto trestu, zejména ve vztahu k osobnosti pachatele a jeho sociálnímu zázemí. Úsilí je třeba vynaložit i ve vztahu k vytváření vhodných individuálních programů tak, aby odsouzení mohli smysluplně a užitečně využívat čas. Pokud bude toto úsilí úspěšné, lze si představit, že trest domácího vězení bude v budoucnosti představovat významnou alternativu trestu odnětí svobody. Mohl by pak být ukládán i za poměrně závažné trestné činy, pokud bude ovšem osobnost pachatele zaručovat, že bude při výkonu trestu spolupracovat a nebude pro zbytek společnosti představovat vážné potencionální nebezpečí.

V souvislosti se snahou izolovat pachatele trestných činů v jiném než vězeňském prostředí je v současné době diskutováno zavádění tzv. zabezpečovací nebo ochranné detence. Měla by být určena zejména vysoce nebezpečným odsouzeným, pachatelům závažných násilných, popř. sexuálně motivovaných trestných činů, u nichž přes veškeré léčebné či výchovné působení hrozí reálné nebezpečí, že se podobného činu v případě propuštění na svobodu dopustí znovu. Je otázkou, zda by detence měla být v takových případech ukládána vedle trestu odnětí svobody nebo namísto něj. S ohledem na to, že základní a fakticky jedinou funkcí detence by mělo být nebezpečného pachatele oddělit od společnosti a zabránit mu tak ve spáchání dalšího nebezpečného trestného činu, ukazuje se jako správnější druhá možnost.

Trvání detence by nemělo být časově omezené, její případné skončení by připadalo v úvahu jedině v případě, že by odsouzený pachatel přestal být pro společnost nebezpečný. Značnou pozornost bude při výkonu detence nutné věnovat ostraze odsouzených. Právě z toho důvodu se dle mého názoru nedá očekávat, že se bude zabezpečovací detence nějakým zásadním způsobem lišit od výkonu trestu odnětí svobody. Tomu napovídá i samotný fakt izolace pachatelů od vnějšího světa a jejich koncentrace na určitém místě. Rozdílem je zde ovšem specializované zaměření tohoto trestu na určitou skupinu odsouzených. Vzhledem k požadované diferenciaci trestního postihu a k nutnosti chránit společnost před nejnebezpečnější trestnou činností prostřednictvím izolace jejich pachatelů lze tedy zavádění institutu detence do právních řádů považovat podle mého názoru za krok správným směrem.

2.2.8 Mediace, koncept tzv. restorativní justice

V souvislosti s tzv. procesními odklony, jejichž využití představuje uplatnění skupiny alternativních trestních opatření charakterizované úplnou depenalizací, vystupuje do popředí koncept tzv. restorativní (obnovující) justice. Tento poměrně mladý přístup k trestání v současné době významně ovlivňuje trestní politiku vyspělých států.

Restorativní přístupy představují značnou revoluci ve vnímání samotné kriminality, trestného činu a jeho překonání. Jejich hlavními cíli je to, aby tam, kde je to možné, byla přenesena váha vypořádání se s trestným činem ze státu a jeho orgánů na samotného pachatele a oběť tohoto trestného činu. Je upouštěno od chápání trestného činu jako obecně nebezpečného zla, které představuje pro společnost jako celek. Do popředí je naopak vynášena soukromá stránka věci. Společnost reprezentovaná státem do značné míry vyklízí svůj monopol reakce na kriminalitu, představovaný mechanismem trestního řízení a výkonu trestů. Státní orgány zůstávají v pozadí, resp. vystupují spíše jako zprostředkovatelé, jak bude vysvětleno níže.

Teoretická východiska restorativní trestní spravedlnosti lze odvodit ze srovnání paradigmat staré (retributivní) a nové (restorativní) justice, jak je vyjádřil již v roce 1990 jeden z jejich duchovních otců Howard Zehr :

Staré paradigma trestní spravedlnosti

1. Zločin je definován jako újma/násilí způsobené státu.
2. Pozornost je soustředěna na zavržení a osudek vycházející z viny v minulosti (otázka : spáchal/a zločin?).
3. Pravidlem je adversární proces (resp. v evropském kontinentálním právním prostředí inkviziční proces).
4. Způsobení újmy jako prostředek potrestání a prevence recidivy.
5. Spravedlnost garantovaná právem na spravedlivý proces.
6. Potlačení přirozené podstaty zločinu; delikt je chápán jako konflikt mezi jednotlivcem a státem.
7. Jedna sociální nespravedlnost je

Nové paradigma trestní spravedlnosti

1. Zločin je definován jako újma/násilí způsobené jednotlivci jiným jednotlivcem.
2. Pozornost je soustředěna na řešení problému budoucí odpovědnosti a závazků (otázka : co je třeba udělat?).
3. Pravidlem je dialog a diskuse.
4. Restituce jako prostředek nápravy mezi oběma stranami.
5. Spravedlnost definovaná jako spravedlivý vztah posuzovaný podle výsledku.
6. Podstata zločinu jako interpersonálního konfliktu je respektována.
7. Pozornost soustředěna na

nahrazena jinou.

8. Dotčené sociální společenství je odsunuto na „vedlejší kolej“ a je abstraktně/formálně reprezentováno státem.

9. Stimulace kompetitivních individualistických hodnot.

10. Stát vystupuje proti pachateli - opomíjí/nezdůrazňuje práva oběti - pachatel zůstává pasivním objektem procesu.

11. Odpovědnost pachatele za delikt vede k jeho potrestání.

12. Zločin definován formálně-právními termíny bez zohlednění morálních, sociálních a ekonomických aspektů.

13. Dluh/závazek vůči abstraktnímu státu a společnosti.

14. Sociální interakce zaměřené na pachatelovo chování v minulosti.

15. Trvalá/dlouhodobá stigmatizace pachatele.

16. Žádný/minimální důraz a projev lítosti a pokání.

17. Závislost výsledku trestní věci na aktivitě profesionálů (policistů, soudců, obhájců)

zločinem způsobené nespravedlnosti.

8. Společenství se stává aktivním činitelem restorativního procesu.

9. Stimulace sounáležitosti a vzájemnosti.

10. Akceptování rolí při hledání řešení - uznání a uplatnění práv oběti

- stimulace pachatele k převzetí aktivní odpovědnosti.

11. Odpovědnost pachatele za delikt vede k součinnosti při nápravě způsobených škod.

12. Zločin vnímán v kontextu všech morálních, sociálních a ekonomických aspektů.

13. Dluh/závazek vůči konkrétní oběti zločinu.

14. Sociální reakce zaměřené na odstranění škodlivých důsledků v současnosti a v budoucnu.

15. Stigmatizace odčinitelná aktivitou pachatele při nápravě škod.

16. Vytváření možností pro pokání a odpuštění.

17. Aktivní zapojení všech účastníků trestního konfliktu (pachatele, oběti, společenství/komunity).¹²⁰

Je patrné, že restorativní justice představuje v mnoha ohledech alternativu ke klasické trestní justici, orientované primárně na represii. Tyto principy vnášejí do praxe trestání instituty jako je přiznání a pokání na straně delikventa a odpuštění a pochopení na straně oběti. Více než na dodržení formálních pravidel vedení trestního řízení, byť jsou tyto založeny na základních hodnotách právního státu, je kladen důraz na obnovení zpřetrhaných sociálních vazeb a zahlazení konfliktu, který trestný čin vyvolal. Pachatel trestného činu je během klasického trestního řízení veden snahou vyhnout se trestnímu postihu, snaží se zkreslovat představu soudu o svém činu tak, aby vyvážl bez postihu nebo alespoň dosáhl toho, že jeho trestný čin bude kvali-

¹²⁰ Válková, H., Sotolář, A. Restorativní justice - trestní politika pro 21. století? Trestní právo 2000, č. 1, s. 6.

fikován jako méně závažný. Výsledkem toho je, že je pachatel mnohdy potrestán za jednání, které co do důsledků, okolnosti a motivů neodpovídá tomu, co se ve skutečnosti stalo. Nemá tak možnost pochopit skutečný rozměr svého činu a již samotným tímto faktem je pravděpodobnost jeho skutečné nápravy velmi snížena. Velký význam pro restorativní justici má také otázka postavení oběti trestného činu. V průběhu trestního řízení jsou sice hmotné škody trestným činem způsobené vyčísleny a vzniklé nároky formálně projednány, poškozený je však stavěn do pozice pasivního objektu trestní spravedlnosti vykonávané státem, bez valných možností do procesu aktivně zasáhnout. Tyto nedokonalosti tradiční trestní justice dokáží úspěšně řešit přístupy restorativní. Obviněný není nucen zapírat, neboť mu nehrozí trestní sankce a následná stigmatizace, naopak je veden k tomu, aby objasnil své jednání a umožnil objasnit skutečné příčiny, které jej k němu vedly. Ti, jimž byla způsobena újma, dostávají příležitost říci pachatelům trestných činů, jak na ně jejich čin zapůsobil. Mohou dostat odpověď na otázky, které je stále tíží, jako „Proč právě já?“ a „Chtěl jste mě zranit?“. ¹²¹ Tyto možnosti, které skýtá využívání restorativních principů, mohou znamenat skutečné vyřešení konfliktní situace zapříčiněné trestným činem, a tedy překonání tohoto závadného jednání. Na pachatele může mít podobná zkušenost velmi kladný vliv. Může si plně uvědomit, co svým činem způsobil, vzít si patřičné ponaučení a více se již takového jednání nedopouštět. Za využití principů restorativní justice tak lze dosáhnout účelu trestního práva, aniž by byl využit institut jemu bytostně vlastní, tedy trest.

Právními instrumenty uvádějícími principy restorativní justice do praxe trestání jsou tzv. procesní odklony. Za jejich využití je trestní věc vyjmuta z klasického trestního řízení a je otevřena cesta k odlišnému řešení. Prostředkem tohoto řešení a konkrétní aplikace restorativních principů je tzv. mediace. Tento institut je jako způsob urovnání sporu znám soukromému právu. Jeho uplatnění v trestních věcech má původ v zemích anglosaského právního systému. Jeho užívání bylo již minulosti značně rozšířeno také ve Švédsku a dalších skandinávských státech.

Pro účely trestní můžeme mediaci definovat jako proces, kterým je oběti a pachateli umožněno, pokud k tomu dají svobodně souhlas, aktivně se podílet na řešení záležitostí vyplývajících z trestného činu za pomoci třetí nestranné osoby. Pokud

---

¹²¹ Sotolář, A., Válková, H. *Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí. Právní rozhledy 1999, č. 12, s. 621*

mediace proběhne úspěšně, je možné trestní řízení vedené proti pachateli trestného činu zcela zastavit a ušetřit jej tak jakéhokoli represivního trestního postihu.

Zásadní z hlediska průběhu a úspěšného dosažení cíle mediace je vystupování jejího zprostředkovatele, mediátora. Tím bývá obvykle úředník Probační služby. Úkolem mediátora je zejména navázat kontakt jak s pachatelem tak s poškozeným a přimět je k rozhovoru. Rozhovor je tak základním nástrojem mediátora a pro úspěšné ukončení mediace je třeba, aby byl doslova „umělcem rozhovoru“, který společně s klienty představujícími strany sporu konstruuje rozhovor tak, aby výsledný efekt mohl být užitečný pro obě strany.¹²² Ideálním cílem a smyslem mediace je dosažení takového stavu vzájemné spokojenosti obou stran, popř. vítězství obou stran (strategy Win-Win). Mediátor musí překonat překážky, které se na obou stranách mohou vyskytnout. Zejména poškození mívají obavy ze setkání s pachatelem trestného činu, který se jich dotkl. Měl by se pokusit navodit během rozhovorů atmosféru důvěry a pomáhat oběma stranám ve vzájemné komunikaci. Jeho působení by nemělo spočívat v tom, že zaujme své stanovisko a pokusí se jej prosadit, měl by naopak vést rozhovor takovým směrem, aby samy strany mediace navrhy odpovídající řešení, na kterém se mohou shodnout. Mediátor musí zůstat nestranný a garantovat efektivitu celého procesu.

Výsledkem úspěšné mediace bývá dohoda mezi pachatelem trestného činu a poškozeným, která je výsledkem jejich dobrovolného a aktivního úsilí a která směřuje k napravení narušeného vztahu. Součástí dohody by měl být závazek pachatele odčinit škodu, kterou trestným činem způsobil. S touto dohodou by obě strany měly vyslovit svou spokojenost.

Proces mediace, ve kterém se naplňují principy restorativní justice, představuje humánní a efektivní způsob překonání kriminality. Jeho výsledkem je uspokojení potřeb oběti trestného činu a reálná naděje nápravy pachatele. Dalšími přínosy je oproti tradičnímu trestnímu řízení rychlost, neformálnost a ekonomická výhodnost.

Nelze předpokládat, že restorativní přístupy budou aplikovatelné na veškerou trestnou činnost. Zejména v případě vysoce společensky nebezpečné násilné kriminality, bude i v následující době nutné setrvat u řešení pomocí trestního řízení a následného uložení trestu odnětí svobody. Při řešení méně závažné kriminality, u níž je

---

¹²² Hrušková, O., Ouředníčková, L., Štern, P. K některým teoretickým a praktickým otázkám probační služby. *Trestní právo*, 1997, č. 7-8, s. 16.

možné jasné určit její obět', však může trestní politika ovlivněná restorativními přístupy znamenat cestu ze „slepé uličky“ veřejného trestního práva. Tam, kde je to vhodné, by tedy trestní řízení mělo být pomocí odklonu a mediace řešeno co nejčastěji.

2.3 Principy trestní politiky v moderní společnosti

Moderní trestní a sankční politika jako dominantní funkci trestního práva nadále uznává funkci ochrannou. Jejím naplňováním má trestní právo zajišťovat ochranu společnosti před závažnými útoky fyzických osob na chráněné objekty. S funkcí ochrannou bezprostředně souvisí funkce regulativní, která ji v jistém smyslu předchází tím, že jejím naplňováním trestní právo stanoví chráněné objekty, základy trestní odpovědnosti pachatelů a systém ukládaných trestních sankcí.

Současně musí trestní politika zohledňovat další zásady a principy, které současná společnost s trestním právem a trestáním spojuje. Jsou to principy vycházející z uznávání předpokladů právního státu, respektování základních lidských práv a svobod. V neposlední řadě pak musí trestní politika vycházet z moderních poznatků o kriminalitě, jejích příčinách a jiných významných momentech, které otevírají cestu k efektivní kontrole trestné činnosti.

Jako funkce trestu se tak stále razantněji prosazuje funkce rehabilitační. Upozaděňovány jsou naopak funkce retributivní a generálně preventivní, neboť se ukazuje, že retributivní pojetí trestu a hypertrofie vězeňství je ve svých konečných důsledcích kontraproduktivní.¹²³ Důraz je kladen zejména na individuální prevenci, v odůvodněných případech na individuální represi. Hledají se takové prostředky, které by vycházely z výše naznačených principů moderní trestní politiky a jejich ukládání a výkon by přispělo k nápravě alespoň určité části pachatelů trestných činů. Ve většině vyspělých států je proto patrné postupné nahrazování trestních systémů vybudovaných na základě trestu odnětí trestu svobody využíváním alternativních trestů, popř. zavádění prvků tzv. restorativní justice.

Výčtu a způsobu výkonu těchto moderních prostředků trestání byla věnována kapitola 2.2. V této kapitole budou zobecněny některé z principů a zásad, ze kterých vycházejí moderní trendy v trestání a které by podle názoru autora této práce měly určovat vývoj trestní a sankční politiky v budoucnosti. Není přitom účelem této kapitoly vyjmenovat všechny principy a zásady vztahující se k trestání. Zejména těm, které jsou zcela nesporné a jsou v drtivé většině případů respektovány a dodržovány, nebude proto v následujících odstavcích prostor věnován.

---

¹²³ Karabec, Z. *Možnosti sankční politiky. Kriminalistika 2001, č.3, s. 164.*

2.3.1 Principy vztahující se k trestu odnětí svobody

Je zřejmé, že přes mnohé výhrady, které je třeba k trestu odnětí svobody zaujmout, bude mít i v budoucnosti v systému trestů nezastupitelné místo. Ovšem už jen proto, že tento trest představuje (kromě trestu smrti) nejvážnější zásah do osobní integrity pachatele a je nejvíce represivním nástrojem, kterým státy disponují, musí být používán pouze jako krajní prostředek. Neměl by tedy být ukládán jako základní a nejčastěji používaný trest, ale pouze jako krajní reakce na nejnebezpečnější formy trestného jednání. Namísto ukládání krátkodobých, popř. střednědobých trestů odnětí svobody by měly být častěji užívány odpovídající alternativní sankce, zejména práce, obecně prospěšné práce, peněžité tresty nebo domácí vězení (lze si představit i jejich kombinace). Prostředky, které v současné době státy investují do chodu vězeňských zařízení by měly být investovány do zlepšení organizace a dohledu nad výkonem alternativních trestů. Měly by být navýšeny počty kvalifikovaných a schopných probačních úředníků, kteří by se „starali“ o přiměřeně malý počet klientů tak, aby jim mohli věnovat odpovídající pozornost.

Trest odnětí svobody by ovšem neměl přetrvat v nezměněné podobě. Má-li i tento trest naplňovat zásadu účelnosti trestního práva a přispívat k nápravě odsouzených, měl by projít změnami tak, aby byly v co největší míře minimalizovány jeho nežádoucí důsledky. Z toho důvodu je třeba vyvíjet značné úsilí vedoucí k odpovídající diferenciaci vězňů, založené na dostatečném počtu informací o jejich osobnosti, k vytváření vhodných programů zacházení a zejména jejich naplňování. Je třeba podnikat takové kroky, které povedou k vylučování negativních vlivů vězeňské subkultury a procesů prizonizace. Předpokladem by mělo být vytvoření vhodných hygienických a materiálních podmínek a důraz kladený na smysluplné využívání volného času odsouzenými. Další podmínkou moderního vězeňství je dostatečný počet kvalifikovaného vězeňského personálu, a to nejen dozorců, ale zejména psychologů, terapeutických pracovníků a vychovatelů. Jejich zacházení a jednání s vězni nesmí charakterizovat snaha je ponížít nebo nechat jiným podobným způsobem pocítit závadnost jejich dřívějšího chování.

Vytržení odsouzeného z jeho sociálních vazeb by měl být kompenzováno maximální možnou měrou návštěv, popř. možností přerušování výkonu trestu. Rozdíl mezi životem na svobodě a ve věznicích bude vhodné zmírnit posílením odpovědnosti

vězňů o vlastní osobu, např. tím, aby se v rámci možností starali o vlastní ošacení a stravování. Důležitou úlohu v souvislosti s tím hraje i pracovní zařazení vězňů. S ohledem na obecně pozitivní působení práce na lidskou osobnost je třeba v míře co možná nejvyšší podporovat organizování práce vězňů. Svou roli zde hraje i případná možnost hradit z vězňova výdělku škodu způsobenou trestným činem, popř. alespoň částečně přispívat na náklady věznění. Vedle zajišťování práce je vhodné organizovat i získávání potřebné pracovní kvalifikace, popř. obecného vzdělání.

Vhodným prostředkem k postupnému znovuzačlenění odsouzeného do společnosti poté, co strávil delší dobu ve věznicích, je organizování vycházek, popř. přerušování výkonu trestu. Tam, kde to bude možné, lze přistoupit i k podmíněnému propuštění odsouzeného na svobodu, doporučit pak lze kombinovat podmíněné propuštění s prvky probace (tzv. parole).

2.3.2 Individualizace trestního postihu

Má-li být trestní postih skutečně účinný, pak bezesporu musí být individualizovaný. Nápravné a resocializační úsilí lze plně rozvinout jen tehdy, bude-li mít orgán rozhodující o trestu i příslušné instituce zajišťující jeho výkon o odsouzeném dostatek informací. Tyto informace se musí týkat jeho vlastností, postojů, motivů, které ho vedly ke spáchání trestného činu, rodinných poměrů apod. Z těchto informací je pak třeba vyvodit odpovídající způsob potrestání, např. zařazení do vhodného specializovaného resocializačního programu nebo stanovení určitého druhu obecně prospěšných prací.

Ideálními prostředky individualizace trestního postihu jsou alternativní tresty. Vzhledem k široké paletě možností, které jsou jim vlastní, nabízí možnost trest v zájmu jeho efektivity maximálně přizpůsobit odsouzenému. Naděje, že trest splní svůj účel, tak může být při správně volbě alternativního sankčního opatření poměrně vysoká.

Naopak relativně nízké možnosti pro individualizaci nabízí trest odnětí svobody. V moderních věznicích jsou sice vytvářeny individualizované programy zacházení. Diferenciace vězňů se ovšem řídí spíše kvantitativními než kvalitativními hledisky. Vězni jsou rozdělováni podle výše trestu, podle toho, kolikrát již byli ve výkonu trestu, podle věku, popř. podle nebezpečnosti z důvodu bezpečnostních opatření.

Jinak je ovšem vězeňskému prostředí vlastní silná unifikace. Roli zde hrají různé technické a organizační limity, stejně jako nedostatečný počet vězeňského personálu.

2.3.3 Rychlost trestního postihu

Čím rychleji bude uložení trestu následovat za spáchaným trestným činem, tím účinnější lze jeho působení shledávat. Pouze tak může být chápán jako bezprostřední a neodvratný následek trestného činu, kterým by trest měl být. Trest a jeho působení by rovněž mělo co nejvíce odpovídat okolnostem a vnitřnímu rozpoložení pachatele v době spáchání trestného činu tak, aby mohl pomoci důsledné individualizace trestu na pachatele efektivně zapůsobit. Rovněž z hlediska humanity trestání je třeba, aby obviněný nečekal na vynesení rozsudku a nezůstával tak v nejistotě po delší než nezbytnou dobu, obzvláště pokud na něj byla uvalena vazba. Z těchto důvodů je žádoucí, aby trestní řízení probíhalo rychle a nedocházelo ke zbytečným průtahům. Problematické se z tohoto hlediska jeví situace, kdy soudy jsou z důvodu vysokého počtu probíhajících trestních řízení přetížené a k průtahům tak fakticky dochází. Řešení této situace jsou v zásadě dvě. První je zvýšení počtu soudců, státních zástupců, vyšetřovatelů, event. dalších osob, druhé je snížení počtu trestních věcí projednávaných před soudy. Z hlediska finanční únosnosti i z hlediska moderních trendů v trestání se vhodnější jeví druhá cesta. Lze jí dosáhnout v zejména prostřednictvím dekriminálnízace a depenalizace. Uplatnění zde tak mohou nacházet zejména principy restorativní justice, projevující se v právních řádech jako tzv. procesní odklony. Na ně navazující využití mediace a dalších forem vyřízení trestních věcí mimo trestní řízení tedy může významně přispět k odlehčení soudů a znamenat tak žádoucí zrychlení řešení následků trestného činu jak v rámci mediace samotné, tak i v rámci klasického trestního řízení.

2.3.4 Speciální trestní politika ve vztahu k mládeži

Pravidlem v současných trestněprávních úpravách je oddělená a specializovaná úprava trestního postihu mládeže. Tento přístup je dán již samotným nízkým věkem mladistvých pachatelů, jehož následkem jsou nižší hodnotící a rozlišovací schopnostmi, vyšší sugestibilita nebo s problémy dospíváním. Již z toho lze vyvodit nut-

nost větší mírnosti a opatrnosti a náležitého zohlednění zmíněných specifik při ukládání trestního postihu. Dalším důvodem pak je přiměřeně větší pozornost, kterou je nutné u mladistvých věnovat nápravnému a převýchovnému působení. Vzhledem k jejich nízkému věku totiž lze důvodně očekávat, že je lze při správné péči vést takovým způsobem, aby se v budoucnosti trestné činnosti vyvarovali. Je zřejmé, že mladistvý pachatel bude ve většině případů výchovnému působení přístupnější a celkově „tvárnější“ než pachatel dospělý.

Systém trestání mladistvých by měl být zajišťován specializovanými odborníky. Měly by být vytvořeny speciální soudy zabývající se kriminalitou mládeže, popř. v rámci soudů vyčleněny zvláštní soudní senáty. Na jednání s kriminální mládeží by se měli specializovat i probační úředníci, mediátoři, popř. i státní zástupci a advokáti.

Důležitá je otázka způsobu trestání mladistvých pachatelů. Opatření uplatňovaná u mladistvých pachatelů by měla mít zpravidla smíšenou povahu, tzv. zahrnovat prvky výchovné, léčebně-ochranné i takové, které zabezpečují ochranu sociálního okolí prostřednictvím kontroly, dohledu a výjimečně i izolace.¹²⁴ Dominantní roli budou bezpochyby hrát výchovně a nápravně zaměřená opatření. Kromě zvlášť závažných trestných činů by měly být trestní věci mladistvých v co nejvyšší míře řešeny alternativními způsoby řízení (odklony). V případě, že dojde k uložení sankce, mělo by se ve většině případů jednat o některou z alternativních sankcí. Výrazné uplatnění zde zajisté nalezne ukládání probace. Úspěšný výkon trestů je pak i zde podmíněn odborným a individualizovaným přístupem probačních úředníků. Ve výjimečném případě, kdy bude nutné uložit mladistvému trest odnětí svobody je třeba dbát na to, aby výkon trestu probíhal zcela odděleně od dospělých pachatelů a v rámci možností i na dosažení příznivějších podmínek výkonu trestu.

Významnou z hlediska právní úpravy kriminality mládeže je stanovení věkových hranic. Ve většině trestních zemí je jako spodní hranice možnosti uložení trestního postihu stanoven věk 14 až 16 let. Hranice dospělosti pak bývá stanovena na 18 let. Významná je i kategorie tzv. mladých dospělých, tedy pachatelů mezi 18 a 21 lety. V některých právních úpravách je tato věková skupina rovněž zmiňována jako specifická a s trestáním těchto pachatelů jsou spojena zvláštní pravidla.

---

¹²⁴ Váľková, H. *K reformě soudnictví nad mládeží v trestních věcech. In Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky. Sborník příspěvků z konference. Brno : Masarykova univerzita, 2000, s. 230.*

Další zvláštností oproti trestnímu řízení vedenému proti dospělému pachateli by měla být zvýšená snaha uchránit mladistvého před nežádoucí stigmatizací. Z toho důvodu pravidelně obsahují právní úpravy prostředky, které vylučují nebo omezují medializaci trestních kauz, ve kterých mladiství figurují. Tím má být dosaženo toho, aby naplnění účelu trestu nebránily negativní účinky trestního řízení a zbytečné difamující účinky trestu.

V oblasti trestání by se měly s nejvyšší možnou mírou uplatnit principy tzv. restorativní justice coby účinného prostředku sociální reintegrace mladistvého delikventa. Zapojení oběti, popř. blízkého sociálního okolí mladistvého se zde jeví jako velmi vhodné. Případné trestní sankce by měly být mladistvým ukládány především se zřetelem na jejich výchovné působení. K represivním opatřením bude třeba přistupovat jen v takových případech, kdy to bude ochrana společnosti či osobnost pachatele nezbytně vyžadovat.

2.3.5 Omezení stigmatizujícího účinku trestu

Má-li trest naplňovat své funkce, tedy zejména nápravně a výchovně působit na odsouzené a napomáhat jim tak k jejich znovuzачlenění do společnosti, musí být na nejvyšší možnou míru omezeny jeho stigmatizující účinky. V opačném případě totiž trest spíše než k potlačování kriminality přispívá k její reprodukci. Z tohoto hlediska nesprávně koncipované tresty, jejich výkon a další záležitosti s nimi spojené představují spouštěcí činitel stigmatizace, která se dále odehrává na neformální úrovni. Jedná se zejména o „sociální distanci“, skrze niž je kriminální populace izolována od ostatní společnosti a dále o „koaliční zákaz“, jenž zabraňuje jakékoli konkrétnější formě solidarity - ať již s odsouzenými nebo mezi odsouzenými.¹²⁵ Tyto neformální mechanismy, které jsou nicméně vyvolány působením oficiálních institucí, mohou mít velmi negativní následky. Pokud je totiž pachatel, na kterém se úspěšně podepsalo nápravné působení trestu po jeho vykonání zbytkem společnosti vytěšňován a diskriminován, hrozí reálné nebezpečí, že se jeho začlenění do společnosti přes veškeré vynaložené úsilí nezdaří a pachatel pod tíhou okolností znovu přilne ke kriminální subkultuře a bude pokračovat v trestné činnosti. Uplatní se zde určitý vnitřní mechanismus spočívající v přejímání určených rolí, tedy napravený pachatel, který je svým

---

¹²⁵ Baratta, A. *Sociologie trestního práva*. Masarykova univerzita, Brno : 1995. str. 138

okolím považován za „kriminálního“ začne i sám sebe v tomto směru vnímat, se svojí rolí se identifikuje. Krom toho s sebou stigmatizace nese i řadu dalších obtíží, jako je obtížné navazování nových či narušených sociálních vazeb, problematické shánění zaměstnání apod.

Ke stigmatizaci významně přispívá medializace trestních kauz. Z toho důvodu jsou ve vztahu k mladistvým pachatelům často položeny určité meze zejména zveřejňování informací o pachateli, právě s odkazem na vyloučení nežádoucí stigmatizace. Dle mého názoru by bylo vhodné podobný přístup zvážit i ve vztahu k dospělým pachatelům. Hlavním argumentem proti tomuto názoru by pravděpodobně bylo poukázání na právo společnosti být informována o trestné činnosti a pachatelích z důvodu její ochrany. Ovšem prostředkem ochrany společnosti by mělo být zejména trestní právo, ukládání trestů a naplňování jejich funkcí. Jestliže medializace trestních věcí účinné naplňování těchto funkcí ztěžuje nebo dokonce vylučuje, lze výše položený argument považovat za více než pochybný.

Za významný prostředek stigmatizace považují trestní rejstříky, resp. zápisy o minulé trestné činnosti v nich obsažené. Zamyslíme-li se nad jejich podstatou, zjistíme, že do jisté míry relativizují důvěru v trestní právo, tresty a jejich účinky. Pokud totiž máme tresty vnímat jako instituty, jejichž prostřednictvím má docházet k nápravě pachatelů trestných činů, pak bychom měli předpokládat, že v případě správně uloženého trestu bude odsouzený po jeho vykonání skutečně napraven a připraven začlenit se do běžného života ve společnosti. Fakt, že jeho odsouzení je zapsáno v trestním rejstříku, jehož předložení bývá v určitých situacích vyžadováno, ovšem takové chápání trestu nepodporuje. Plyne z něj totiž, že při jednání s odsouzeným a napraveným pachatelem je i nadále třeba udržovat jistou míru ostražitosti a vnímat to, že se jednou dopustil trestného činu a hrozí tak riziko, že se ho dopustí znovu. Pachatel tedy není považován za napraveného a plnohodnotného člena společnosti, ale za potenciálně nebezpečné individuuum, před kterým je třeba mít se na pozoru. S ohledem na to není vykonání trestu považováno za garanci skutečné nápravy pachatele a jeho postavení pod tímto úhlem pohledu zůstává krajně nejisté. Je degradováno na nedokonalý prostředek, jehož účinkům nelze bez dalšího důvěřovat.

Možnost pro kritiku trestních rejstříků paradoxně otevírá i způsob, jakým je údaj o odsouzení pachatele v něm obsažený odstraňován. Vymazávání zápisu

z trestního rejstříku je obvykle umožněno po určitém čase a je vázáno na řádný život pachatele. Tím se ovšem trvání zápisu v rejstříku trestů dostává do pozice prodlouženého trvání vykonaného trestu, resp. trestu nového. Domnívám se totiž, že vzhledem k určitým omezením, které jsou s trváním zápisu v rejstříku trestů spojeny, je možné považovat jeho trvání za specifickou podobu trestu. Běžným příkladem zmíněného omezení je častý požadavek „čistého trestního rejstříku“ jako podmínky kladené ze strany zaměstnavatelů pro přijetí uchazeče do zaměstnání. Zápis v rejstříku trestů obsahuje i další momenty, kvůli kterým jej lze považovat za druh trestu. Je to jeho přímá souvislost s trestným činem, negativní hodnocení pachatele, které je s ním spojeno, a vázání jeho ukončení na určité podmínky, mezi nimiž je i určená doba trvání. Povaha tohoto opatření je tak poměrně sporná a dalo by se polemizovat i s jeho souladem se zásadou zákonnosti trestů.

Výhrady vůči zápisu minulých odsouzení v rejstříku trestů lze vyslovovat nejen z hlediska jejich sporné právní povahy, ale i s ohledem na jejich stigmatizující účinky, které v mohou určitých případech znemožnit resocializaci pachatele. Jde zde zejména o výše zmíněný důsledek spočívající ve ztížení či znemožnění možnosti najít zaměstnání. Považuji tento důsledek za nesmyslný a protichůdný účelu a smyslu trestání. V průběhu trestu je na pachatele působeno tak, aby vedl v budoucnosti řádný a poctivý život. V rámci toho je často připravován prostřednictvím rekvalifikací a podobně zaměřených programů na budoucí výkon zaměstnání. Toto vyvinuté úsilí ovšem může přijít vniveč ve chvíli, kdy odsouzený po výkonu trestu zaměstnání vzhledem k zápisu v rejstříku trestů nemůže najít. Pokud uvážíme negativní vliv, který má tato situace na psychiku pachatele a dále nutnost zaměstnání a z něj plynoucích příjmů pro zabezpečování materiálních předpokladů běžného života, zjistíme, že stigmatizující účinek zápisu v rejstříku trestů může být významným kriminogenním faktorem. Jednoduše řečeno, pokud není pachateli umožněno stát se plnohodnotným členem společnosti, akceptuje své postavení druhořadého občana se stigmatem zločince, místo do řádné společnosti se znovu začlení do prostředí kriminální subkultury a bude nadále páchat trestnou činnost.

S ohledem na výše uvedené argumenty považuji za nutné zvážit trvání institutu rejstříku trestů v té podobě, v jaké se s ní setkáváme např. v právním řádu České republiky. Je zřejmé, že pro kriminalistické, bezpečnostní a další potřeby musí být informace o minulé trestné činnosti evidovány a využívány. Jiné dispozice

s informacemi v něm obsaženými, zejména vyžadování výpisu z rejstříku trestů zaměstnavateli, považují ovšem za škodlivé a zbytečné. Argumentem, který trvání tohoto stavu obhajuje, je ochrana před pachateli trestných činů. Ovšem je třeba si položit otázku, zda je skutečně třeba chránit se vůči pachatelům, kteří vykonali trest a jsou tedy s ohledem na jeho funkce napraveni a připraveni na řádný život ve společnosti. Domnívám se, že taková „ochrana“ je zcela nevhodná. Znovu konstatuji, že ochrany společnosti před trestnými činy má být dosahováno především prostřednictvím trestního práva. Vytěšňování a stigmatizace pachatelů trestných činů zbytkem společnosti dosahování její ochrany nijak nepřispěje, ba naopak působí zcela protikladně.

Zápis v rejstříku trestů a jeho účinky lze bohužel chápat jako výsledek nahlížení společnosti na pachatele trestných činů v širším sociálně-psychologickém kontextu. K pachatelům trestných činů přistupuje většina společnosti se strachem a s nedůvěrou, dává jim najevo jejich odlišnost a závadnost. Pokud chceme dosahovat prostřednictvím trestního práva nápravy pachatelů a tím bojovat s kriminalitou, je třeba se nad naznačeným chápáním trestné činnosti a jejich pachatelů zamyslet a podnikat kroky, které v tomto ohledu povedou ke změnám. Společnost si osobuje právo stanovit jaké chování je žádoucí a jaké závadné, popř. trestné a takové chování následně postihovat tresty, jejichž smyslem má být to, aby se pachatel napravil a přejal požadovaná pravidla chování. Pokud pak pachatel trestného činu vynaloží potřebné úsilí a vůli potřebnou k tomu, aby se o začlenění do řádného života pokusil, musí mu společnost vyjít vstříc, musí jej podporovat a důvěřovat mu. Pokud budou pachatelé působením různých formálních i neformálních mechanismů záměrně vytěšňováni, stigmatizováni a podezíráni z toho, že se opět dříve či později dopustí trestného činu, bude trestní právo a jeho působení ve svém důsledku představovat spíše než lék na nemoc jménem kriminalita setrvalé zhoršování jejích příznaků.

3. Trest a trestání v právu České republiky

Trestní právo České republiky očekává v blízké době podstatné změny. Platný trestní zákoník byl přijat v roce 1961 a ideje, na kterých je vystavěn, jsou z dnešního hlediska překonané a nevyhovující. Z toho důvodu přistoupil zákonodárce k záměru trestní právo v ČR rekodifikovat. Výsledkem tohoto záměru a několikaleté práce je návrh nového trestního zákoníku, který má stávající úpravu v brzké době nahradit. Vzhledem k aktuálnímu vývoji, tedy zamítnutí návrhu nového trestního zákoníku dne 21.3.2006, lze očekávat, že se jeho vstup v platnost o nějaký čas oddálí, popř. že znění tohoto návrhu dozná určitých změn.

Pro účely této práce, v níž bude současná právní úprava trestního práva popsána v porovnání s její připravovanou rekodifikací, budu vycházet právě ze znění nového trestního zákona, které bylo v nedávné době Poslaneckou sněmovnou odmítnuto, s vědomím, že toto znění nemusí být a pravděpodobně ani nebude konečné.

3.1 Historie trestání v českém a československém právu

Po vzniku samostatného Československa v roce 1918 byl recepční normou převzat rakousko-uherský právní řád. Pro české země tím zůstal v platnosti rakouský Trestní zákon z roku 1852. Tento zákon vycházel ze zásad zákonnosti a personality ukládání trestních sankcí a počítal s určitými možnostmi individualizace trestu, zejména ve vztahu k povaze zločinu. Jako trestní sankce využíval trestu smrti nebo odnětí svobody (žaláře).

Během první republiky byla patrná snaha unifikovat a rekonstruovat trestní právo. Z toho důvodu vzniklo několik návrhů nového trestního zákona.

V těchto připravovaných osnovách se zřetelně projevoval vliv relativní teorie trestu. Trest měl kromě své ochranné funkce napravovat pachatele trestných činů, návrhy proto počítaly s vytvořením polepšoven a robotáren. Příznakem humanizace trestního práva bylo zamýšlené rozšíření trestních sankcí o peněžitý trest, nucené práce a podmíněné odsouzení. Ani jeden z vytvářených návrhů ovšem nebyl přijat.

Byly nicméně přijímány jiné normy, které upravovaly trestněprávní oblast. Jednou z nich byl i zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931, který přinesl novou progresivní a komplexní úpravu problematiky trestního práva mladistvých.¹²⁶ Více než na represii dbal u mladistvých na výchovné působení. Kromě odnětí svobody proto za provinění mladistvých ukládal i tresty ochranného dozoru a ochranné výchovy.

Zvrat v československém trestním právu nastal po uchopení moci komunisty. V letech 1948-1953 byla u nás uplatněna škodlivá Stalinova teze o neustálém zostrování třídního boje při budování socialismu, což vedlo k přeceňování úlohy trestní represe.¹²⁷ Roku 1950 byly zrušeny všechny dříve platné trestněprávní předpisy, včetně zákona o trestním soudnictví nad mládeží, a vznikly zcela nové. Byl vytvořen prostor pro nárůst trestní represe, která byla patrná již ze samotného účelu trestu. Za něj trestní zákon mimo jiné považoval i zneškodnění nepřátel pracujícího lidu. Hlavními druhy trestu byl trest smrti, odnětí svobody a nápravné opatření, pokládány za alternativu k trestu odnětí svobody.

Po přijetí nové Ústavy v roce 1960 byly přijaty i nově trestněprávní předpisy, mezi nimi i trestní zákoník č. 140/1961 Sb., který po provedených novelizacích platí v České republice dosud. Za hlavní trest byl považován trest odnětí svobody, doplně-

¹²⁶ Kalvodová, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 26.

¹²⁷ Vlček, E. *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*. Brno : Masarykova univerzita, 1993, s. 47.

ný o další tresty. Trest smrti byl narozdíl od předchozí úpravy považován za trest výjimečný. Proklamovaným účelem trestu byla zejména náprava a převýchova pachatelů.

Nedemokratičnost totalitního systému vedla v oblasti trestní politiky a vězeňství ke značným deformacím. Přes veškeré proklamace o pomocné úloze trestní represe byla trestní represe ve skutečnosti považována za neúčinnější prostředek k potlačování společensky nežádoucích jevů. Před rokem 1990 bylo v našich vězeňských zařízeních v porovnání se západoevropskými zeměmi v poměru k početnosti populace třikrát až čtyřikrát více vězňů.¹²⁸ Trestní právo tak kromě funkce ochranné plnilo i funkce pro trestní právo zcela nevhodné a nevyhovovalo požadavkům na jeho chápání jako ultima ratio. Docházelo k nevhodné a nelegitimní hypertrofii trestní represe.

Změnu v tomto ohledu přinesly události na přelomu let 1989 a 1990. Základními tendencemi následujícího období byla v oblasti trestního práva depenalizace, humanizace, dekriminalizace a deideologizace. Již první provedenou novelizací trestního zákona byl zrušen trest smrti a jako výjimečný trest místo něj zaveden trest odnětí svobody na doživotí. Postupně pak byly ze zvláštní části trestního zákoníku odstraněny ty skutkové podstaty, které byly spojeny s komunistickou ideologií (např. trestné činy příživnictví, nedovolené překročení státní hranice, spekulace).

Devadesátá léta jsou, pokud se trestních sankcí týká, léty diskusí o možnosti zavedení alternativ, jež se osvědčily v řadě zemí, i do našeho právního řádu. Tyto diskuse se soustředily zejména na veřejně či obecně prospěšné práce a probaci, ale také na kritiku stávajícího podmíněného odsouzení, k jehož účinnosti se mnozí představitelé trestněprávní teorie i praxe stavějí skepticky.¹²⁹ Tato probíhající diskuse, přeplněné věznicemi i projevující se negativní důsledky věznění vedla zákonodárce k postupné úpravě alternativních trestů a k posilování postavení trestu odnětí svobody jako ultima ratio.

Dnem 1. ledna 2000 nabyl účinnosti nový zákon o výkonu trestu odnětí svobody, z. č. 169/1999 Sb., inspirovaný snahou o dosažení standardů požadovaných významnými mezinárodními dokumenty, zejména Evropskými vězeňskými pravidly. Rok poté vstoupil v účinnost dlouho očekávaný zákon o Probační a mediační službě, z.č. 257/2000 Sb., významný zejména pro rozvoj alternativního trestání v České republice. V roce 2004 pak české trestní právo splatilo dlouho trvající dluh vůči poža-

---

¹²⁸ Novotný, O. a kol. *Trestní právo hmotné - I. Obecná část*. Praha : Aspi Publishing, 2003. s. 314.

¹²⁹ Kalvodová, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 37.

dovanému specifickému přístupu k řešení kriminality mladistvých tím, že účinnosti nabyl zákon o soudnictví ve věcech mládeže, z.č. 218/2003 Sb.

3.2. Účel, funkce a zásady trestání v českém právním řádu

Trest je v českém právním řádu koncipován jako hlavní prostředek pro dosažení účelu trestního práva, jímž je ochrana zájmů společnosti, ústavního zřízení České republiky, práv a oprávněných zájmů fyzických a právnických osob. Z hlediska obecných funkcí trestu vychází české právo ze smíšené teorie, kombinující odplatné, odstrašující i výchovné působení trestu. Můžeme tak usuzovat zejména ze znění ustanovení § 23 a 31 TZ. Trest má především chránit společnost. Má být úměrný nebezpečnosti, který pro společnost představuje. Současně má směřovat k nápravě a výchově pachatele tak, aby v budoucnu vedl řádný život. Ukládání a výkon takových trestů má působit i na ostatní členy společnosti. Obsahem uloženého trestu je i společenský odsudek, tedy vyjádření negativního hodnocení pachatele a jeho deliktu.

Základní funkcí trestu je bezesporu funkce ochranná. Využívání trestů jako prostředku dosažení jiných účelů je nepřipustné. Této základní funkce má trest dosahovat prostřednictvím funkcí dílčích. Na prvním místě zákon uvádí zabraňující, tedy represivní působení trestu. Odsouzenému má být znemožněno, aby se v budoucnu dopustil dalšího trestného činu, a to v podstatě použitím metod negativní povahy znemožňujících další trestnou činnost, zejm. technicky, fyzicky (zákazy, restrikce, donucení; např. odnětím svobody, zákazem činnosti apod.).¹³⁰ Současně má být na pachatele působeno výchovně, tedy s využitím pozitivních přístupů. Takové působení má podnítit jeho vlastní snahu polepšit se a tím přispět k jeho nápravě. Ukládání trestů jednotlivým pachatelům má mít i generálně preventivní účinek na zbytek společnosti. Zákon zde ale nemá na mysli exemplární trestání pachatelů, neboť vychází ze zásady přiměřenosti trestu. Generální preventivní účinek mám mít ale samotná existence institutu trestu jako reakce společnosti na trestnou činnost, která je konkretizována jeho ukládáním a výkonem v konkrétních případech.

Tuto koncepci účelu trestu lze považovat za diskutabilní. Vychází z předpokladu, že na odsouzeného má být pozitivně působeno prostřednictvím působení represivního, resp. v jeho rámci. Nejen že tím české trestní právo přisuzuje trestní represi příliš velký význam, ale rovněž tímto pojetím poněkud relativizuje předpokládané výchovné působení. Modernímu pojetí trestního práva by více odpovídalo takové vymezení, které by s trestem primárně spojovalo nápravné a resocializační úsilí a užívání represe připouštělo pouze v nezbytné míře ve vztahu k účinné ochraně společnosti. Represivní prvky, které obsahuje i většina trestů zaměřených

¹³⁰ Kratochvíl, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. 3. přepracované a doplněné vydání.* Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 402.

hlavně na nápravu pachatele by byly s takovým pojetím účelu trestu v souladu, stejně jako užití krajně represivních opatření v případě vysoce nebezpečné trestné činnosti.

Dále lze tomuto vymezení účelu trestu vytknout absenci takového ustanovení, které by bralo v úvahu postavení oběti trestného činu a za jeden z účelů trestního řízení a trestu považovalo přispět k náhradě škody a napravení porušených vztahů. Toto základní vymezení cílů restorativní justice by mělo mít v moderním trestním kodexu místo, neboť se ukazuje, že zaměření trestního práva tímto směrem může být z hlediska ochrany společnosti mnohem přínosnější než lpění na tuhé represii.

Změnu v tomto ohledu přináší nová kodifikace trestního zákona, která je v ČR v současné době připravována. Návrh nového trestního zákona v §38/3 stanoví, že je-li to možné, přihlédně se při ukládání trestních sankcí i k právem chráněným zájmům osob poškozených trestným činem. Ustanovení, které by všeobecně stanovilo účel či funkce trestání v novém trestním zákoně ovšem chybí. Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného k tomu dodává, že účel trestněprávních sankcí bude nahrazen úpravou zásad trestání, které na rozdíl od proklamativního účelu sankcí budou přímo aplikovatelné na konkrétní případ. Nepředpokládá se ovšem jejich definování v zákoně, ale pouze jejich promítnutí do formulací jednotlivých ustanovení při úpravě konkrétních trestů a ochranných opatření.¹³¹ Domnívám se ovšem, že uvedené pojetí není správné, protože mezi „účel trestu“ a „zásady trestání“ nelze klást rovnítko. Zásady trestání totiž představují určité ideje či principy, podle nichž mají být tresty ukládány. Účel trestu přitom představuje cíle, kterých by trest a jeho výkon měl dosahovat. Zásady trestání tak na účel trestu bezpochyby navazují, ale nejsou s ním totožné. Posílit tento argument lze i tím že platná právní úprava obsahující určení účelu trestání je současně ovládána i mnoha zásadami trestání.

Některé ze zásad vztahující se k trestání vycházejí bezprostředně ze samotných kořenů demokratického právního státu a jako takové jsou garantovány i na ústavní úrovni. Příkladem je čl. 7/2 Listiny základních práv a svobod, z něhož vyplývá zásada humanity trestních sankcí, nebo čl. 8/2 upravující zásadu zákonnosti trestních sankcí. Dále je třeba zmínit zásadu zákazu retroaktivity trestního zákona nebo zásadu zákazu analogie k tíži pachatele. Další zásady vycházejí z trestního práva samotného, zejména z účelu a funkcí trestu. Je to zejména zásada účelnosti trestu, zásada přiměřenosti trestu nebo zásada individualizace trestního postihu. Z těchto zásad vychází i připravovaný nový trestní zákoník s tím, že důraz klade zejména na individualizaci a přiměřenost trestních sankcí.

---

¹³¹ *Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky. Sborník příspěvků z konference. Brno : Masarykova univerzita, 2000, s. 40.*

Budeme-li chtít zjistit jaký účel a funkce nový trestní zákoník s tresty spojuje, se samotnými zásadami trestání si nevystačíme. I přes absenci výslovné úpravy lze však z některých ustanovení zamýšlené funkce trestu vyčíst. Např. z § 46, který upravuje podmínky pro upuštění od potrestání vyplývá, že by trest měl působit na pachatele, aby vedl řádný život a současně chránit společnost. Podobně lze usuzovat i z §39, který upravuje výměru trestů a stanoví, že bude přihlédnuto k povaze a závažnosti trestného činu, k osobním, rodinným, majetkovým a jiným poměrům pachatele, k jeho dosavadnímu způsobu života a k možnosti jeho nápravy. Vzhledem k výši předpokládaných trestních sazeb a k důrazu kladenému na přiměřenost trestních sankcí nebezpečnosti trestnému činu je zřejmé, že funkcí trestu má být nadále i odstrašující působení, tedy generální prevence.

Lze tedy konstatovat, že v oblasti účelu a funkce trestání nový trestní zákon pravděpodobně významnější změnu nepřinese. České trestní právo tedy bude pravděpodobně i nadále vystavěno na smíšené teorii trestání, spojující nápravné, odplatné a generálně preventivní působení trestu. Rozhodně pozitivní je předpokládané doplnění těchto funkcí o náhradu škody a vyhovění dalším požadavkům obětí trestných činů. Doufejme, že tato funkce trestu ve spojení s funkcí nápravnou bude představovat dominantní cíle ukládání trestů. Zda tomu tak bude ovšem vedle patřičné právní úpravy závisí zejména na rozhodování soudů a další aplikaci trestních sankcí v praxi.

3.3 Systém trestů

Výčet druhů trestů je stanoven v §27 TZ. Univerzálním trestem v českém trestním právu je trest odnětí svobody, který je stanoven v každé zákonné trestní sankci a může jím být postižen pachatel každého trestného činu. Přitom ovšem zákon stanoví, že za trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje tři roky, lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu (§39/2 TZ). Toto ustanovení lze považovat za výraz chápání trestu odnětí svobody jako krajního prostředku. V ostatních případech by měly být ukládány tresty nespojené s odnětím svobody. V podmínkách českého trestního práva je to zejména podmíněný trest odnětí svobody, který může být spojen s dohledem probačního úředníka, obecně prospěšné práce, peněžitý trest, zákaz činnosti a další. Zakotveny jsou i alternativy k potrestání. Je to možnost upustit od potrestání (s možností uložení dohledu) a dále tzv. procesní odklony (diversions), při jejichž využitím je trestní řízení zastaveno ještě před vynesením výroku o vině i trestu.

Nový trestní zákon stávající systém trestu víceméně přejímá s tím, že v úpravě některých trestů provádí určité změny. Dále pak počítá s rozšířením systému trestů o detenci a domácí vězení.

3.3.1 Trest odnětí svobody a jeho výkon

Horní hranice trestu odnětí svobody je v ČR stanovena na 15 let. Pouze v případě uložení výjimečného trestu je možné uložit trest odnětí svobody v trvání 15 až 25 let, popř. až na doživotí. Konkrétní výměru odnětí svobody stanoví zákon v příslušných sazbách.

Výkon trestu odnětí svobody je upraven zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a Řádem výkonu trestu odnětí svobody, který byl publikován pod č. 345/1999 Sb. Účelem výkonu trestu odnětí svobody je dosáhnout účelu trestu podle TZ. Podle důvodové zprávy k návrhu ZVTOS má sledovat tři hlavní cíle : dosažení vyšší účinnosti trestu odnětí svobody spolupůsobením a pozitivní motivací odsouzených, přesunutí problematiky diferenciací výkonu trestu odnětí svobody z roviny trestněprávních ustanovení do roviny výkonu trestu a širší zapojení obcí a nestátních subjektů do zajišťování výkonu trestu.¹³²

---

¹³² Kalvodová, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 192.

Ze zákonem vymezených hlavních zásad výkonu trestu odnětí svobody je patrná snaha vyhovět standardům vyžadovaným Evropskými vězeňskými pravidly. Trest tak musí respektovat důstojnost osobnosti odsouzeného a omezovat škodlivé účinky zbavení svobody. S odsouzeným se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti.

Výkon trestu probíhá ve věznicích, které jsou diferencovány do čtyř základních typů. Jedná se o věznice s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Rozdíly mezi jednotlivými typy věznic jsou dány způsobem střežení a vnějšího zabezpečení. Vězni jsou do jednotlivých typů věznic zařazováni podle míry jejich nebezpečnosti, popř. s ohledem na to, zda již byli v minulosti ve výkonu trestu odnětí svobody.

K dosažení účelu výkonu trestu je pro každého odsouzeného stanoven program zacházení, který je základní formou cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného. Základem pro zpracování programu je komplexní zpráva o odsouzeném. Tato zpráva je prostředkem náležité individualizace a diferenciaci odsouzených. Zpracovává se na základě informací o osobnosti pachatele a příčinách trestné činnosti. Program zacházení obsahuje konkrétní formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení. Volba a způsob naplňování cíle programu zacházení je vedle chování odsouzeného jednou z rozhodujících skutečností při vnitřní diferenciaci mezi odsouzenými. Tato diferenciaci spočívá v zařazování odsouzených do jedné ze tří přístupných skupin. Tyto přístupné skupiny tvoří ucelený systém pozitivní motivace odsouzených

Přestože byly v posledních letech učiněny v oblasti vězeňství určité kroky k lepšímu, přetrvává v českém vězeňství řada problémů. Platí zde prakticky vše, co bylo v rámci výčtu negativních aspektů věznění uvedeno v oddílu 2.1.4. této práce. České vězeňství je navíc poznamenáno svou minulostí v rámci totalitního zřízení, ve kterém bylo budováno na vojenských principech, s důrazem kladeným na přísnou kázeň, tuhý dril a nadměrnou organizovanost. Individuální přístup k odsouzeným byl zcela nedostatečný. Mezi odsouzenými a dozorcí panovalo vzájemné nepřátelství a podezíravost, což víceméně přetrvává dodnes.

Pozůstatkem dosavadního vězeňského systému je zejména převaha zastaralých věznic, nedostatek specialistů (psychologů, sociálních pracovníků, vychovatelů aj.), někdy málo kvalifikovaný personál, nevyhovující podmínky pro pracovní, vzdělávací, kulturní, tělovýchovné a jiné aktivity, nevyhovující a nevybavené cely počítající

se společným ubytováním i v noci, nedostatek moderní techniky, nedostatečná kontinuita penitenciárního a postpenitenciárního zacházení aj.¹³³.

Reformy, které v oblasti vězeňství byly nebo by měly být v budoucnu provedeny, jsou v českém prostředí limitovány několika faktory. Je to určité setrvávání na zaběhnutých postupech a jen postupné opouštění „prověřených“ metod a zákonitostí fungování vězeňského systému. Dále je to nedostatek prostředků, které je v této oblasti nutné investovat. S tím souvisí i odmítavý postoj zejména laické veřejnosti vůči reformním snahám v oblasti vězeňství, který je v českém prostředí obzvláště silně zastáván.

Je třeba změnit celkovou filosofii ukládání trestu odnětí svobody a jeho výkonu. Bude nutné více prohloubit jeho chápání jako vrcholu v hierarchii trestů a krajního prostředku. V českých věznicích by měly být vytvořeny takové podmínky, které by lépe než dosud umožňovaly výchovné působení trestu. Zacházení s odsouzenými by mělo být zaměřeno trojím směrem : 1. na minimalizaci negativních účinků vězení, 2. na podporu a posílení vazeb s rodinou a širším sociálním společenstvím, 3. na poskytnutí příležitosti získat či zdokonalit dovednosti, které by zvyšovaly možnosti reintegrace po propuštění.¹³⁴

Přitom je nutné si uvědomit, že požadavek úplné převychovy pachatelů a eliminace recidivy je nereálný. I s ohledem na to je třeba přehodnocovat pohled na trest odnětí svobody, vnímat jeho reálné možnosti a meze a doplňovat trestání spočívající v odnětí svobody novými možnostmi, které skýtá zejm. domácí vězení a detence.

Připravovaná rekonstrukce trestního práva v ČR s razantními změnami v úpravě samotného trestu odnětí svobody nepočítá. Ustanovení §55/2 upravující jeho postavení jako krajního prostředku trestní represe je až na detaily totožné s úpravou obsaženou v § 39/2 platného TZ. Ani v oblasti výkonu trestu odnětí svobody ke změnám pravděpodobně nedojde. Závažnější změnou je pouze zvýšení horní hranice výměru trestu z 15 na 20 let a v případě výjimečných trestů z 25 na 30 let. Ve vztahu k tendencím směřujícím k dekriminální a depenalizaci trestního práva je toto zostření trestní represe protichůdné. Lze je ovšem pochopit v souvislosti se snahou o účinnější boj proti nejzávažnější kriminalitě rozšířením úzkých rozpětí sazeb u společensky nejnebezpečnějších trestných činů.

Nový trestní zákon rozšiřuje počet trestních sankcí spočívajících v omezení svobody pachatele o detenci a domácí vězení. Ochranná detence není upravena jako trest, ale jako ochranné opatření. Měla by přicházet v úvahu zejm. v případě spáchání

¹³³ Novotný, O. a kol. *Trestní právo hmotné - I. Obecná část*. Praha : Aspi Publishing, 2003. s. 314-315

¹³⁴ Hungr, P., Kalvodová, V. *Dva pohledy na české vězeňství*. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1998, č. 2, s. 262.

činu jinak trestného nepřičetným pachatelem a dále v případě pachatele, který se dopustil zločinu pod vlivem duševní choroby nebo pachatele, který se oddává zneužívání návykové látky. Může být uložena i vedle trestu. Na rozdíl od trestu odnětí svobody, jehož trvání je časově omezené, detence bude trvat tak dlouho, dokud to bude vyžadovat ochrana společnosti.

Určitou změnu postavení klasického trestu odnětí svobody by mohl přinést nově uzákoněný trest domácího vězení. Znění návrhu nového trestního zákona předpokládá možnost uložení domácího vězení za přečiny, tedy trestné činy spáchané z nedbalosti nebo úmyslné trestné činy s horní sazbou trestu odnětí svobody do tří let. Trest domácího vězení bude spočívat v povinnosti odsouzeného zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna a v ostatních dnech v době od 20.00 hodin do 05.00 hodin, pokud soud nestanoví jinak. Počítá se tedy s tím, že odsouzený bude vedle výkonu trestu dále docházet do svého zaměstnání. Podle navrhovaného znění zákona pak bude možné trest domácího vězení kombinovat i s ukládáním dalších povinností a omezení.

Jedním z cílů nové kodifikace je podle tvůrců její koncepce změna celkové filosofie ukládání sankcí, v rámci níž by byl trest odnětí svobody chápán jako ultima ratio a byl by kladen důraz na individuální přístup k řešení trestních věcí předpokládající širokou možnost využití alternativních sankcí k zajištění pozitivní motivace pachatele.¹³⁵ Je otázkou, nakolik k této změně přispěje trest domácího vězení, obzvláště pokud porovnáním návrhu nového trestního zákona s platnou úpravou zjistíme, že v úpravě ostatních alternativních sankcí k žádným podstatnějším změnám nedošlo. Lze ovšem konstatovat, že v tomto ohledu ani žádné podstatnější změny nejsou zapotřebí. Stávající úprava alternativních trestních sankcí v českém právním řádu je v mnoha podstatných ohledech vyhovující. K žádoucí změně by tak spíše přispělo častější a efektivnější využívání alternativních sankcí v praxi. Dosažení tohoto cíle můžeme však od samotné rekodifikace trestního práva očekávat s těží.

3.3.2 Alternativní sankce a postavení Probační a mediační služby

Novelizacemi trestního zákoníku byly do českého právního řádu postupně začleněny mnohé ze známých alternativních trestních sankcí i alternativ k potrestání. Některé z nich byly zavedeny relativně nedávno a proto s jejich ukládáním a zajišťováním jejich výkonu prozatím nemají příslušné orgány mnoho zkušeností. Četnost jejich využívání se nicméně postupně zvyšuje a alternativní tresty se tak i v ČR stáva-

---

¹³⁵ *Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky. Sborník příspěvků z konference. Brno : Masarykova univerzita, 2000, s. 15.*

jí významným prostředkem boje s trestnou činností za současného omezování škodlivých vlivů nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Velmi významné ve vztahu k alternativním trestům je postavení Probační a mediační služby, která byla zřízena zákonem č. 257/2000 Sb. Úředníci probační služby a jejich schopnosti, stejně jako právní postavení a pravomoci totiž mají na průběh a účinnost alternativních sankcí značný vliv. Probační úředníci vystupují vzhledem k různým formám a různému způsobu jejich uplatnění v mnoha rozličných úlohách.

V době před vynesením rozsudku jsou probační úředníci činní v rámci tzv. soudní pomoci a tzv. včasné pomoci. Soudní pomoc spočívá v obstarávání podkladů k osobě obviněného a jeho rodinnému i sociálnímu zázemí. Toto působení probačních úředníků může významně přispět k individualizaci řešení trestních případů, jejíž podmínkou je právě dostatek určitých a konkrétních informací o pachateli. Včasná pomoc představuje dohled nad chováním obviněného v případech, kdy bylo rozhodnuto o nahrazení vazby probačním dohledem. Výkon tohoto dohledu je upraven v trestním řádu a ukládá obviněnému povinnosti obdobné jako v případě uložení dohledu jako trestu podle trestního zákoníku. Obviněný je v takovém případě nicméně ušetřen pobytu ve vazbě. Dohled vykonávaný nad obviněným probačním úředníkem by neměl sledovat jen cíle, které by měla v případě jejího uložení plnit vazba. I toto působení probačního úředníka by měla provázet snaha pomoci obviněnému při jeho problémech, např. s hledáním zaměstnání nebo léčením drogové či alkoholové závislosti. Služby probační a mediační služby jsou využívány rovněž při aplikaci procesních odklonů, dále při opatřeních spojených s vyslovením dohledu nad pachatelem i při výkonu trestu obecně prospěšných prací.

Z alternativních sankcí, které obsahuje české trestní právo, lze na nejvýznamnější považovat podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem, obecně prospěšné práce a peněžitý trest.

Peněžitý trest je ukládán buď samostatně nebo vedle jiného trestu. Jeho výměra je stanovena na 2000 Kč až 5 000 000 Kč a při jeho ukládání má soud přihlídnout zejména k osobním a majetkovým poměrům pachatele. Nový trestní zákon mění způsob výpočtu peněžitého trestu a zavádí systém denních sazeb. Stanoví, že se peněžitý trest ukládá ve výměře nejméně 20 a nejvíce 730 denních sazeb, přičemž denní sazba činí nejméně 100 Kč a nejvíce 50 000 Kč. Na peněžitý trest a jeho ukládání v ČR lze vztáhnout totéž, co bylo k peněžitému trestu řečeno výše. Jeho problémem je tedy zejména vymahatelnost. S ohledem na to, že při neplnění peněžitého trestu je přeměňován na nepodmíněný trest odnětí svobody bude třeba jeho uložení pečlivě zvažovat tak, aby jeho uložení fakticky neznamenovalo uložení trestu odnětí svobody a mohlo tak splnit svůj účel.

Trest obecně prospěšných prací byl do českého trestního zákona včleněn novelou č. 152/1995 Sb., s účinností od 1.1.1996. Je možné jej uložit za trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí až pět let, což je považováno za rozmezí poměrně široké. Trest OPP je tak možné aplikovat i v případě poměrně závažných trestných činů a zůstává zejména na uvážení soudu, zda v tom kterém případě bude tento trest považovat za vhodný. Výměra trestu je stanovena ve výši 50 až 400 hodin. Názorům, které považují horní hranici za příliš vysokou, dal za pravdu nový trestní zákon, který horní hranici snižuje na 300 hodin. Trestní zákon výslovně nestanoví jako podmínku uložení OPP souhlas odsouzeného. Stanoví ale, že k jeho stanovisku bude přihlédnuto. Zjištění, jaký postoj má pachatel k uložení a výkonu tohoto trestu, lze považovat za vhodné z hlediska účinnosti a účelnosti tohoto trestu. V případě, že trest vykonán nebude, dojde totiž k jeho přeměně na nepodmíněný trest odnětí svobody. Demonstrativní výčet prací, které je možné uložit, je dán v §45/3 TZ.

Ukládání a výkon OPP se v ČR potýká s několika problémy. Ty vycházejí zejména z nedostatečné součinnosti s Probační a mediační službou, což způsobuje nevhodný výběr pachatelů, kterým je ukládán trest OPP, ale i to, že výkon tohoto trestu není realizován a dochází a bude docházet ještě ve větší míře k návrhům na přeměnu trestu OPP podle ustanovení § 337 trestního řádu.¹³⁶ Další problém vychází z odmítání některých institucí výkon trestu OPP umožňovat a zajišťovat. Jedná se zejména o obce, resp. obecní úřady. Ty v některých případech pod vlivem nedobrych zkušeností nebo obav z kriminálního chování odsouzených OPP odmítají. Nejčastější problémy zmiňované kontaktními osobami u úřadů, kde klienti OPP pracují, by se daly označit jako stížnosti na „nespolehlivost“ klientů. Např. pokud obec klienta zařadí do nějakého pracovního plánu obce, nebo stabilního a navazujícího procesu, mohou v tomto vznikat komplikace. Klient nedodrží domluvu (nedostaví se do práce, nepřijde včas, nekvalitně odvede práci, nebo výkon OPP přeruší na týdny, měsíce bez udání důvodu či ohlášení apod.) a obec, pokud s očekávanou prací počítá, musí zvolit náhradní, nouzové řešení, někdy i za cenu finančních ztrát. Tím může vzniknout dojem, že klient je obci více obtížný než prospěšný (i přes deklarovaný příznivý vliv alternativních trestů ve společnosti.)¹³⁷ V některých případech jsou pak uložené tresty OPP prakticky nevykonatelné, popř. jsou s umožněním jejich výkonu v praxi značné obtíže a dlouhá časová prodleva. Jedním z důsledků výše popsaných problémů je to, že je v současné době přibližně 30% všech uložených trestů OPP přeměno-

---

¹³⁶ Háková, L., Kotulan, P., Rozum, J. *Několik poznámek k trestu obecně prospěšných prací. Trestní právo 2005, č.4, s. 11.*

¹³⁷ Draščík, A., Hasch, K., Kabátová I. *K výkonu trestu obecně prospěšných prací. Trestní právo 1999, č.4, s. 17.*

váno na nepodmíněné tresty odnětí svobody¹³⁸. Řešení může spočívat zejména v těsnějším zapojení Probační a mediační služby, jehož výsledkem by byl vhodnější výběr pachatelů, jimž bude trest OPP uložen a účinnější kontrola nad jeho výkonem. Rovněž by měla rozšířena škála pracovních možností pro ukládání OPP a do jejich výkonu zapojen větší počet institucí. Lze předpokládat, že vzhledem k nedávnému zrušení civilní služby v ČR by při vynaložení potřebné aktivity byly vhodné a prospěšné pracovní možnosti nalezeny. V některých případech bude OPP rovněž vhodné kombinovat s jinými tresty, zejména s probací.

Významným alternativním trestem je v českém trestním právu podmíněné odsouzení k odnětí svobody. Jeho podstata je v tom, že soud v rozsudku odsoudí pachatele k nepodmíněnému odnětí svobody, ale výkon tohoto trestu odloží, resp. promine, jestliže se bude odsouzený během stanovené zkušební doby bude chovat řádně, nedopustí se dalšího trestného činu a vyhoví i dalším stanoveným požadavkům. Podmíněně odložit lze výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího dvě léta. Osoba pachatele, zejm. jeho dosavadní život a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a okolnosti případu musí v takovém případě zaručovat, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu. V souvislosti s podmíněným trestem odnětí svobody je možné odsouzenému uložit přiměřené povinnosti a omezení. Zákon uvádí demonstrativní výčet těchto povinností a omezení, z něž je patrné, že mají zejména posilovat resocializační působení trestu a přispět k nápravě pachatele, vymanit jej z vlivu závadných sociálních subkultur a naopak posílit jeho kladné osobnostní stránky. Nový trestní zákon výčet těchto povinností rozšiřuje o prvky naplňující nápravnou funkci trestu, neboť soudu výslovně umožňuje uložit odsouzenému povinnost omluvit se poškozenému a poskytnout mu přiměřené zadostiučinění.

Ve vztahu k úpravě podmíněného odsouzení v české právu ovšem platí to, co bylo řečeno v oddíle 2.2.4 této práce. Samotné podmíněné odsouzení se nejeví z hlediska nápravné funkce trestu jako zcela dostačující a proto je vhodné jej kombinovat s prvky probace. Do české právní úpravy byl z toho důvodu novelou č. 253/1997 Sb. s účinností od 1.1.1998 zaveden alternativní trest podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Při stanovení dohledu lze podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšující tři léta. Oproti uložení prostého podmíněného odsouzení je zde tedy možnost uložení této alternativy k potrestání rozšířena. Dohled spočívá v pravidelném osobním kontaktu pachatele s úředníkem Probační a mediační služby, spolupráci při vytváření a realizaci probačního programu ve zkušební době a kontrole dodržování podmínek uložených pachateli. Účelem dohledu

---

¹³⁸ Informace převzata z přednášky I. Kabátové na téma Probační a mediační služba ze dne 16.11.2005, uskutečněné v rámci kursu Kriminologie na Právnické fakultě Masarykovy univerzity.

nemá být jen kontrola chování pachatele, ale probační úředník má také stimulovat jeho kladné stránky, motivovat ho a zapojovat do úsilí na vlastní nápravě, pomáhat mu při řešení problémů vyplývajících z jeho aktuální životní situace atd. Metodou práce probačních úředníků by mělo být zejména setkávání se s jejich klienty, vedení rozhovoru a v některých případech také práce se sociálním okolím klienta. Klíčovým z hlediska úspěšnosti probačního dohledu je tak jeho výkon kvalifikovanými odborníky, odpovídající zázemí a omezený počet odsouzených připadajících na jednoho probačního úředníka. Fungování Probační a mediační služby v ČR ovšem těmto podmínkám naprosto neodpovídá. Probační úředníci mají v jednu chvíli na starosti i více než 250 klientů a jsou tak schopni se s nimi setkávat nejvýše jednou za měsíc.¹³⁹ Vzhledem k tomu, že jsou českými soudy tresty s prvky probace ukládány jen minimálně, vnímám tento fakt jako značný nedostatek české sankční politiky. Vzhledem k tomu, že pozitivní účinky probačních programů na pachatele trestných činů byly zahraničními zkušenostmi potvrzeny, bylo by správné i v ČR mnohem více využívat možnosti, které probace nabízí.

V českém právu jsou zakotveny i některé alternativy k potrestání. K jejich uplatnění může dojít v situaci, kdy je obžalovaný je v rámci trestního řízení shledán vinným ze spáchání trestného činu, není mu ovšem uložen trest. Jedná se o upuštění od potrestání, popř. upuštění od potrestání s dohledem. Podmínkou takového vyřízení trestní věci je menší nebezpečnost trestného činu pro společnost, lítost pachatele a jeho účinná snaha po nápravě. Nový trestní zákon možnosti pro upuštění od potrestání rozšiřuje. Stanoví totiž, že lze upustit od potrestání pachatele, který spáchal trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let. Upuštění od potrestání je možné kombinovat s prvky probace, v takovém případě se pak jedná o upuštění od potrestání s dohledem. Dohled nad pachatelem se v tomto případě řídí stejnými pravidly jako v případě podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.

Dalším alternativou k potrestání podle českého práva jsou odklony. Prostřednictvím těchto institutů procesního práva je trestní záležitost je vyňata z trestního řízení a vyřešena jinými způsoby aniž by došlo k vynesení rozsudku a uložení trestu. V širším pojetí se za odklony považuje i vyřízení trestní věci ve zkráceném řízení a odsouzení pachatele trestním příkazem.

České právo zná dva druhy odklonu (vedle zkráceného trestního řízení), a to podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání.

---

¹³⁹ Informace převzata z přednášky I. Kabátové na téma Probační a mediační služba ze dne 16.11.2005, uskutečněné v rámci kursu Kriminologie na Právnické fakultě Masarykovy univerzity.

Využití podmíněného zastavení trestního stíhání přichází v úvahu tehdy, jestliže vzhledem k okolnostem případu a osobě obviněného je zřejmé, že v případě odsuzujícího rozsudku by byl uložen podmíněný trest odnětí svobody a s největší pravděpodobností by se obviněný ve zkušební době osvědčil. Je proto do značné míry zbytečné provádět celé trestní řízení, když jeho účelu lze dosáhnout podstatně jednodušším způsobem.¹⁴⁰ Pro jeho uložení je stanoveno několik podmínek. Musí se jednat o trestný čin, u něhož horní hranice zákonné trestní sazby nepřevyšuje 5 let, obviněný se k jeho spáchání musí doznat a nahradit škodu, pokud byla trestným činem způsobena.

Uzákoněním podmíněného zastavení trestního stíhání a zejména druhého odklonu, narovnání, byly do českého práva zavedeny některé principy vlastní konceptu restorativní justice. Klíčovým institutem narovnání je uzavření dohody o narovnání mezi pachatelem trestného činu a poškozeným. Podmínkou narovnání je, aby tato smlouva byla schválena soudem, popř. v přípravném řízení státním zástupcem. K uzavření smlouvy o narovnání je využívána mediace. Mediátorem je úředník Probační a mediační služby. Podle zákona o Probační a mediační službě se pro účely českého trestního práva mediací rozumí mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Průběh mediace v ČR se nijak výrazně neliší od průběhu popsaném v oddíle 2.2.9 této práce. S ohledem na specifika prostředí ČR lze pouze konstatovat, že stejně jako probace je bohužel i mediace využívána velmi spíše, a to i vzhledem k nedostatečnému počtu probačních úředníků.

3.3.3. Trestání mladistvých

Po dlouhé době, kdy byla úprava trestání mladistvých včleněna do trestního zákoníku, 1.1. 2004 účinnosti zákon č.218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Úprava obsažená v trestním zákoníku se totiž ukazovala jako nevyhovující, nebyla zde dostatečně diferencována trestní odpovědnost mladistvých a specifikám trestání mladistvých nebyla přizpůsobena ani příslušná trestní opatření.

Zvláštní úprava trestní odpovědnosti a trestání mladistvých je nutná, neboť aplikace obecných zásad bez přihlížení ke specifickým vlastnostem mladistvých pachatelů by v těchto případech nemohla vést ke splnění výchovného poslání sankcí a naopak by mohla vést či přispívat k dalšímu narušování mladistvých. Nejde tedy

---

¹⁴⁰ Kalvodová, V. : *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno, Masarykova univerzita. str. 144-145.

o privilegované postavení mladistvých pachatelů, nýbrž o to, jak co nejučelněji postupovat proti kriminalitě mladistvých.¹⁴¹

Účelem ZSVM je, aby opatření ukládaná mladistvým a dětem mladším patnácti let v případě jejich protiprávního jednání přispěla k tomu, že se nadále zdrží páchaní protiprávních činů, najdou si společenské uplatnění odpovídající jejich schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispějí k odčinění újmy vzniklé protiprávním činem (§1/2 ZVSM).

Zákon obsahuje kromě hmotně právních i procesně právní ustanovení. Významné je zejména to, že soudnictví ve věcech mládeže zajišťují specializované soudy pro mládež, resp. zvláště pro vyčleněné senáty v rámci obecné soudní soustavy.

Trestný čin nebo čin jinak trestný spáchaný mladistvým zákon nazývá provinění. Za mladistvého je považován ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku.

ZSVM nezná kategorii tzv. mladých dospělých. Určitá specifika této skupiny pachatelů zohledňuje nicméně TZ, který věk blízký věku mladistvých považuje za polehčující okolnost a spojuje s ním možnost snížení sazby trestu odnětí svobody o jednu čtvrtinu. V §26/5 dále stanoví, že pachateli ve věku blízkém věku mladistvých mohou být uložena některá z výchovných opatření podle ZVSM. Nový trestní zákon změnu v tomto ohledu nepřináší. Zvláštní postavení mladých dospělých pro účely trestání ovšem má smysl a úsilí o jeho zavedení do českého práva by tedy mělo být vyvíjeno i nadále. Odpůrci zavedení této kategorie argumentují tím, že osoby, které překročily osmnáctý rok svého věku, jsou již plně odpovědné za své chování a není tudíž třeba brát při jejich trestání zvláštní ohledy na jejich věk. Proti tomu lze ale namítnout, že vzhledem k individuálním vlastnostem jednotlivých osob není stanovení hranice dospělosti a přijetí plné odpovědnosti jednoduché. Dále pak lze říci, že v současnosti dochází k prodlužování doby, kdy se mladí lidé připravují na budoucí povolání a odkládá se moment, kdy nastupují do stabilního zaměstnání, zakládají rodinu apod. S tímto „prodlužováním mládí“ souvisí i přetrvávající vliv subkultury mladistvých a odklad plné integrace mladistvého do společnosti. Z toho plyne nejen určitá specifická trestné činnosti, které se mladí dospělí dopouštějí, ale i odlišné způsoby nápravného a výchovného působení, které jsou zde k dosažení účelu trestu žádoucí. Z hlediska budoucího vývoje trestní politiky v ČR tak můžeme předpokládat, že bude diskuse o aplikaci odpovídajících institutů na trestání mladých dospělých nadále pokračovat a dříve či později vyvrcholí v zavedení této kategorie do českého práva.

---

¹⁴¹ Novotný, O. a kol. *Trestní právo hmotné - Obecná část*. Praha : Aspi Publishing, 2003. str. 365.

ZSVM zavádí pro mladistvé pachatele princip tzv. relativní trestní odpovědnosti. Její podstata spočívá v tom, že mladistvý je za provinění odpovědný jen tehdy, pokud vzhledem ke své rozumové a mravní vyspělosti mohl rozpoznat nebezpečnost svého jednání pro společnost. Tato úprava odráží nestejnou úroveň duševní vyspělosti mladistvých a respektuje požadavek užívání trestní represe jako krajního prostředku, který v případě nedostatečně vyspělého mladistvého pachatele není vhodný. V případě, že u mladistvého pachatele nebude shledán takový stupeň vývoje, který je obvyklý u jeho vrstevníků, bude v jeho případě užito prostředků uplatňovaných u dětí mladších patnácti let.

Zákon výslovně preferuje, aby v trestních věcech mladistvých byly využívány zvláštní způsoby řízení. Jedná se v podstatě o odklony. Podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání budou aplikovány v souladu s trestním řádem. Dalším způsobem odklonu je odstoupení od potrestání. Je přípustné v případě provinění, na které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta. Dalšími podmínkami je, že trestní stíhání není účelné a potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páčání dalších provinění.

Pokud není věc vyřízena některým ze zvláštních způsobů řízení, soud má možnost upustit od uložení trestního opatření. Pokud k upuštění nedojde, uloží soud mladistvému pachateli opatření, které představuje právní následek provinění a je tedy obměnou trestu. Účelem opatření je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostřední mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění. Zákon zná tři druhy opatření. Jsou jimi výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření.

Nejmírnějšími v tomto systému jsou výchovná opatření. Mezi ně zákon počítá dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou. Výchovná opatření mají usměrňovat způsob života mladistvého a tím podporovat a zajišťovat jeho výchovu. Jejich zvláštností je, že mohou být se souhlasem mladistvého uložena již v průběhu trestního řízení ještě před rozhodnutím o vině. Jak již vyplývá z názvu některých výchovných opatření, jejich výkon je zajišťován úředníky Probační a mediační služby.

Druhý stupeň z hlediska přísnosti sankcí ukládaným mladistvým pachatelům představují ochranná opatření. Jejich účelem je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před páčáním provinění mladistvými. Ochrannými opatřeními jsou ochranné léčení a zabránění věci podle trestního zákona a ochranná výchova. Ochranná výchova se vykonává ve zvláštních výchov-

ných zařízeních v resortu ministerstva školství. Těmito zařízeními jsou diagnostické ústavy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy.¹⁴²

Jako nejzávažnější následek provinění upravuje zákon trestní opatření. Přisuzuje jim subsidiární povahu když stanoví, že je lze použít pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření by nevedly k dosažení účelu zákona. Mladistvému mohou být uložena tato trestní opatření : obecně prospěšné práce, peněžité opatření, peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci, zákaz činnosti, vyhoštění, podmíněné odsouzení, podmíněné odsouzení s dohledem a nepodmíněné odnětí svobody. Ze skladby trestních opatření je patrné, že zákon klade důraz zejména na alternativní tresty a trest nepodmíněného odnětí svobody považuje až za zcela krajní prostředek. Z úpravy jednotlivých trestních opatření jsou oproti trestům v trestním zákoně patrné určité modifikace. Projevují se zejména ve snížení výměry jednotlivých trestů. Horní hranice sazby trestního opatření obecně prospěšných prací nesmí převyšovat horní polovinu hranice stanovené v TZ, sazby stanovené v TZ pro trest odnětí svobody se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž horní hranice nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok. Výjimkou je případ, kdy se mladistvý dopustí vysoce společensky nebezpečného provinění, za které trestní zákon dovoluje uložení výjimečného trestu. V tom případě může být mladistvému uloženo trestní opatření odnětí svobody v trvání pět až deset let.

ZSVM obsahuje i ustanovení vztahující se k případu, že se činu jinak trestného dopustí dítě mladší patnácti let. Významné je, že v tomto případě soud postupuje podle předpisů upravujících občanské soudní řízení, právně se tedy nejedná o trestní řízení. Dětem mladším patnácti let je možné uložit některé z opatření, jimiž je dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče a ochranná péče.

Dětí mladších patnácti let se týká předpokládané snížení hranice trestní odpovědnosti ze současných patnácti na čtrnáct let jako jeden z bodů předpokládané reko-difikace trestního práva. Zásadním argumentem zastánců tohoto snížení je vysoká úroveň kriminality páchané dětmi do věku patnácti let a nutnost se s touto kriminalitou vypořádat. Už vzhledem k tomu, že tendence počtu trestných činů páchaných dětmi je v ČR spíše klesající, se tento názor nejeví jako zcela správný. Samozřejmě ale nelze před trestnou činností dětí přivírat oči a je nutno na ni odpovídajícím způsobem reagovat. Otázkou ovšem je, zda vhodným způsobem k tomu je trestní právo a jeho represivní prvky. Domnívám se, že odpověď musí být záporná. Trestní právo má být především krajním prostředkem ochrany společnosti před kriminalitou, nikoli

---

¹⁴² Novotný, O. a kol. *Trestní právo hmotné - Obecná část*. Praha : Aspi Publishing, 2003. str. 384.

nástrojem k výchově dětí. Přestože i trestnímu právu je vlastní celá řada výchovných prvků, jeho podstatu utváří další instituty, které jsou ve vztahu k dětem zcela nevhodné. Jedná se nejen o represivní prvky, ale i o nápravné působení trestního práva, které v mnoha ohledech směřuje k zapojení do procesu reedukace samotného pachatele. K výchově dětí je ovšem třeba přistupovat ze zcela jiných východisek. Zejména je třeba si uvědomit, že i když většina čtrnáctiletých či třináctiletých dětí dovede rozeznávat mezi dovoleným a zakázaným chováním, mnohdy si dosah svého jednání zcela neuvědomují a nevnímají je v takovém kontextu jako dospělí lidé. Dále je třeba vnímat fakt, že značný počet dětí je k trestné činnosti sváděn či přímo naváděn jinými trestně odpovědnými osobami. Takové jednání pak nelze řešit pomocí postihu dětí, které se protiprávního jednání dopustily, nýbrž trestním postihem návodce. Snížení hranice trestní odpovědnosti by ovšem trestání dětí v takovém případě významně otevřelo cestu.

Dalším argumentem zastánců snížení hranice trestní odpovědnosti je, že podle současné právní úpravy nelze na protiprávní jednání dětí do 15 let věku žádným způsobem reagovat. Z úpravy obsažené v ZSVM, že již ve stávající úpravě jsou určité možnosti vypořádání se s kriminalitou dětí zakotveny. Domnívám se tedy, že není nutné ani vhodné snižovat hranici trestní odpovědnosti pod 15 let a tím v rozporu s trendy v trestání rozšiřovat hranice trestní represe. Dostatečné možnosti skýtá již současná platná úprava, která svou netrestní povahou vyhovuje požadavkům na zacházení s dětmi, zaměřené na výchovu ještě silněji než v případě mladistvých nebo dospělých pachatelů.

Závěrem lze k trestání mladistvých v ČR říci, že jeho úprava v zásadě odpovídá požadavkům na tuto oblast kladeným. Kladně lze hodnotit především značný důraz kladený na výchovné a nápravné působení ukládaných opatření při zachování nutné míry represe. Při správné aplikaci ustanovení zákona o soudnictví ve věcech mládeže a vhodném provázání výkonu opatření s činností Probační a mediační služby lze od současné úpravy očekávat pozitivní vliv na postupné snižování kriminality mládeže v ČR.

3.4 Sankční politika v ČR

Ze soudních statistik lze vysledovat klesající tendenci ukládání nepodmíněných trestů svobody. Zatímco v letech 1998 a 1999 představoval počet uložených nepodmíněných trestů přibližně 25% ze všech uložených trestů, v roce 2002 a 2003 to bylo přibližně 15% a tento stav trval i v prvním pololetí roku 2005, kdy byl nepodmíněný trest odnětí svobody uložen v 5475 případech z 35178 uložených trestů. Dlouhodobě nejčastěji ukládaným trestem v ČR je podmíněný trest odnětí svobody, který je ukládán ve více než 50% ze všech odsuzujících rozsudků. Vzrůstající tendenci má ukládání trestu obecně prospěšných prací. Zatímco v roce jeho zavedení (1996) byl uložen pouze v 1,3% případů, v prvním pololetí roku 2005 již představoval 17,8% ze všech uložených trestů. Ve stejném období byl v 1435 případech uložen peněžitý trest (4% ze všech odsuzujících rozsudků). V 1530 případech bylo upuštěno od potrestání (4,3%).

Ze statistik dále vyplývá, že českými soudy jsou velmi málo využívána opatření s prvky probace. Trest podmíněného odnětí svobody s dohledem je v ČR ukládán v méně než 3% případů (v 1. pololetí roku 2005 byl uložen v 1030 případech). K upuštění od potrestání s dohledem bylo přistoupeno pouze ve 23 případech.¹⁴³

Časté ukládání samotného podmíněného trestu odnětí svobody a nedostatečné využívání probačního dohledu, čehož jsme v ČR svědky, nelze považovat za vhodnou sankční politiku. Skutečné řešení problému, který kriminalita představuje, je tím fakticky odsouváno na pozdější dobu. Pachatelé, kteří jsou ponecháni sami sobě a nejsou podrobeni žádnému dalšímu kontrolnímu či výchovnému působení totiž v mnoha případech naváží na svou předchozí trestnou činnost a v některých případech se tak po čase znovu ocitají před soudem, kdy je jim již uložen nepodmíněný trest odnětí svobody se všemi jeho negativními průvodními jevy. Častější doplňování podmíněných trestů prvky probace, jež lze s ohledem na účinnost těchto opatření více než doporučit, je jistě poměrně nákladné. Otázkou ovšem je, zda se tyto náklady neprokáží jako nižší při porovnání se škodami způsobenými trestnou činností a s náklady na věznění pachatelů, které by při důsledném využívání prvků probace mohly odpadnout.

Obecně lze říci, že sankční politika v ČR je ve srovnání s jinými tradičními demokratickými zeměmi příliš přísná, což se projevuje v horních hranicích trestních sazeb i v jejich rozpětích a v délce ukládaných trestů. Změnit tuto politiku, která má

---

¹⁴³ *Statistické údaje převzaty z : Kuchta, J., Válková, H. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005, s. 259-260.; Výhodnocení činnosti justice na úseku trestním za I. pololetí roku 2005. Justiční aktuality. 2005, č. 2, s.19.*

své specifické důvody a nepochybně i určitou setrvačnost a která odráží i represivní nálady veřejnosti, jistě není jednoduché.¹⁴⁴ Ovšem vzhledem k tomu, že se tato sankční politika ukazuje jako nepříliš účinná, budou její změny v budoucnu nevyhnutelné. Hlavním směrem tohoto předpokládaného vývoje by mělo být postupné opouštění represivního zaměření sankční politiky a mnohem častější využívání alternativních sankcí a alternativ k potrestání. Měla by pak být volena zejména taková opatření, která umožňují individualizované, cílené a účinné nápravné působení na pachatele trestných činů. Ukládání takových alternativních sankčních opatření by mělo být spjato s upevňováním postavení Probační a mediační služby. Častějšímu využívání jejích služeb by pak mělo odpovídat vytvoření vhodného zázemí a zajištění dostatečného počtu kvalifikovaných a schopných probačních úředníků. Přes ekonomickou náročnost těchto opatření lze přesto konstatovat, že výsledným efektem tohoto snažení by byla značná finanční úspora.

Posilování role Probační a mediační služby lze z hlediska vývoje sankční politiky v České republice považovat spolu s prohlubováním chápání trestu odnětí svobody jako ultima ratio a změnou pohledu na jeho výkon za nejdůležitější momenty. Jejich naplnění nelze samo o sobě očekávat od zamýšlené rekonstrukce trestního práva. Sám nový trestní zákon totiž může změnu ve filosofii trestání ovlivnit jen částečně. Ze současného znění jeho návrhu navíc plyne, že krom zavedení trestu domácího vězení a zabezpečovací detence žádné převratné změny v oblasti trestání nepřinese. Jakým směrem se sankční politika v ČR bude ubírat tak záleží zejména na politické vůli investovat příslušné prostředky do rozvoje Probační a mediační služby, s čímž by mělo souviset povzbuzení důvěry v možnosti alternativních sankcí v očích soudců i veřejnosti. Následně by pak měly být alternativní sankce, zejména s prvky probačního dohledu, využívány v ČR mnohem častěji než dosud.

---

¹⁴⁴ Karabec, Z. *Možnosti sankční politiky. Kriminalistika, 2001, č. 2, s. 168.*

4. Závěr

Trestání, stejně jako kriminalita provází lidskou společnost od samého jejího zrodu a ani nadále tomu patrně nebude jinak. Chápání kriminality, jejích příčin, souvislostí a důsledků, stejně jako hledání vhodných prostředků sloužících jako efektivní obrana proti ní, nicméně bylo, je a bude poznamenáno vývojem. Při jisté míře zjednodušení můžeme identifikovat tři zásadní zvraty, ke kterým v minulosti v oblasti filozofie trestání došlo. První nastal v době formování prvních států, kdy se jeho občané vzdali práva na soukromý výkon pomsty a přenesli právo trestat na státní orgány. K druhému došlo v období novověku, kdy se trestání přestalo vztahovat na svůj původní objekt, kterým bylo tělo pachatele, a začalo se zaměřovat na jeho osobnost. Třetí obrat nastal ve druhé polovině dvacátého století, přičemž i v současnosti můžeme sledovat jeho působení spočívající v postupujících reformách trestního práva v demokratických právních státech. Vymežit tuto zatím poslední zásadní přeměnu trestního práva není jednoduché. Charakterizuje ji zejména odklon od represivního působení trestu, nahrazování trestu odnětí svobody alternativními tresty, snaha zapojit do řešení trestného činu blízké sociální okolí pachatele a řada dalších momentů. Mnohé z nich jsou přitom výsledkem praktického uplatňování poznatků vědních oborů jako je kriminologie, sociologie, penologie, filozofie nebo psychologie, které se kriminalitou, trestáním a jeho funkcemi a účinky zabývají.

Změny, ke kterým v minulosti v oblasti trestání došlo a které se v postkomunistických zemích střední a výchovní Evropy, tedy i v České republice, začínají naplno prosazovat až v současné době, nejsou snadnou, rychlou ani levnou záležitostí. Vzhledem k tomu, že jsou někdy ne zcela přesně chápány jako přílišná liberalizace trestního práva a neodůvodněné zmírnění trestních postihů, nebývá vždy zavádění alternativních trestů přijímána s pochopením. Naopak jsou tyto trestní sankce podrobovány kritice. Je jim vytýkáno, že nepředstavují skutečné potrestání, nemají odstrašující efekt a nepřispívají tak k ochraně společnosti. Jak bylo ovšem na mnoha místech této práce poznamenáno, není tato kritika zcela namístě, neboť tyto moderní přístupy k trestání skýtají narozdíl od tradičních, represivně zaměřených trestů, značné možnosti výchovného a nápravného působení na pachatele trestných činů. Z toho důvodu považuji jejich možný příspěvek ke snižování úrovně trestné činnosti za velmi vysoký.

Domnívám se, že hlavní funkcí trestního práva by i nadále měla být vedle funkce regulativní zejména funkce ochranná. V krajním případě bude jejího naplňování třeba dosahovat prostřednictvím trestních sankcí. Funkcí trestání by měla být v první řadě náprava pachatele a jeho výchova k vedení řádného života. Tam, kde je to

možné by nápravné působení trestu mělo být doplňováno funkcí nápravnou, jejímž prostřednictvím by potrestání mělo přispět k náhradě škody způsobené trestným činem a napravení narušených sociálních vztahů. Pouze tam, kde je to nezbytně nutné by měl trest působit jako způsob izolace pachatele. Zejména v případě závažné násilné trestné činnosti lze tuto funkci trestu považovat za zcela legitimní.

Ukládání a výkon trestů musí kromě zásad zákonnosti, přiměřenosti, personality a humanity trestání ovládat i řada dalších principů a pravidel, tak jak byly v této práci vymezeny. Má-li pak sankční politika obstát v porovnání s trendy a principy v trestání, které vycházejí ze současného stupně poznání a z širšího kontextu moderní společnosti, je třeba zejména rozvíjet alternativní trestní sankce a principy restorativní justice. Postupem času by měly být alternativní sankce vnímány jako hlavní proud a základní přístup moderního trestání, který je doplněn užíváním trestu odnětí svobody jako krajního prostředku aplikovatelného v případech společensky nejnebezpečnější trestné činnosti. Od takto nastavené sankční politiky si lze slibovat to, co by jí mělo být v ideálním případě vlastní, tedy levnější, humánnější a účinnější naplňování ochranné funkce trestního práva.

Resumé

This work named „The functions of punishment in the modern society“ deals particularly with the problems of philosophical and legal determination of punishment and its purposes, which it should fulfill. In the introduction there is explained a position of the penal law and punishment as a legal institution in the system of law. Consequently, there is introduced the progression of opinions related to punishment. In connection with that there are mentioned some important jurists and philosophers, who were concerned with the purposes and functions of punishment, such as Cesare Beccaria, Immanuel Kant and Georg W.F. Hegel. In the first chapter there are also analyzed significant theories, which deals with the important functions and implications connected with the penal sanctions. These approaches considers as a dominant principle connected with the punishment either retribution, determent, exclusion, eventually rehabilitation of the offender or compensation for damages caused by the criminal offence. These approaches are evaluated in light of its benefit to the pursuance of the main purpose of the penal law, which is considered as a lowering of criminality and protection against it.

The second chapter of work deals with the principles related to the punishments and the way of its execution. There are described some kinds of punishments, which we can find in most of legal orders all over the world. These are not only described, but also criticized, evaluated and confronted with above defined purposes and functions of punishment, as well as with the other principles and requirements, which are connected with modern penal law. One of the main principles, accented in this work is that punishment shall contain just the minimal level of repressive measures, which is unconditionally necessary for reaching its purpose. The very fundamental incidence of punitive sanctions shall consist in such measures, which would effectively contribute to the rehabilitation of the offenders, their incorporation to the society, or where that is possible, to the rectification of social ties, disturbed by the criminal offence. That's why the prison sentence is due to its unwilling side effects considered as a punitive sanction, to which the offenders shall be sentenced only in such cases, where that is quite necessary. In another events, courts should rather impose sentences not connected with imprisonment of the convict. Some of these penal sanctions, usually known as an alternative punishments, are enumerated and described. The work deals especially with the money penalty, suspended sentence, community service and probation. Also some new kind of punishments, which are not as well-known as before mentioned, just like the home arrest, are introduced. The end of the second chapter is dedicated to some principles, which are regarded as

highly important for modern penal law by the author of this work, just like individualized and differentiated methods of punishment or limitation of the labelling effect connected with the sanction penalties.

The third part of the work deals with the sentencing in the Czech republic. With respect to the anticipated changes of the Czech penal law, there is described not only the legal regulations valid in these days, but also the regulations which should be valid in near future. The author tried especially to describe the specifics of the punishment in the Czech republic and its insufficiencies as well as those areas, where the Czech criminal law complies with the principles described in previous chapters.

Seznam použité literatury

Knížní publikace

- Baratta, A. Sociologie trestního práva. Přeložil Pavel Hungr. Brno : Masarykova univerzita, 1995
- Beccaria, C. O zločinech a trestech. Přeložil Josef Sládeček. Praha : J. Otta, 1893
- Foucault, M. Dohlížet a trestat. Přeložil Čestmír Pelikán. Praha : Dauphin, 2000
- Girtler, R. Okrajové sociální kultury. Brno : Masarykova univerzita, 2001.
- Hegel, G.W.F. Základy filosofie práva. Přeložil : Vladimír Špaček. Praha : Academia, 1992
- Inciardi, J.A. Trestní spravedlnost. Přeložil Vladimír Drábek. Praha : Victoria Publishing, a.s., 1994
- Kalvodová, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. Brno : Masarykova univerzita, 2002
- Kalvodová, V. Trest odnětí svobody na doživotí. Brno : Masarykova univerzita, 1995.
- Knapp, V. Teorie práva. Praha : C.H.Beck, 1995
- Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky. Sborník příspěvků z konference. Brno : Masarykova univerzita, 2000
- Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno : Masarykova univerzita, 2002
- Kuchta, J., Válková, H. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005
- Madar, Z. a kol. Slovník českého práva II. díl. Praha : Linde Praha a.s., 1999
- Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J. Základy penologie. Brno : Masarykova univerzita, 1995
- Novotný, O. O trestu a vězeňství. Praha : Academia, 1969
- Novotný, O. a kol. Trestní právo hmotné - Obecná část. Praha : Aspi Publishing, 2003

- Ojzerman, T.I. a kol. Kantova filosofie a současnost. Přeložili Jiří Pešek, Jaroslava Pešková. Praha : Svoboda, 1981
- Vlček, E. Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu. Brno : Masarykova univerzita, 1993

Články v odborném tisku

- Drašík, A., Hasch, K., Kabátová I. K výkonu trestu obecně prospěšných prací. Trestní právo 1999, č.4, s. 16-18
- Háková, L., Kotulan, P., Rozum, J. Několik poznámek k trestu obecně prospěšných prací. Trestní právo, 2005, č. 4, s. 9-14
- Hungr, P., Kalvodová, V. Dva pohledy na české vězeňství. Časopis pro právní vědu a praxi, 1998, č. 2, s. 258-263
- Hrušková, O., Ouředníčková, L., Štern, P. K některým teoretickým a praktickým otázkám probační služby. Trestní právo, 1997, č.7-8, s. 12-20
- Lata, J. Účel trestu a jeho spravedlivost. Trestní právo, 2001, č. 2, s. 22-24; 2001, č. 3, s. 20-24; 2001, č.4, s. 23-24; 2001, č. 5, s. 13-17
- Lounová, J., Mihola, J. Jsou vrozené kriminální sklony odstranitelné? Trestní právo, 2005, č. 6, s. 13-16
- Kaiser, G. „Veřejná bezpečnost“ - skutečná potřeba obyvatelstva? Právní rozhledy, 1998, č.2, s. 71-75
- Kalvodová, V. Doporučená evropská pravidla v oblasti společenských sankcí a opatření - významné východisko pro vnitřní legislativu členských států Rady Evropy v oblasti alternativních sankcí. Časopis pro právní vědu a praxi, 1995, č.2, s. 52-55
- Kalvodová, V. Evropská vězeňská pravidla. Časopis pro právní vědu a praxi, 1997, č.1, s. 89-95
- Karabec, Z. Krátkodobé tresty - jeden z problémů českého vězeňství. Trestní právo 2000, č.4, s. 6-16
- Karabec, Z. Možnosti sankční politiky. Kriminalistika, 2001, č. 3, s. 161-173
- Krahl, M. Elektronicky hlídané domácí vězení. Právní rozhledy, 1998, č. 5, s. 229-233

- Marešová, A. Důsledky dlouhodobého uvěznění. Trestní právo 2004, č.4, s. 23-23; 2004, č.5, s.18-24
- Púry, F., Šámal, P. Nad jedním rozhodnutím o probaci. Trestní právo,1997, č.7-8, s.2-6
- Rizman, S., Sotolář, A., Šámal, P. K problematice alternativních trestů. Trestní právo, 1997, č.7-8 (Příloha), s. I-XII
- Sotolář, A., Válková, H. Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí. Právní rozhledy 1999, č. 12, s. 617-624
- Suchý, J. Probace, postavení a úloha probačních úředníků v mezinárodním srovnání. Právní rozhledy, 1995, č.7, s.270-274
- Suchý, O., Válková, H. Obecně prospěšné práce jako alternativa trestu odnětí svobody v mezinárodním srovnání. Právní rozhledy, 1994, č. 4, s. 151-156
- Šámal, P., Karabec, Z. Ke koncepci rekodifikace trestního práva hmotného. Právník 2000, č.4.
- Ščerba, F. Metody a činnosti Probační a mediační služby. Trestní právo, 2002, č.6, s. 21-24; 2002, č.7-8, s.12-17
- Válková, H., Sotolář, A. Restorativní justice - trestní politika pro 21. století? Trestní právo 2000, č.1, s. 4-11
- Vanduchová, M. K novému trestu obecně prospěšných prací. Právní praxe 1996, č.7, s. 397-401
- Vyhodnocení činnosti justice na úseku trestním za I. pololetí roku 2005. Justiční aktuality, 2005, č. 2., s.19-20
- Zezulová, J., Kabátová, I. Několik poznámek k alternativnímu trestu obecně prospěšných prací. Trestní právo, 1997, č.6, s. 11-14

Obsah

1. TREST JAKO FILOZOFICKO PRÁVNÍ POJEM.....	3
1.1 Institut trestu jako součást trestního práva a práva obecně.....	3
1.1.1. Stát a právo v lidské společnosti.....	3
1.1.2 Ochrana před kriminalitou jako předmět zájmu práva.....	4
1.1.3 Trestní právo jako jedno z právních odvětví.....	5
1.1.4 Trest jako součást systému trestního práva.....	6
1.2 Legitimita trestního práva a trestů.....	8
1.2.1 Trestní právo jako jeden z prostředků sociální kontroly.....	8
1.2.2 Legitimita trestu a trestního práva jako prostředku sociální ochrany.....	12
1.2.3. (Ne) legitimita trestního práva a trestu úhlem pohledu Kritické kriminologie.....	14
1.2.4. Legitimita morálního účelu trestního práva a trestů.....	17
1.2 Historický vývoj v nazírání na účel trestu a trestání.....	20
1.2.1 Tzv. Stará škola odstrašení.....	20
1.2.2 Cesare Beccaria a jeho pojetí trestu.....	21
1.2.3 Absolutní teorie trestu ve filozofii I. Kanta a G.W.F.Hegela.....	28
1.2.4 Relativní teorie trestu.....	32
1.3 Analýza funkcí trestu a trestání.....	35
1.3.1 Retributivní (odplatná) teorie.....	35
1.3.2 Teorie odstrašení.....	38
1.3.3 Nápravná teorie trestu.....	42
1.3.4 Eliminační (vylučovací) teorie.....	44
1.3.5 Teorie restituční (kompenzační).....	46
2. TRESTNÍ POLITIKA A SANKČNÍ POLITIKA - VÝVOJ A SOUČASNÉ TRENDY	48
2.1 Trest odnětí svobody	49
2.1.1 Historie trestu odnětí svobody.....	49
2.1.2 Vznik penologických systémů.....	50
2.1.3 Zrod a principy vězeňství v díle M. Foucaulta.....	51
2.1.4 Mezinárodněprávní aspekty trestu odnětí svobody, Evropská vězeňská pravidla.....	53
2.1.5 Krize trestu odnětí svobody - kritika vězeňství.....	57
2.2 Alternativní tresty	63
2.2.1 Důvody a východiska alternativních přístupů k trestání.....	63
2.2.2 Diferenciace alternativních trestů.....	65
2.2.3 Peněžitý trest, denní pokuty.....	66
2.2.4 Podmíněné odsouzení.....	67
2.2.5 Probace.....	67
2.2.6. Obecně prospěšné práce.....	70
2.2.7 Tresty spočívající v částečném omezení svobody.....	74
2.2.8 Mediace, koncept. tzv. restorativní justice.....	77
2.3 Principy trestní politiky v moderní společnosti	82
2.3.1 Principy vztahující se k trestu odnětí svobody.....	83
2.3.2 Individualizace trestního postihu.....	84

2.3.3 Rychlost trestního postihu.....	85
2.3.4 Speciální trestní politika ve vztahu k mládeži	85
2.3.5 Omezení stigmatizujícího účinku trestu.....	87
3. TREST A TRESTÁNÍ V PRÁVU ČESKÉ REPUBLIKY	91
3.1 Historie trestání v českém a československém právu	92
3.2. Účel, funkce a zásady trestání v českém právním řádu	95
3.3 Systém trestů.....	98
3.3.1 Trest odnětí svobody a jeho výkon	98
3.3.2 Alternativní sankce a postavení Probační a mediační služby	101
3.3.3. Trestání mladistvých.....	106
3.4 Sankční politika v ČR	111
4. ZÁVĚR	113
RESUMÉ	115
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	117
Knižní publikace	117
Články v odborném tisku.....	118
OBSAH	120